

L'hàbitat en època carolíngia a la Catalunya Vella

Autor: Marc Soler López

Grau en història

Tutor: Josep Maria Nolla Brufau

Facultat de Lletres

Universitat de Girona

Juny de 2014

Índex

1. Introducció	1
2. Introducció històrica	4
3. Toponímia	10
4. Antecedents de l'hàbitat carolingi: L'hàbitat d'època visigòtica	14
5. Hàbitat carolingi	26
- 5.1. Comtat de Barcelona	33
- 5.2. Comtat de Berga	38
- 5.3. Comtat de Besalú	40
- 5.4. Comtat de Cerdanya	44
- 5.5. Comtat d'Empúries	46
- 5.6. Comtat de Girona	53
- 5.7. Comtat d'Osona	60
- 5.8. Comtat d'Urgell	63
- Conclusions de l'hàbitat carolingi	66
6. Materials d'època carolíngia	69
7. Conclusions finals	72
8. Bibliografia	74
9. Annexos	85

1. Introducció

El treball que presento a continuació té la voluntat de donar a conèixer les tipologies d'habitatges que hi havia entre els segles VIII i X, el període carolingi, a Catalunya.

L'objectiu principal és presentar les diferents estructures i tipologies d'hàbitat des d'una visió principalment arqueològica. A més, té la voluntat de donar una mica més de llum en el coneixement d'aquest període, molt desconegut encara si el comparem amb altres èpoques de la història.

Hi ha grans etapes en què l'arqueologia ha servit per a ampliar i aprofundir en el coneixement del què va passar o del que hi havia o de com vivien. No obstant, l'alta edat mitjana és un període amb canvis polítics molt significatius, ja des de la caiguda de l'imperi romà d'occident, l'any 476, amb l'arribada dels pobles del nord. A partir d'aquest moment, hi ha una època de forta inestabilitat política, en què acabaren establint-se els visigots a la península. Nogensmenys, a partir del 711 amb l'arribada de la invasió musulmana pel sud i la posterior expansió fins a Narbona, el territori es va veure immers en un altre gran canvi polític. Finalment, els carolingis van fer retrocedir la invasió musulmana fins passat el riu Llobregat, establint una frontera coneguda amb el nom de Marca Hispànica. Amb aquest canvi, als territoris del nord de Catalunya s'hi van establir els reis francs, procedents de la dinastia carolíngia.

Mirant una mica els fets polítics, es pot veure com aquella època va estar marcada pels grans canvis que acabaven afectant a tots els àmbits i nivells, des de la política, a l'economia i fins al dia a dia de la població del territori. Per tant, el primer que vull deixar clar abans de començar el treball és la cronologia i l'àmbit geogràfic en els quals em centraré.

La cronologia que a grans trets, vol abraçar el present treball comprèn des del segle VIII al X, el que és estrictament el període carolingi, des que els carolingis van aconseguir la conquesta de la Catalunya Vella fins a la independència dels comtes catalans respecte el rei franc. Tot i que principalment vull centrar-me en el que passà en aquesta etapa, és inevitable que primerament faci un estat de la qüestió de com eren els habitatges a l'arribada dels carolingis, ja que per parlar dels habitatges en una època primer cal conèixer com eren els que hi havia immediatament abans, ja que en història res sorgeix del no res.

Pel que fa a l'àmbit geogràfic s'ha de tenir present que durant els primers segles de l'edat mitjana, el territori en qüestió tingué una gran fluctuació de les fronteres. Per tant, per a estudiar els habitatges que es feien en època carolíngia em vull centrar sobretot en la regió que es coneix tradicionalment com la Catalunya Vella, que comprèn des del vessant sud dels Pirineus fins al riu Llobregat. Aquest territori és el

que avui dia està format per la província de Girona, gran part de la de Barcelona i el nord de la província de Lleida.

Referent a l'estructuració del treball, considero que una de les maneres més entenedores de fer-lo és començar amb una petita introducció històrica del període, ja que és un període on succeïren grans canvis. Després, dedicaré un apartat a l'estudi de la seva toponímia, ja que és una de les millors maneres per conèixer l'origen d'un lloc i la seva antiguitat.

A continuació dedicaré un apartat a l'hàbitat visigot, perquè és gairebé indispensable conèixer les característiques principals d'aquest per a poder exposar correctament els trets més importants dels hàbitats carolingis.

Tot seguit, en la part principal del present treball, vull redactar un apartat on expliqui a grans trets les característiques principals dels habitatges en aquest territori en època carolíngia. Primerament explicaré la diferència entre el món urbà i el món rural en aquest període, ja que no és el mateix viure en una capital com Barcelona que en una zona rural. Com que els jaciments amb hàbitats carolingis no és un àmbit gaire conegut, un cop definit els conceptes de camp i ciutat vull fer un llistat amb els principals jaciments que tenen hàbitat o estructures relacionades a aquests. Per a fer-ho, faré una classificació de jaciments a partir de comtats carolingis, ja que considero que es la manera més lògica de fer-ho per a evitar anacronismes i fer separacions a partir de límits territorials més moderns. Finalment, un cop exposats els jaciments més coneguts de cada comtat, acabaré descrivint les principals característiques dels hàbitats en època franca a la Catalunya Vella.

Finalment, crec que és molt interessant dedicar un últim apartat als objectes recuperats ens els habitatges, ja que és una de les millors maneres per a saber la cronologia dels jaciments i són els que ens ensenyen de quina manera vivien aquella gent. Amb l'estudi dels parament i de les estructures en general podem aconseguir gran quantitat d'informació referent a les tècniques constructives o a les dimensions de les cases, però realment no ens apropa a la vida quotidiana dels inquilins. En canvi, els objectes són el reflex del dia a dia, de la manera de viure, del grau assolit en la manufactura de la producció d'objectes i, fins i tot, depenent de la quantitat i qualitat d'aquests, ens poden ensenyar el poder adquisitiu dels seus habitants.

2. Introducció històrica

Per a explicar el context històric dels segles en què hi va haver el domini carolingi a terres catalanes, cal remuntar-se fins als primers segles de la nostra era, quan es van produir un seguit de canvis que van suposar la fi de l'època antiga i el sorgiment de l'època medieval.

A partir de l'emperador Constantí, al segle III, l'imperi romà va patir una greu crisi. Els successors de Constantí es van trobar amb la ineficàcia d'un pesat aparell administratiu, problemes religiosos, conflictes per aconseguir el poder i les pressions exteriors que, tot plegat, va fer que l'imperi es comencés a desestabilitzar. A més, la part oriental i occidental es van anar separant cada cop més i mentre Roma anava perdent poder, Constantinoble en va anar guanyant.

Pel que fa a la religió, abans del cristianisme el culte a les ciutats estava estretament relacionat amb els organismes de poder i, en canvi, al camp s'efectuava en l'àmbit privat. Quan el cristianisme va anar passant de ser una secta a una religió que aspirava a convertir-se en universal, els llocs de culte van canviar. Es van crear nous espais dins la ciutat i se'n van dispersar pel camp. El pas cap a la nova religió va ser evident quan al 313 l'emperador Constantí promulgà l'edicte de Milà, que decretava una total llibertat de culte als habitants de l'imperi. A més, Constantí poc abans de morir es va passar a la nova religió amb el ritual del bateig. Aquest fet va marcar que a partir d'ell, amb excepció de Julià, tots els seus descendents adoptessin el cristianisme com a religió, fins que Teodosi va establir la nova religió com l'oficial de l'imperi.

En les relacions polítiques, Roma va adoptar l'estratègia de defensa contra els pobles que venien de més enllà del *limes* seguint una política de consolidació i manteniment dels territoris conquerits. No obstant, els límits de l'imperi es van anar convertint en un punt de contacte entre dos mons. A partir de la gran crisi del segle III, es va posar en evidència el progressiu procés de barbarització de l'imperi i això debilità les fronteres, provocant continus saquejos i invasions a les ciutats.

Al segle IV, després de superar la crisi, l'imperi va intentar regenerar-se i reforçar les seves fronteres però des d'inicis del segle V va patir successives atzagaiades. Al 406 hi va haver una incursió dels sueus, vàndals i alans però va ser al 410, quan els visigots, amb Alaric al capdavant, van aconseguir saquejar Roma. A més, els vàndals van conquerir el territori del nord d'Àfrica, el graner de l'imperi, i al 451-452 amb la invasió d'els huns d'Àtila, romans i germànics van haver de fer front conjunt davant d'aquesta situació compromesa. En una batalla a prop de Troyes, aconseguiren que els huns es retiressin. Tanmateix, l'any següent Àtila va ratar Itàlia i el papa Lleó I els hi va haver de fer front. Amb la mort inesperada d'aquell monarca l'any 453, l'imperi dels huns es va dissoldre, i amb ells, aquest perill per a Occident.

A partir d'aquell moment i fins a la definitiva caiguda, Roma va anar patint un fort procés de degradació. Els emperadors traslladaren la seva residència a altres poblacions com Milà o Ravenna. Des del 475, en què el rei visigot Euric iniciava l'ocupació de la península ibèrica i gran part de la Gàl·lia, s'havia convertit en el major poder d'Occident i Roma va perdre la seva hegemonia. Finalment al 476, van destronar a l'emperador Rómul August provocant la fi oficial de l'Imperi romà d'Occident.

Tot i la caiguda de l'imperi i l'arribada dels pobles del nord, es pot dir que fins al segle VII o principis del VIII la societat es caracteritzà pel model social romà. No obstant, també hi van haver canvis significatius en l'estructura econòmica i en la producció, on va perdre importància el model esclavista directe i van sorgir formes d'explotació indirecta.

Des de la crisi del segle III, molts poderosos van traslladar-se a les vil·les amb unes clares conseqüències a la ruralia. La producció es va anar orientant cap a l'autoconsum i l'arqueologia ho mostra quan al camp no es troben tants materials d'importació i en canvi hi ha grans transformacions estructurals per a adequar alguns espais per a la producció agrària. Arran d'aquesta immigració les vil·les dels segles IV i V van viure una època de recuperació, però no amb els nivells anteriors a la crisi. La majoria es situaven al *suburbium* de la ciutat, fet pel qual es pensa que encara tenien una certa relació amb la urbs.

A més, el sistema de producció també va canviar. Mentre en època romana hi havia un nombre d'esclaus dedicats a l'explotació directa, a la vil·la del segle IV va anar sorgint el règim d'explotació indirecta, en què, juntament amb els colons, hi havia els *serui casati*, els antics esclaus, que es van establir en unitats d'explotació familiar per al seu abastiment però que una part de la força de treball i la producció l'havien de lliurar al propietari.

Com que cada cop la terra es dividia més en parcel·les de caire familiar, alhora donava pas a formes d'hàbitat medieval, basades en petits nuclis de població rural i explotacions aïllades. Per tant, en l'alta edat mitjana hi havia un buit de centres de poder al camp, fet pel qual a portat a pensar que l'aristocràcia va tornar a les ciutats. Així, l'arqueologia mostra que durant els segles VI i VII les grans residències urbanes es van transformar i van acabar desapareixent, aprofitant l'espai per a edificar habitatges construïts de manera força senzilla (Salrach, 2000, 23).

S'ha de tenir en compte que tot i la invasió dels pobles del nord, el nombre total de nòrdics que es van establir als nous territoris devia ser força reduït si es compara amb la població total. L'èxit de la implantació del nou sistema rau en el fet d'haver-se apoderat del poder, amb títols que els convertien en els representants de la nova autoritat.

El poder central el constituïa el *palatium*, és a dir, el grup format pel rei i un seguit de persones poderoses al seu voltant. Aquest grup es podria definir com a cort itinerant, perquè no tenien fixada una capital reial i anaven per tot el regne. Les ciutats eren la seu principal del poder i s'hi duia a terme la funció reguladora de la societat, l'administració del sistema fiscal i la distribució dels recursos entre els poderosos. Per tant, es pot parlar de declivi de la ciutat antiga però no cap a l'abandó, sinó que es va transformar. Tot i que van perdre pes demogràfic, el fenomen urbà continuà i l'activitat privada guanyà a la pública. A més, era la seu de les màximes autoritats polítiques i religioses.

Tot aquest sistema polític, administratiu i religiós es va trencar quan al 711 els musulmans van envair la península. La invasió va suposar la destrucció de conreus i l'emigració de la població cap a zones muntanyoses per a tenir major protecció. Van assetjar ciutats, van provocar importants canvis en la circulació monetària i van intentar reorganitzar el sistema fiscal establint governants.

La conquesta de Catalunya es va portar a terme entre el 712 i el 720. Molta població va emigrar cap a la banda dels Pirineus però la que finalment va resultar més ben parada va ser la que va capitular, perquè va poder conservar els seus drets i béns. No obstant, el domini musulmà a les terres catalanes va retrocedir quan, al 785, els francs van conquerir Girona i tota la zona del riu Ter i al 801 van aconseguir el domini de Barcelona. A partir d'aleshores, es va establir una frontera o marca hispànica, que, delimitant les terres que comprenen la Catalunya Vella, anava des de l'est del Rosselló fins al Llobregat i des de les valls pirenaïques fins al riu Segre i el Montsec, que dividia les terres del nord de domini franc amb les terres del sud de domini musulmà.

Si s'analitza el que va succeir al territori dels francs en temps de domini musulmà a Catalunya, un dels personatges més destacats va ser Pipí el vell, majordom de palau, que va fer una gran tasca de reunificació del regne. El seu fill i successor, Carles Martell, va ser qui va expandir el domini franc a les regions més meridionals i va derrotar els musulmans al 732 a la batalla de Poitiers, donant prestigi a la seva família. Després de la mort d'aquest, el regne va quedar dividit entre els seus dos fills, Carloman i Pipí, però el primer va abdicar al 747 i Pipí va ser l'únic governant. Aquest va continuar amb la política de consolidació del domini franc en les fronteres germanes i les de la Gàl·lia meridional i a l'any 751 va fer un cop d'estat usurpant el tron de Childeric III, últim representant dels merovingis i es va coronar rei, donant pas a la dinastia carolíngia. Aquest fet va suposar el triomf dels majordoms de palau per l'obtenció del poder. A més, a finals del 753 el papa Esteve II va anar fins al regne franc perquè buscava el recolzament de la nova dinastia en el seu intent de deslligar-se de l'imperi d'orient i ser una institució pròpia i, a més, buscava protecció contra els atacs dels llombards. D'altra banda, el nou rei buscava en Roma la justificació del cop d'Estat que l'havia convertit en monarca dels francs. Per tant, l'encontre entre els dos va

suposar l'establiment de les bases per a relacions futures i el papa va ungir el nou rei franc seguint la tradició visigòtica. Aquestes relacions van culminar amb la coronació de Carlemany, fill de Pipí, a Roma el dia de Nadal de l'any 800. Carlemany s'havia imposat com el monarca més poderós de l'Europa del moment i el papa Lleó III, amb aquesta coronació, va traslladar el títol imperial d'orient cap a occident. A partir d'aleshores, totes les coronacions van anar acompanyades de la unció.

Carlemany va portar a terme la *dilatatio regis*, la guerra com a element necessari per a mantenir el poder. No obstant, en el seu afany per expansionar-se va patir diverses derrotes. Una d'elles va ser l'intent de conquerir Saragossa al 778, en què es va trobar amb una forta resistència i va haver de retirar-se. A més, en la retirada va patir l'atac de la població basca quan passava per Roncesvalles. No obstant, al final de les conquestes, l'imperi de Carlemany s'expandia des del sud dels Pirineus fins al riu Elba i des del mar del Nord fins al sud d'Itàlia.

Per aconseguir una certa estabilitat dintre de les fronteres, Carlemany va fer un gran esforç legislatiu celebrant unes assemblees generals prèvies a les etapes de guerra i escrivint les resolucions en el que es coneix com *capitula*. La unificació també es va fer visible en la millora de les institucions tradicionals, establint la residència reial a Aquisgrà, al centre dels dominis, on va sorgir una administració central, regida pel comte de palau, el *camerarius* i el canceller, que amb el temps van aconseguir un gran poder.

Pel que fa al sistema fiscal, els carolingis van reorganitzar el sistema fiscal, van intentar homogeneïtzar les mesures, unificar la moneda i fixar els preus dels productes. Així, Carlemany i Lluís el Piadós van encunyar l'anomenat diner d'argent a les seques de Roses, Empúries, Girona i Barcelona. En canvi, Carles el Calb va trencar la uniformitat monetària i va encunyar monedes amb diverses variacions. Tot i aquesta forta reforma monetària, hi ha escasses evidències, la qual fa pensar que la moneda s'usava per a les transaccions i sobretot com a unitat de mesura per a fer equivalències en les compravendes.

Fig. 2.1.: Diner de Carlemany de Girona.
Extret de: *Catalunya a l'època carolíngia.*
Art i cultura abans del romànic (segles IX i X), Barcelona, 2000, 288

En economia, hi ha la hipòtesi que existia una agricultura itinerant que necessitava espais amples per al manteniment d'una població que fins a cert punt encara podia ser nòmada (Claramunt, 1995, 83). Durant els segles VIII, IX i part del X, la població pagesa treballava per a cobrir les seves necessitats, assegurar la següent collita i satisfer els impostos imposats pels poderosos, produint pocs excedents. No obstant, a partir de la segona meitat del segle X els pagesos van començar a produir excedents i van començar a anar als mercats.

En l'administració, els carolingis van desenvolupar el sistema administratiu dels comtats, que consistia en posar a una persona de confiança al capdavant de cadascun dels seus territoris i els hi atorgaven el títol de comte. Així, a la Catalunya vella van sorgir els comtats del Rosselló, Conflent, Empúries, Besalú, Girona, Barcelona, Osona, Berga, Cerdanya, Urgell, Pallars i Ribagorça. Els comtes concentraven els poders judicial, militar i fiscal de cada comtat. Per evitar l'acumulació de poder els monarques intentaven evitar la creació de poders locals, evitant que els títols i els béns dels comtes i bisbes fossin heretats pels descendents d'aquests, però aquesta estructura no va poder aguantar i va entrar en crisi. Des dels primers descendents dels primers comtes, hi van haver pugnes per anar aconseguint el control dels diversos comtats.

Tot i que en els regnats de Pipí i Carlemany es va crear un gran imperi, a partir de Lluís el Piadós va començar l'etapa de decadència. Els fills de Lluís, amb el recolzament de part de l'aristocràcia, van tenir un seguit de conflictes interns que van acabar després de la mort del Piadós al 840 en el tractat de Verdum del 843 en què es repartia l'imperi entre els tres fills hereus. Al segle X la monarquia franca es trobava tant debilitada que es veia com una institució del passat i, en canvi, les famílies comtals van afermar el seu poder amb aliances i compromisos amb l'aristocràcia.

El comte de Barcelona, Guifré el Pelós, va fer un gran intent de colonització i organització del territori, una gran política religiosa i una forta relació amb la monarquia carolíngia. Però a partir dels seus fills va començar la marxa cap a la independència dels reis francs. Des de la mort de Guifré el Pelós al 897, el títol de comte va passar a ser hereditari, consolidant-se al segle X. A més, així es resolva un problema polític, ja que la successió al poder generava grans conflictes entre les diverses famílies de poderosos.

L'emancipació política que els comtes havien anat portant a terme respecte el monarca franc, materialitzant-se des de feia temps amb l'allunyament de la cort, va fer un gran avanç des de finals del segle X. Des de la fi de la dinastia carolíngia amb l'entronització d'una nova dinastia al 987 representada per Hug Capet, va concloure el procés d'emancipació comtal. Aquest fet ja es veia clar des del darrer monarca carolingi, Lluís V, en què va governar poc més d'un any i no va expedir cap precepte per a Catalunya i els jerarques catalans havien deixat de visitar la cort carolíngia. A més, la progressiva independència també es va notar en les fundacions monàstiques ja que mentre que els monestirs del segle IX encara van tenir preceptes dels reis francs, les del segle X ja no en tingueren i es substituïren per decrets comtals i butlles papals.

Pel que fa a les formes d'hàbitat, els nuclis més importants eren les ciutats, sobretot Girona i Barcelona, que aglutinaven el poder polític i religiós. Allà hi vivien els governants, els eclesiàstics, els mercaders, els comerciants i els pagesos que treballaven les terres del voltants d'aquestes ciutats. A més, la població va anar creixent fins que, a partir del segle X, es comencen a construir barris extramurs de les

ciutats. En segon terme, hi ha la població rural, que vivia majoritàriament a les vil·les repartides arreu del territori, que eren nuclis de població rural d'una certa importància. Finalment, existien els *mansus*, l'origen de l'actual mas, a on residia una família dedicada a l'explotació agrícola i ramadera. Així, durant els segles VIII i X es va anar configurant pel territori una xarxa de petits establiments dedicats principalment a l'explotació de la terra.

En certes ocasions aquesta dispersió de la població pel territori venia afavorida per les aprisions¹, que van començar a finals del segle VIII. Però s'ha de tenir en compte que les aprisions no es feien sobre territoris deserts, ja que als territoris on va succeir aquest fenomen hi havia població autòctona que en devia sortir perjudicada perquè segurament aprofitaven les terres ermes per a explotar-les i, un cop ocupat el territori haurien vist minvar les terres d'explotació. A més, aquestes terres devien tenir propietari perquè la majoria de documents que ens han arribat d'aquesta època són compra-vendes de terres i herències.

Aquesta dispersió territorial també s'explica observant les esglésies perquè al segle X existia una xarxa repartida per tot el territori de la Catalunya vella. Si s'estudia l'origen de moltes esglésies que ens han arribat fins als nostres, sobretot les que es troben en l'àmbit rural, moltes tenen el seu origen en aquesta època i conseqüentment, molts dels actuals pobles també.

Per concloure aquest apartat, es pot dir que l'alta edat mitjana és un període de grans canvis. Amb l'arribada dels visigots es van establir nous costums i maneres de fer però encara tenien una gran herència de Roma. En canvi, la invasió àrab va suposar un trencament amb les institucions del passat. No obstant, a partir de la conquesta dels francs es veu com s'intenta posar una certa estabilitat al territori, però que acabarà desembocant en la fracturació de l'imperi en petits regnes o comtats. Aquests canvis també queden reflectits d'una manera o altre en els hàbitats. Mentre que als primers segles de l'edat mitjana es troba que moltes vil·les romanes continuen i es transformen però a partir del segle VI. Les grans ciutats van patir una forta transformació, en què la majoria d'espais públics i de grans casals van desaparèixer i aproximadament des del segle VIII sorgeixen arreu del territori un seguit de petites vil·les i les ciutats comencen a créixer extramurs.

¹ Aprisjar: Ocupar (una terra sense titular directe) amb el propòsit de rompre-la, d'explotar-la com cal i d'obtenir-ne la propietat. Extret de: *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona, 2007.

3. Toponímia

Els topònims són un bon testimoni del passat del lloc que indiquen. Si s'arriba a estudiar, entendre i esbrinar l'origen dels topònims, ens poden proporcionar moltes dades de gran valor històric. Molts estudiosos remarquen la importància que té el paisatge històric per a poder conèixer el passat d'un lloc. Amb l'estudi dels mots es pot arribar a ampliar el coneixement de determinades etapes de la història que per un o altre motiu, no són prou ben conegudes, com l'alta edat mitjana, i també serveixen per a ampliar els coneixements d'aquelles etapes més ben conegudes i documentades. Per exemple, l'existència d'un mot preromà indica que un lloc ha estat habitat des de molt antic sense que hi hagi hagut interrupcions de poblament o, si n'hi ha hagut, han estat de molt poca durada, ja que si un lloc hagués estat despoblat, els topònims s'haurien perdut. Com defensava Ramon d'Abadal, als Pirineus i en terres de la Catalunya central hi ha toponímia antiga, romana i preromana, la continuïtat de la qual exclou la hipòtesi d'una ruptura total del poblament.

S'ha de tenir en compte que els mots han estat modificats i transformats al llarg del temps en funció de les necessitats de les persones i tan sols perduren aquells que han tingut utilitat al llarg de la història, com poden ser els camins, les ciutats o els rius, ja que si un indret ja té una paraula que l'indiqui, no fa falta atorgar-li una de nova. Per exemple, un camí es conserva si la gent l'utilitza, i s'utilitza encara que aquest existeixi d'es d'època romana o medieval i tant és si és el més recte o no, ja que és molt més còmode utilitzar un camí existent que no pas fer-ne un de nou. També és el cas de les ciutats o els noms de molts rius, que conserven noms amb un origen d'època antiga o anterior. Per exemple, els noms de les ciutats de Barcelona i Girona tenen un origen antic o, en el cas de determinats rius com el Ter, el Tet o el Segre, tenen origen preromà i els rius Ser o Fluvià el tenen en època romana. Per tant, tot i que els mots han evolucionat i canviat al llarg del temps, conserven la seva arrel originària.

Uns altres casos que descriuen noms d'època romana es troben als territoris del Rosselló i de la província de Girona, sobretot a l'Empordà, en què els topònims acabats en -à o -ana provenen d'època romana, com és el cas de Perpinyà, al Rosselló, o el de Romanyà, a la zona de l'Empordà.

També hi ha gran quantitat de pobles que comencen per vila, però, tot i que algun sí que podria designar una antiga *uilla* romana perquè encara que la tradició romana desapareix a partir del segle VI, no vol dir que el mot llatí també ho faci, la majoria dels topònims de vila no ho són. A més, en els casos que perduren de l'antiguitat, cal tenir en compte que el topònim ha pogut passar a designar un altre indret, tot i que sol ésser proper a l'emplaçament original. A l'antiguitat *uillae* designava els centres de producció fora de la ciutat, propietat dels poderosos, però amb la seva desaparició, al segle V, es va produir un canvi semàntic i el mot vil·la va passar a designar els nuclis de població no urbana d'una certa entitat. Així, trobem que molts topònims de vila es van

crear durant l'alta edat mitjana, quan la població es va dispersar en petits nuclis per tot el territori. A més, a l'últim graó del poblament alt-medieval hi havia el mas o *mansus*, derivat de la paraula llatina *maneo*, que indicaria un petit establiment que treballava la terra.

A l'hora d'estudiar els topònims de Catalunya, s'ha de tenir en compte que no és el mateix parlar d'origen preromà en un o altre indret del territori. En molts llocs d'alta muntanya les llengües preromanes van perdurar molt més temps que en altres indrets de més bon accés o més fàcils per viure-hi, com la plana o la costa. Així, quan parlem de mots preromans, la cronologia pot variar en funció del lloc que s'està parlant.

Segons J. Bolòs, els topònims de la zona pirenaica d'època preromana varien cronològicament als topònims preromans de la zona de la costa i la Catalunya central, ja que defensa que la majoria dels topònims preromans es van crear, molt probablement, després de la caiguda de l'imperi romà, quan la població es va escampar pel territori. (Bolòs, 2010, 52).

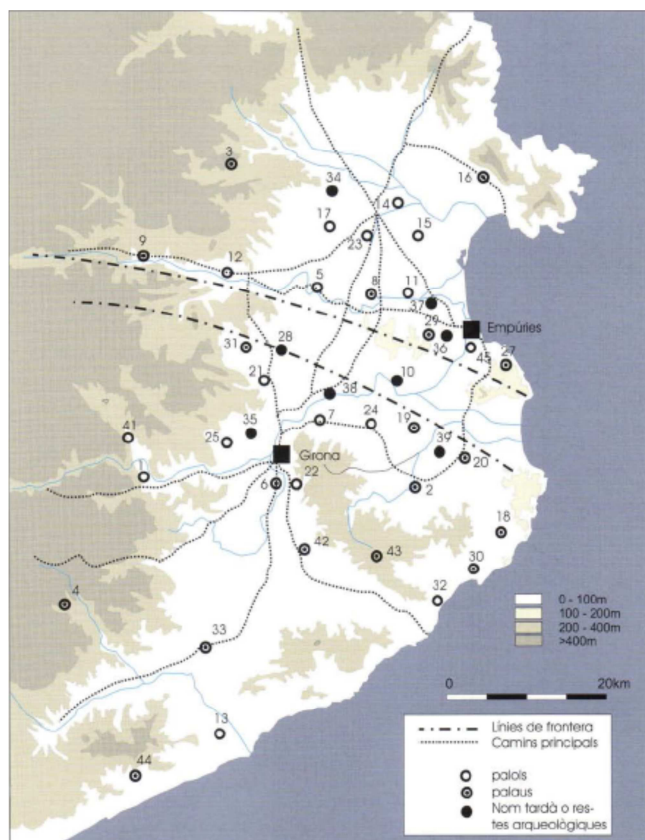
Durant l'alta edat mitjana és el moment en què sorgeixen molts petits nuclis de població i en aquestes zones pirenaïques, molts d'aquests nuclis tenen noms preromans. Aquest fet es pot veure clarament si s'agafen casos concrets. És significatiu comparar la toponímia de les zones de muntanya amb les de les planes com la de l'Empordà. A les zones de muntanya s'hi troben molts topònims preromans, com Alàs o Bescaran, ja que, tot i que la data de fundació és en l'alta edat mitjana, la població d'aquests indrets encara podia parlar algun reducte de llengua preromana. En canvi, si es compara amb l'Empordà, es veu que gairebé no hi ha cap poble que tingui un topònim amb origen preromà, ja que, tot i que molts es van crear molt probablement en una cronologia molt propera als pobles de muntanya, aquí la gent ja no parlava llengües preromanes i els topònims dels pobles ja serien d'origen romànic.

Amb l'arribada dels pobles del nord d'Europa, no hauria de ser rar que hi haguessin topònims d'origen germànic, però no és així. Segurament aquest fet és degut a que els germànics van tenir el poder polític i militar del territori però realment no va abundar la població d'origen germànic per aquestes terres. A més, casi amb seguretat es pot dir que la gent d'aquests indrets no sabien parlar cap llengua germànica i, per tant, va ser difícil que mots germànics deixessin l'empremta de la seva llengua al territori. No obstant, en trobem algun cas, tot i que casi sempre estan relacionats amb el nom de persones. Per identificar-ne algun, es pot tenir en compte que si es troben mots que en època carolíngia ja havien sofert transformacions i no tenen arrel llatina, és perquè molt probablement tenen el seu origen en les primeres invasions germàniques després de la caiguda de l'Imperi romà. Aquest seria el cas dels topònims de Vilabertran o Taravaus.

Hi ha casos en la toponímia en què en època carolíngia un mot designava un determinat indret o castell i que en segles posteriors ha passat a designar diversos llocs. Aquest seria el cas de Torelló, que va ser un castell d'època carolíngia i va passar a designar els pobles de Torelló, Sant Pere de Torelló i Sant Vicenç de Torelló. Un altre cas molt clar el trobem a la Garrotxa amb el topònim Bas, que al aplicar-se a una vall ha passat a formar part dels noms dels pobles de dita vall.

Pel que fa a topònims d'origen àrab, se'n troben principalment a la Catalunya nova, però també n'hi ha a la Catalunya Vella, ja que tot i que molts poden ser de l'època del domini àrab, com Gallifa o Rifà, d'altres es podrien haver introduït en l'època del domini carolingi, com Vilatenim o Vilamulaca ja que, a través dels contactes amb els musulmans de l'altre banda de les fronteres, alguns topònims es podrien haver implantat al territori franc. Per exemple, és ben sabut que els topònims que comencen per Ben-, tenen el seu origen en aquesta època.

A més, hi ha topònims àrabs que ens poden ajudar a entendre la organització política del territori. Un bon exemple de topònims àrabs el trobem al territori de la Catalunya Vella, en que hi ha pobles, veïnats o llocs amb el nom de palau o palol. Aquests topònims han estat interpretats per diversos autors com un testimoni de l'antiga existència d'un sistema administratiu i fiscal, i potser també militar, que els àrabs van implantar en aquestes terres durant l'època de la seva invasió. Hi ha un seguit d'indis documentals que apunten a l'existència de dit sistema, anomenat *balad*, normalment situats sobre importants vies de comunicació, i que en àrab volen dir calçada o carretera. S'ha d'observar que els topònims palau i palol són molt més semblants fonèticament al mot *balad* d'origen àrab que no pas als *palatium* llatins i que, per tant, tindrien el seu origen en aquesta paraula.

Als antics territoris dels comtats de Girona, Empúries, Besalú i Peralada es localitzen més de quaranta

Fig.3.1.: Mapa amb la distribució dels palau i palol als antics comtats de Girona-Besalú i Empúries-Peralada. Extret de: Canal, J. et alii, 2004, *Girona, de Carlemany al feudalisme (785-1057). El trànsit de la ciutat antiga a l'època medieval (II)*, Girona, 16

palaus i palols, distribuïts per les principals vies d'època romana, i a l'entorn de les ciutats més importants. A més, també es solen trobar a l'entorn dels principals rius i a les planes, ja que a la muntanya no abunden, tot i que una nova recerca arqueològica que al Berguedà ha documentat nou Palaus i restes de ceràmica dels segles VIII i IX relacionada amb aquests (Canal et alii, 2003, 15-19). Per tant, aquests emplaçaments reafirmen la teoria que serien llocs estratègics de control, tant administratiu com defensiu. Per exemple, part d'aquests topònims es troben a les proximitats de Barcelona i Girona, que, en època àrab, eren els dos centre de defensa del territori, complint el *balad* com a sistema defensiu.

No obstant, cal suposar que, amb la curta dominació àrab, aquests *balads* que amb el temps passarien a anomenar-se palaus i palols haurien estat antigues estructures reutilitzades i/o transformades, ja que es probable que tinguin un origen en època baix imperial o en la tardo-antiguitat, la qual va tenir continuïtat durant els anys de domini islàmic i potser en època carolíngia (Bolòs, 2010, 57). A més, molts dels topònims amb origen àrab s'han transformat molt i han acabat emmascarant-se tant que costa veure-hi l'origen real. Aquest és el cas de Sant Julià de Ramis, en què, tot i que Julià és mot que designa un sant d'advocació molt antiga, cosa que fa sospitar la gran antiguitat de l'indret, al costat hi ha Ramis, que és una paraula que té la seva arrel en un mot propi àrab.

Com en el cas dels Palaus i els Palols, molts topònims sembla que tinguin el seu origen en la llengua catalana, però en realitat daten d'èpoques més reculades, ja que s'ha de tenir en compte que l'època alt-medieval no va ser una època buida i molts pobles tenen el seu origen en aquest moment.

Per tant, veient la importància dels topònims a la hora d'estudiar la història i l'origen d'un lloc, és obvi pensar que al fer una recerca arqueològica també pot resultar molt útil. Per exemple, molts dels topònims castell, castellet o castellar designen antics assentaments d'època ibèrica, com per exemple Mas Castellar de Pontós o Puig Castellet de Lloret de Mar. Per tant, com que l'arc cronològic en el qual es centra el present treball encara és molt desconegut, la toponímia pot ajudar a descobrir nous llocs que tinguin un origen en aquesta època, o si més no, pot ajudar a acotar cronològicament l'origen d'un lloc en un període determinat de la història.

4. Antecedents de l'hàbitat carolíngi: L'hàbitat d'època visigòtica

Per a poder explicar les principals característiques de l'hàbitat en època carolíngia és indispensable fer referència a l'hàbitat immediatament precedent, és a dir, al de la tardo-antiguitat i, principalment, al d'època visigòtica.

La caiguda de l'Imperi Romà no només va ser un canvi polític ja que la desestructuració del sistema va arribar a tots els nivells i va afectar a tots els àmbits, arribant fins i tot a les formes d'assentament. Al segle V els grans espais públics de les ciutats es van ocupar amb nous edificis, majoritàriament privats, i al món rural es van anar abandonant les antigues vil·les romanes i van anar apareixent noves formes d'hàbitat de característiques més modestes.

Els nous assentaments rurals es van anar originant al llarg del segle VI i consolidant al segle posterior. Els habitants d'aquests llogarrets eren principalment agricultors i ramaders que explotaven els recursos més immediats. Aquests nous assentaments es poden separar en tres tipologies d'hàbitat diferenciades: els poblats que configuraven els assentaments rurals més importants, els petits assentaments formats segurament per tres o quatre famílies i els hàbitats aïllats, el precedent immediat dels futurs masos i masies medievals.

Pel que fa al coneixement arqueològic d'aquesta tipologia d'assentament, s'ha de tenir en compte que l'hàbitat de la tardo-antiguitat i de l'alta edat mitjana és un camp molt desconegut per a l'arqueologia. La majoria d'investigacions i excavacions són molt recents i a diferència d'altres períodes històrics, l'alta edat mitjana no compta amb un gran bagatge d'investigació. No obstant, hi ha excepcions com en el cas del *castrum* del Puig de les Muralles de Puig Rom, en què al 1916 Pere Bosch Gimpera deixa escrita una nota en la que diu que *per invitació del Dr. Frederich Rahola a Josep Puig i Cadafalch, el firmant en companyia del Sr. Emili Gandia, va fer el passat mes d'agost una excursió a Roses amb l'objecte de cercar el lloc on pogués haver estat l'antiga colònia grega. (...) Al mateix temps (...) es visitaren unes muralles del lloc anomenat Puig Rom*². Aquesta visita va incentivar una excavació arqueològica de l'indret, portant-se a terme l'any 1917 sota la direcció de Joaquim Folch i Torres. Per tant, encara que la gran majoria d'excavacions d'aquests assentaments són molt recents, existeix algun cas en què es coneix i s'hi ha investigat des de principi de segle XX, tot i que de manera discontinua.

El fet que en els últims anys s'hagi ampliat molt el coneixement arqueològic d'aquest període, amb la descoberta i l'excavació de d'un gran nombre de jaciments tardoantics, en gran part es deu a les grans obres tant urbanístiques com d'infraestructures que s'han dut a terme en els últims anys. Al fer grans moviments de

² P. de Palol, *El castrum del Puig de les Muralles de Puig Rom (Roses, Alt empordà)*, Girona. 2004, 11 (Sèrie Monogràfica 22).

terra s'han deixat al descobert molts jaciments arqueològics desconeguts fins ara i que en molts casos s'hi ha pogut efectuar excavacions arqueològiques, encara que siguin intervencions d'urgència, però que han permès poder ampliar el coneixement d'aquests jaciments.

Posant en comú les diferents dades que s'han extret de les excavacions arqueològiques es pot veure com la gran majoria dels jaciments rurals d'aquest període tenen unes característiques comunes, tot i que, depenent de la situació geogràfica en què es troben, poden presentar unes petites variants. Per tant, tot i que hi ha algunes coses que varien, aquesta tipologia d'assentaments tenen un mateix fons cultural que marca les tècniques constructives i distributives d'aquests poblats.

En general, es tracta d'una tipologia d'assentament formada per un poblat amb diverses estructures amb funcions d'hàbitat i de producció. Aquests poblats solen tenir una superfície total d'ocupació reduïda, sense excedir les dues hectàrees d'ocupació i no tindrien una densa ocupació (Roig, 2009, 212).

Constructivament, els habitatges són del tipus cabanya enfonsada i estan fets amb materials peribles. En relació al període anterior, desapareix el morter de calç per a la construcció dels murs, els paviments d'*opus signinum* són cada cop menys abundants i només es construiran en llocs molt concrets i desapareixen les *tegulae* i els *imbrices* per al cobriment de les construccions.

Aquesta nova tipologia d'hàbitat semi-subterrani, amb les parets i les teulades fets amb tova o en certes ocasions amb les parets amb un sòcol de pedra sense fonamentar o amb molt poca fonamentació, fa que un cop abandonats deixin molt poca marca en el territori que fa que en moltes ocasions hagin desaparegut completament o estiguin en molt males condicions, fet que dificulta la correcta identificació d'aquesta mena de jaciments.

No obstant, amb l'estudi de les excavacions realitzades, es poden arribar a extreure unes característiques comunes en aquests poblats. La majoria d'aquests assentaments rurals de la tardo-antiguitat presenten una certa organització de l'espai però sense estar articulats a partir d'un centre religiós, a diferència del que succeirà en els segles posteriors. A més, és significatiu destacar que no és que el poble no s'articuli al voltant d'un centre religiós, sinó que no es sol trobar cap estructura que es pugui relacionar amb un temple o lloc de culte.

Pel que fa a l'economia, aquesta deuria estar destinada principalment a l'autoconsum i al manteniment del poblat. La base principal era l'agricultura cerealística i la ramaderia, combinant-se puntualment amb activitats artesanals. Aquest fet ho corrobora la presència d'àrees de producció i una gran presència de sitges en els assentaments d'aquest període. No obstant, l'agricultura va en declivi i la ramaderia guanya importància, ja que amb l'abandonament dels camps els boscos proliferen pel

territori i la ramaderia augmenta. A més, també hi ha un augment de l'explotació dels recursos que proporcionen els boscos, ja sigui com a matèries primeres per a la construcció, llenya o productes per al consum humà.

En relació a la cultura material que s'ha recuperat d'aquests poblats, destaca la ceràmica de cuina tant de cocció oxidada com reductora i no acostuma a tenir decoració. A més, s'han recuperat restes de vaixelles de vidre, signe de prestigi del propietari perquè aquesta tipologia era una vaixel·la de luxe. A més, també s'han recuperat estris de ferro com els ganivets o eines per a treballar el camp. I puntualment també peces d'orfebreria, destacant les sivelles de cinturó tant característiques d'aquest període, les agulles o les denes de collaret. Finalment, destaca la presència d'objectes per al tractament dels productes, com els molins.

Segons J. Roig, tot i que els poblats rurals de la tardo-antiguitat presenten unes característiques comunes, analitzant-los a fons és possible fer diverses categories, depenent del seu origen i de la seva ubicació. Aquests grups serien els poblats amb un origen en una antiga vila baix imperial, els poblats creats *ex novo* a les zones planes i els poblats *ex novo* situats a les valls de les muntanyes. Finalment, existeixen dos poblats que no encaixen en cap d'aquests tres grups perquè presenten unes característiques particulars.

De la primera tipologia, dels poblats que tenen el seu precedent en una antiga vil·la romana, les principals característiques són que se situen en el mateix lloc que les antigues vil·les romanes, a sobre d'aquestes o a les seves immediacions, tot i que no solen reocupar les antigues construccions romanes. No obstant, si que hi ha algun cas en què es transforma alguna de les velles estructures per a adaptar-les a noves funcions, sobretot com a àrees de producció, com en el cas de la vil·la romana de Vilauba (Camós, Pla de l'Estany).

Les principals característiques constructives és que són, de vegades, estructures semi-enfonsades, retallades al subsòl, amb les parets i les cobertes fetes amb materials peribles com la tova. Tenen diferenciades l'àrea d'hàbitat de les àrees de producció i es troben sitges escampades arreu dels jaciments d'aquestes característiques.

Com a exemple de jaciment amb aquestes característiques es pot agafar el de la Plaça Major de Castellar del Vallès (Castellar del Vallès, Vallès Occidental). En les excavacions s'hi ha trobat un gran nombre de retalls al subsòl amb diverses funcions. Uns correspondrien als hàbitats, ja que s'hi ha trobat forats de pal perimetrals que servirien per a subjectar les cobertes i en el seu interior s'hi va localitzar un fogar i algun forat de pal per a subjectar el mobiliari interior. Una altre mena de retalls s'han definit com una àrea de producció, de la qual es va trobar un mur que delimitava tota la zona, una pedra de premsa i dos *lacus*. Finalment, s'hi ha trobat un gran nombre de sitges per tot el poblat.

La segona principal tipologia d'assentament d'aquesta època són els que es creen *ex novo* a les planes o a llocs poc elevats, sense tenir precedents de poblament immediatament anteriors. Aquests nous assentaments són el reflex d'un canvi en les formes d'assentament i en l'economia del moment. Mentre que en època romana la producció sobretot es centrava a les vil·les, a la tardo-antiguitat la producció gira cap a l'autoconsum i la població es dispersa pel territori en petits nuclis de població explotant els recursos de la zona.

Aquests nous assentaments solen ser de dimensions reduïdes i presenten una certa organització de l'espai, ja que tenien separada la zona d'hàbitat de la zona d'emmagatzematge i de producció. A més, les tècniques constructives són les mateixes que les dels poblats amb precedent romà, ja que en aquests poblats s'hi troben retalls al subsòl on hi havien habitatges o espais de producció, un gran nombre de sitges que delata la base agrícola de la seva economia i, en certes ocasions, s'ha pogut localitzar algun enterrament sense cap mena d'església associada.

El gran nombre de sitges que es troben i la localització d'aquesta tipologia d'assentaments fa pensar que aquests poblats produïrien un cert excedent agrícola que comercialitzarien als grans centres del moment com Barcelona, Girona o Ègara.

A tall d'exemple, es pot agafar el jaciment dels Malloles (Cerdanyola del Vallès, Vallès Occidental). Tal hi com es pot veure en la imatge de l'annex 1, el primer que destaca és que totes les restes localitzades són estructures negatives, excavades al subsòl. L'anàlisi i la diferenciació de totes les estructures localitzades, reflecteix una zonificació en funció de l'ús de l'espai. A la part nord del jaciment s'hi ha identificat la zona d'hàbitat, amb fons de cabanes i forats de pal per al sosteniment de l'estructura i alguns elements d'organització interna de l'espai. Els fons de cabana solen presentar una planta amb tendència ovalada i presenten una adequació mínima de l'espai i sovint tenen cubetes o sitges associades.

Les estructures de transformació es troben a la banda oest del jaciment, a la zona més propera a un torrent. Consta de dues grans àrees de producció en la qual s'hi ha identificat diversos forns. Hi ha aparegut forns, llars i fosses de diversa tipologia, però tot retallat al subsòl. Els forns presenten una planta circular amb un paviment de lloses o còdols i les parets endurides. Es tractaria de forns d'una sola cambra i de cuita indirecta. A més, han aparegut diversos *lacus*. Altrament, en tot el jaciment també han aparegut un gran conjunt de sitges i cubetes de diversa forma i tipologia per a emmagatzemar i conservar els productes. A l'extrem oest del jaciment s'hi ha localitzat una àrea de necròpolis sense localitzar cap estructura d'hàbitat o de producció en aquesta zona (Francès, 2007, 108).

Finalment, l'altre principal tipologia d'assentament visigot són els poblats *ex-novo* que es situen a les zones de muntanya. En aquests assentaments s'utilitzava la pedra com a

material de construcció, a diferència dels altres tipus, en què per a la construcció de la gran part d'estructures feien servir materials peribles. El fet que aquests assentaments de muntanya utilitzin la pedra com a material constructiu és un fet lògic, ja que és el material que tenen més a l'abast.

Aquests assentaments presenten gairebé les mateixes característiques que els altres dos tipus, ja que solen ser de dimensions molt reduïdes, amb les construccions de pedra seca o lligades amb fang i les cobertes vegetals. No obstant, és interessant destacar que en aquests poblats no hi ha tanta presència de sitges com en els altres tipus, però en canvi s'hi han trobat grans àrees de premsat, fet que delata una gran activitat vitivinícola. Aquest fet també s'entén per l'emplaçament dels poblats, ja que al ser a muntanya no disposen de tantes terres de conreu com a les planes però en canvi sí que és possible el conreu de la vinya.

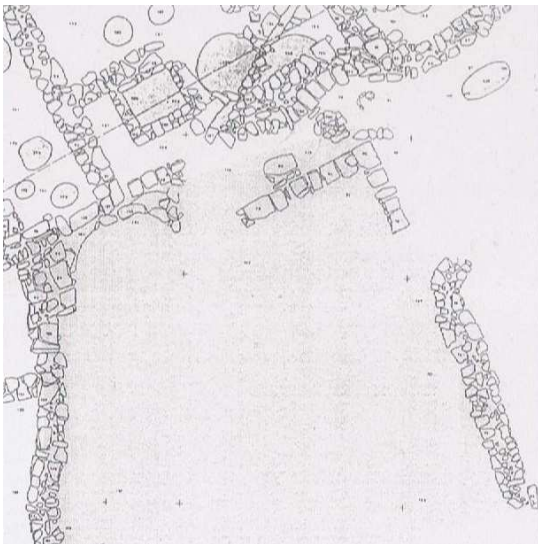

Fig. 4.1: Planta de l'àmbit 8 del jaciment de Vilaclara. S'hi pot apreciar les estructures fetes amb pedra, el pati a cel obert i diverses sitges. Extret de: Enrich, J. et alii, 1995, *Vilaclara de Castellfollit del Boix (el Bages). Un assentament rural de l'antiguitat tardana*, Igualada, 33

A tall d'exemple es pot agafar el jaciment de Vilaclara de Castellfollit del Boix (Castellfollit del Boix, el Bages). De moment s'ha excavat un seguit d'estructures de les quals tres s'han identificat com a habitatges. Aquestes són estructures amb un sòcol de pedra i presenten una, dues o tres cambres i totes amb un pati a cel obert. La major part de l'alçat de les parets i les teulades deurién ser fetes amb materials peribles, ja que no s'ha localitzat cap resta de teula, ni antiga ni àrab, i els paviments

són o bé la mateixa roca de la muntanya o la terra piconada. Els murs són de pedra, amb dues cares i un reble interior a base de pedruscall i terra amb una amplada d'uns 60 centímetres de mitjana. A més, s'han localitzat una o més premses de palanca i torn, moles circulars i un gran forn per a coure pa. Finalment, existia una petita necròpolis d'inhumació localitzada molt a prop de les estructures excavades en el jaciment, però que actualment ha desaparegut. (Enrich et alii, 1995, 96).

Tot i aquestes tres tipologies, existeixen dos poblats que no s'ajusten a cap dels tres tipus ja que presenten unes característiques singulars. Aquest jaciments són el Bòvalar (Seròs, Lleida) i el *Castrum* del Puig de les Muralles de Puig Rom (Roses, Alt Empordà).

El cas més ric i conegut és el del jaciment del Bòvalar, situat al costat d'un riu. Les parets són fetes amb pedres lligades amb fang i les teulades són de materials peribles. Els habitatges que s'han excavat fins ara presenten unes característiques comunes de distribució, les quals tenen tres habitacions, amb fogars associats en com a mínim una

d'aquestes habitacions i normalment s'hi troba alguna sitja. A més, en aquest poblament també s'hi ha trobat un *torculum* de dimensions importants amb dos cellers amb botes de fusta amb anelles de ferro per a l'emmagatzematge del producte elaborat (Palol, 2004, 106).

Amb aquestes característiques semblaria un poblament com tots els altres, però, el més significatiu i singular d'aquest poblament és que s'hi ha trobat una basílica de tradició paleocristiana. Aquest temple és de planta basilical amb tres naus i la capçalera recta, es troba al centre del poble i aquest s'articula al voltant seu. A més, al voltant de l'església s'hi ha trobat una necròpolis associada, fet únic en els poblaments excavats fins ara.

L'altre jaciment amb unes característiques específiques és el de Puig Rom. El seu emplaçament i característiques no tenen res a veure amb el del Bovalar, ja que el de Puig Rom es troba enfilat a la muntanya. La seva característica principal és que és l'únic poblament fortificat d'aquesta època que es coneix fins al moment. El poble es troba envoltat per unes grans muralles lleugerament atalussades compostes per murs de dos cares de 2 metres d'ample amb farciment de pedruscall. (Palol, 2004, 45). La tècnica constructiva de la muralla no és acurada, ja que s'utilitzen pedres de totes mides per al parament defensiu i disposades de manera irregular, tot i que en algun tram estan disposades de tal manera que recorden el parament en espina de peix o *opus spicatum*. A més, la muralla consta de com a mínim de tres torres defensives de planta quadrada, dues de les quals defensen la porta d'entrada.

Les cases excavades estan adossades a la cara interna de la muralla, fetes amb un sòcol de pedra seca perquè el jaciment es troba en una zona muntanyosa i és la matèria prima més abundant. A més, els habitatges solen tenir un paviment de lloses de pissarra i acostumen a estar dividits en diverses estances separades per estrets corredors i sitges associades als habitatges. En canvi, en aquest poblament no s'hi ha documentat cap tipus de resta que es pugui associar a un possible temple ni tombes *intra muros*.

Exposades les diverses tipologies que es coneixen d'hàbitat visigot, es poden analitzar els principals trets i

Fig. 4.2: Fotografia del diari de Folch i Torres de l'excavació del jaciment de Puig Rom el 1917. S'hi pot apreciar la muralla, les cases amb els sòcols de pedra adossades al parament intern de la muralla i el paviment de lloses de pissarra. Extret de: Palol, P. de, 2004, *El castrum del Puig de les Muralles de Puig Rom*. (Roses, Alt Empordà), Monografia del MAC Girona, nº22, Girona, 20

característiques dels poblament rural d'època visigoda. La primera que destaca és que tot i ser assentaments fets amb unes característiques molt senzilles i rudimentàries, al analitzar l'organització espacial de les estructures s'observa que presenten una certa organització, separant el que és la part d'hàbitat de la part de producció, d'emmagatzematge o de necròpolis.

Analitzant detalladament tots els espais, el primer que destaca són els hàbitats. Aquests es caracteritzen per ser construccions semi-enfonsades, fetes a partir de retalls en el subsòl i les parets i la teulada amb materials peribles, tal hi com ho constata el fet de trobar forats de pal perimetrals als retalls al subsòl, com en el cas del jaciment de la plaça Major de Castellar del Vallès (Castellar del Vallès, Vallès Occidental), i la total absència de teules. No obstant, en alguna ocasió, i especialment en zones de muntanya, s'han trobat estructures fetes amb pedra perquè és el material que més abunda en aquestes zones, tot i que la resta d'alçat de les parets i les teulades sí que estan fets amb materials peribles. A l'interior d'aquestes estructures, es sol documentar la presència de llars o fogars i algun encaix i forat de pal que serviren per a encaixar els pals de suport d'alguna mena de possible mobiliari domèstic. A més, els paviments solen ser de terra piconada tot i que en certes ocasions s'hi ha trobat paviments amb lloses de pissarra com a Puig Rom o de còdols de riu com en el cas del jaciment dels Mallols (Cerdanyola del Vallès, Vallès Occidental).

Pel que fa a la morfologia i la distribució dels hàbitats, no existeix un únic patró, ja que algunes cabanes presenten plantes rectangulars però en altres casos els retalls són de forma ovalada. A més, al seu interior hi poden haver divisions de l'espai, com en el cas del Bovalar. Aquesta tipologia de construccions deixa de manifest l'origen germànic dels pobles que vivien en aquestes terres entre els segles VI i VIII, ja que aquesta mena de construcció en cabana semi-enfonsada és la característica dels pobles germànics del nord d'Europa durant aquest període.

En segon terme es troben les àrees de producció, situades a una certa distància dels hàbitats i molt probablement d'ús comunal, diferenciant-se entre les destinades al premsat i les de forns.

En les destinades al premsat principalment s'hi deuria produir vi o oli. S'hi sol trobar l'àrea del *torcularium* amb la premsa i un o diversos *lacus* per emmagatzemar el producte elaborat així com encaixos de dolia i altres grans recipients, com en el cas del jaciment dels Mallols.

Tipològicament, es tracta d'edificacions fetes amb materials senzills. Les parets solen ser d'argila o de pedra i argila, teulades vegetals i paviments de terra piconada o d'*opus signinum*. Pel que fa als *lacus*, que són construccions diferents però lligades a les zones de producció, solen estar fets amb pedres lligades amb morter de calç amb

paviments d'*opus signinum* per a impermeabilitzar el terra i solen presentar unes dimensions força reduïdes, amb poca capacitat d'emmagatzematge.

Pel que fa als forns, deuriem ser àrees d'ús comunal amb uns espais específics per a la correcta elaboració. Generalment es caracteritzen per ser estructures subterrànies amb un accés a partir de rampes, amb un àmbit per al treball manufacturer i un altre espai perimetral destinat als forns. Solen presentar diversos forns de no més de 2 metres de diàmetre, fets a partir d'un gran retall amb una sola cambra de cocció amb la coberta en forma de cúpula revestida amb argila i un petit orifici a mode de xemeneia per a l'evacuació dels fums.

Les altres estructures importants són les zones d'emmagatzematge, del qual l'element que més destaca són les sitges, ja que són les estructures que més abunden en els poblats excavats fins ara. No obstant, també s'han pogut excavar diversos retalls per a grans recipients d'emmagatzematge tipus *dolia*.

A diferència de les àrees d'habitat o de producció, la distribució de les sitges no sembla respondre a cap ordre, ja que apareixen per tot el poblat. No obstant, en molts casos apareixen agrupades en petits grups. Morfològicament no presenten cap patró comú, ja que se n'han trobat de moltes mides i formes. Aquestes estructures retallades al subsòl servien per emmagatzemar el gra que abastia al poblat, tot i que en molts poblats el nombre de sitges és molt elevada respecte al nombre d'habitats, cosa que fa pensar que a més a més de tenir gra per al propi consum, existiria un excedent que permetria a la gent d'aquests poblats tenir un petit comerç amb les ciutats i nuclis més poblats del moment, com Barcelona, Girona o Egara.

Un cop les sitges s'havien utilitzat s'amortitzaven com a abocadors de deixalles. És significatiu destacar que en diversos casos s'han trobat cossos humans llençats dintre de les sitges sense cap mena de tractament ni d'aixovar funerari, com en el cas de la Solana (Cubelles, el Garraf), cosa que fa pensar que en aquests assentaments existirien diversos estaments socials o serien víctimes d'algun conflicte bèl·lic.

Finalment, en certs poblats s'ha trobat una àrea de necròpolis amb diverses tipologies de tombes. Principalment destaquen les de caixa fetes amb *tegulae*, les de caixa fetes amb diversos materials i les de fossa simple amb coberta plana de lloses.

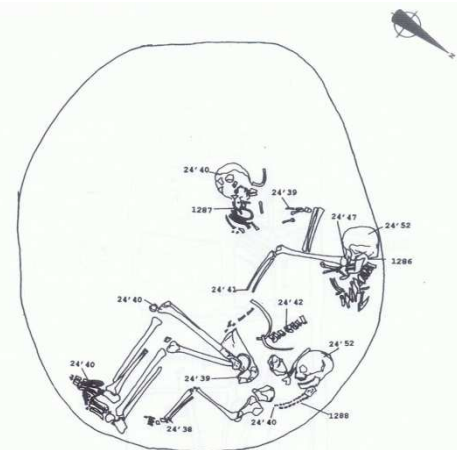

Fig. 4.3: Esquelets humans trobats dintre d'una sitja al jaciment de la Solana. Extret de: Barrassetas, E., 2007, *La Solana. Memòria de l'excavació arqueològica al jaciment*. (Excavacions arqueològiques a Catalunya núm. 18) Barcelona, 69

Com a conclusió es pot dir que observant les característiques dels poblats rurals d'època visigòtica excavats fins ara, a grans trets tots tenen unes característiques constructives comunes. No obstant, analitzant en profunditat les dades que tenim sobre aquests poblats, es poden arribar a diferenciar en diversos grups depenent del lloc a on es situen o de les tècniques constructives que utilitzen per al sòcol dels murs. Amb tot, es pot veure com les característiques d'aquests poblats són les mateixes dels poblats que es troben al nord d'Europa, fet que corrobora l'origen nord-europeu dels pobles que habitaven a Catalunya durant la tardo-antiguitat.

Pel que fa al món urbà, analitzarem els exemples de Barcelona i Girona. Aquestes dues ciutats, que ja tenen una importància prou destacable en època romana, pateixen un procés evolutiu similar després del desmantellament de l'imperi romà.

En el cas de Barcelona, el primer que s'ha de tenir en comte són les seves muralles. Aquestes havien estat construïdes durant l'època romana, molt probablement durant el baix imperi i eren una construcció que sorprèn per la seva regularitat. Aquestes servien per a afirmar el poder dels governants, segurament amb la imposició de la construcció de les muralles per sobre de la voluntat dels habitants però, no era un cas únic en el territori. No obstant, tot i la construcció d'unes grans defenses, mai va arribar a tenir la mateixa importància de Tarragona, ja que aquesta era la capital provincial romana.

Amb el desmantellament de l'imperi i l'arribada dels nous poders, Tarragona va perdre la importància que havia tingut abans, ja que al estar massa lligada al vell ordre imperial no va saber adaptar-se a la nova situació. A més, els nous governants van preferir establir-se en ciutats d'una importància secundària perquè per a ells resultava molt més fàcil instal·lar-se social i políticament en centres de poca importància que no pas en urbs sòlidament construïdes. Per tant, l'auge de Barcelona i la decadència de Tarragona s'hauria d'entendre en aquests fets.

Estudiant el que va passar a la Barcelona intramurs, es pot veure com la zona que va patir més transformacions i que va aglutinar el centre del poder en època visigòtica és la zona que se situa al nord del recinte emmurallat, a on posteriorment es trobarà el conjunt catedralici i el palau comtal d'època medieval. El primer indicatiu que s'ha trobat sobre la transformació de la ciutat és la implantació d'un lloc de culte cristià format per un temple i un baptisteri segurament situat on actualment hi ha la catedral gòtica.

L'estudi arqueològic del lloc ha permès identificar un baptisteri de planta quadrada amb una peça octogonal central i una sala basilical annexa construïts cap al segle V. Aquesta sala basilical s'ha acostumat a definir com temple episcopal, però darrerament s'ha rebutjat i es defensa la hipòtesi que aquell espai fos una part del palau episcopal. (Riu-Barrera, 2012, 122).

Sota l'actual palau dels comtes-reis en època romana hi havia una illa de cases ocupada per una sola *domus* amb peristil, celler i una factoria de *garum*. No obstant, ja en època romana va patir grans reformes que no guardaven relació amb la casa anterior, cosa que ha portat a considerar aquest nou edifici com el primer palau episcopal.

Fig. 4.4: Planta de la zona nord intramurs de Barcelona, on es pot apreciar les diverses estructures esmentades. Extret de: Riu-Barrera, E., 2012, "Barcelona entre els segles V i XII, de la desurbanització a la formació d'una capital", a *Barcelona Quaderns d'història*, núm. 18 a cura de Ramon Grau, Barcelona, 124

Amb tot, els edificis que sabem que haurien existit a la zona nord de la ciutat en època visigoda resulta molt difícil dotar-los de context. La tardo-antiguitat és una etapa política força difícil i tot i que en aquesta zona s'hi han efectuat excavacions per establir una cronologia ferma i un ús a aquestes construccions, aquestes intervencions no han pogut aportar les suficients dades per afirmar categòricament ni l'ús ni la cronologia d'aquests edificis.

No obstant, el que sí que es pot afirmar és que aquestes construccions de caire monumental només es van fer en aquesta zona de la ciutat. En la resta de la ciutat les antigues *domus* van patir una disminució i divisió dels espais en entitats pobres i van

Al segle VI és quan les construccions d'aquesta illa de cases es transformen per a donar pas a un conjunt àulic format pel palau episcopal, la residència del màxim governant i un temple en forma de creu. No obstant, l'adjudicació d'ús d'aquests edificis resulta dubtosa i l'únic en què les hipòtesis són més fermes és en el palau episcopal, ja que es va conservar fins al segle XVI. Aquest palau era una construcció en forma de U tot i que és difícil definir les seves principals característiques perquè al segle XI a sobre s'hi va erigir la gran obra romànica que en gran part perdura fins avui en dia.

aparèixer espais oberts al mig de la ciutat, tal hi com ho constata les diverses intervencions arqueològiques que s'han anat duent a terme a la ciutat.

De les diverses intervencions realitzades, és interessant remarcar-ne unes quantes. Una de les més significatives és la que es va efectuar a la plaça del Rei. En aquesta s'hi va trobar una construcció adossada a la muralla, que per la seva ubicació es va associar a un cos de guàrdia. Pel que fa al a resta de l'espai que forma la plaça, es considera que va ser un espai reservat a sitges durant el període carolíngi.

Una altre excavació remarcable és la que es va efectuar al pati de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, en el que s'hi va trobar una *domus* del segle I. amb grans reformes al segle IV. La seva excavació ha permès constatar que a partir del segle VI les termes s'abandonaren i la resta d'espais es dividiren convertint-se en petits habitatges i tallers. També es va documentar una reforma al segle VIII la qual va proporcionar ceràmica islàmica, una moneda emiral i un os amb gravat d'una oració en àrab.

Una altre intervenció es va dur a terme al número 7 del carrer Lledó, on s'hi va trobar una peça amb absis dels segles V-VI i un nivell d'abandó en el qual s'hi va trobar les restes d'una llar de foc i forats de pal per a subjectar algun tipus d'estructura.

En un altre indret, a la plaça de Sant Miquel, s'hi va trobar les restes d'una gran *domus* amb peristil del segle I amb notables reformes als segles IV i VI. La reforma del segle VI va dividir el gran casal en espais més petits, convertint-los en diversos habitatges de reduïdes dimensions.

Finalment, al pati del Palau del Bisbe de Barcelona també s'hi va documentar les restes d'una *domus* romana del segle III que entre els segles V i VI s'hauria substituït per construccions molt més precàries. També s'hi van trobar restes de paviments, murs i sitges datats entre els segles VI i VIII.

Per tant, un cop exposades les diverses dades que han proporcionat part de les excavacions *intra* murs de Barcelona, es pot observar que des del segle VI no hi ha obres de gran envergadura. A més, les grans *domus* d'època romana desapareixen o pateixen grans reformes que les dividiran en petits habitatges i taller de molta menys envergadura. A més, els materials utilitzats per a la construcció són més pobres, ja que o bé es reutilitzen les pedres de les grans obres d'època romana o bé es fan servir materials peribles, tal hi com queda palès al número 7 del carrer Lledó amb la descoberta de diversos forats de pal. A més, en moltes altres intervencions s'ha pogut documentar la presència de sitges alt-medievals, cosa que posa en evidència l'ocupació de gran part de l'espai emmurallat, encara que només sigui per a ubicar-hi sitges.

Pel cas de Girona, la cosa no és gaire diferent al que va succeir a Barcelona o en d'altres ciutats d'aquest mateix període. A Girona s'hi va establir la residència del bisbe

i per tant, al ser capital d'una diòcesi, es va reafirmar com a ciutat important del territori.

Cap al 300 de la nostra era Girona es va dotar d'unes fortes muralles que no van modificar l'entramat urbà ja que es van disposar just a sobre de les antigues. Es van fer amb unes dimensions aproximades de 2 metres d'ample i 6-7 metres d'alt i es va decidir protegir bé les portes de la ciutat construint torres que les custodiessin. No obstant, al segle IV la muralla es va reformar, amb un reforçament de la muralla de la zona del Fòrum i una ampliació del recinte cap a llevant (Nolla *et alii*, 2012, 227).

Analitzant l'àrea foral de la ciutat, es pot veure com en època romana era un espai indispensable per al bon funcionament de la ciutat, ja que allà s'hi trobava el temple principal i la basílica. En canvi, amb el canvi de govern després de la caiguda de l'imperi el Fòrum va esdevenir un espai mort que calia dotar de nous usos, adaptant o reformant les velles estructures romanes.

Cap al segle V a l'àrea inferior del Fòrum s'hi va aixecar un gran edifici amb potents murs, paviments d'*opus signinum*, espais oberts i com a mínim format per planta baixa i un pis. Per la seva situació i les seves dimensions, es pensa que aquests gran edifici era la residència del màxim governant de la ciutat. A més, a la part alta del fòrum també s'hi va poder localitzar la creació d'una terrassa per a adequar l'espai. No obstant, es desconeix si ja en època tardo-antiga l'espai al voltant de les escales d'accés al temple s'anés ocupant per algun tipus d'edificació.

De la resta de la trama urbana intramurs no existeixen gaires dades i és un període molt desconegut arqueològicament parlant. En canvi, sí que és força coneguda l'àrea del *suburbium* de la ciutat, destacant especialment el burg de Sant Feliu, amb una església dedicada al màrtir.

Principalment destaca un temple dedicat a Sant Feliu, ja que es creia que en aquell indret hi havia la tomba del màrtir. Aquesta església es va anar convertint en el centre de la comunitat cristiana de la ciutat i cap al segle VI es va erigir una nova església de notable importància en la qual hi va néixer i créixer el bisbat, fins que es va traslladar a la catedral de Santa Maria al segle IX. A més, al voltant del temple s'hi va desenvolupar una necròpolis que molt probablement estaria reservada a les elits de la ciutat, sobretot a les eclesiàstiques.

Pel que fa a la resta d'aquella àrea, hi ha l'existència d'un document del 1148 en què Joan de Sitjar va fer un empenyorament a Berenguer Pere d'una casa just davant de l'església martirial i d'un sitjar. Es remarcable el fet que el nom de sitjar no apareix ni abans ni després d'aquesta època però que delata la presència d'una gran quantitat de sitges que donarien nom a aquest personatge. Com que el nom no apareix en lloc més, cal datar el conjunt de sitges en època alt-medieval i molt probablement en època tardo-antiga, lligades al conjunt episcopal de Sant Feliu.

Finalment cal destacar que fins a època carolíngia a Girona no va existir cap edifici religiós dintre de les muralles, a excepció de les dues petites capelles que s'haurien erigit a banda i banda del palau comtal de la part baixa de l'antic espai foral. Per la seva simetria, és probable que aquestes capelles estiguessin ubicades en dos antics edificis forals, però no es pot demostrar, ja que només tenim constància de la seva existència gràcies a un document del segle X.

Per tant, analitzant el cas de Girona es pot veure com la ciutat va patir un procés molt semblant al de Barcelona. En ambdós casos s'hi va establir un poder religiós, el bisbat, que va comportar la construcció d'esglésies i l'aparició d'uns nous poders locals. A més, els antics espais forals i les grans construccions es van reformar i s'hi van fan nous espais per a usos diversos, normalment espais de dimensions més reduïdes que els que existien en època romana. Finalment, cal destacar que tant en un com en l'altre cas s'ha localitzat la presència de sitges d'aquesta època.

5. Hàbitat carolingi

Per a descriure les principals característiques de l'hàbitat en època carolíngia, el més important és diferenciar els assentaments que existeixen d'aquest període. Cal distingir entre hàbitats urbans i hàbitats en zones rurals, ja que en molts casos no tenen les mateixes característiques. Un cop definit què s'entén per ciutat i camp en aquesta època, la millor manera per a exposar els principals jaciments és fer-ho a partir d'una classificació per comtats. Un cop classificats per comtats, s'exposaran els jaciments més importants i coneguts d'aquest període per ordre d'importància, des de les ciutats més importants fins als petits assentaments rurals.

Com que és un tema molt desconegut, el que s'ha considerat més convenient és fer una enumeració dels principals assentaments de cada comtat i exposar-ne les seves característiques. Un cop descrits aquests jaciments es podran fer unes conclusions sobre les principals característiques d'aquests assentaments, tot i que resulta complicat per les poques dades amb què disposem avui en dia.

Fig. 5.1.: Comtats catalans d'època carolíngia. Extret de : Bolòs, J; Hurtado, V., 1999, *Atles dels comtats de la Catalunya carolíngia*.. Barcelona, 7

Aquesta classificació és la manera més útil d'explicar aquest tema, ja que com que és un àmbit d'estudi molt desconegut, amb el pas del temps de ben segur que les noves investigacions que s'aniran portant a terme en aquest àmbit produiran un seguit de resultats i conclusions que potser divergiran de les exposades aquí. Per tant, el fet de fer una enumeració o inventari dels principals assentaments dels comtats carolingis de la Catalunya Vella és útil perquè com que les característiques exposades en aquest treball poden quedar obsoletes, com a mínim el llistat de jaciments no variarà, ja que tot i que de ben segur que s'ampliarà, els jaciments que ja es coneixen seguiran existint.

Primer de tot, cal definir el concepte de ciutat i de poble o àrea rural en el període carolingi. Pel que fa a les ciutats, existeix la problemàtica sobre què considerar ciutat, ja que no queda del tot clar. A les fonts escrites de l'època s'utilitzen diversos termes

com *urbs*, *vicus* o *civitas* per a fer referència a assentaments que tenien més importància que un simple assentament rural. Segons Philip Banks, les característiques mínimes que han de complir els assentaments per a poder definir-los com a urbans són *l'ocupació permanent per oposició a l'estacional o periòdica, una població més nombrosa que en altres tipus de poblacions de l'època, una base econòmica no només fonamentada en la subsistència, el subministrament obligatori o voluntari, el proveïment de serveis (...) de més alt nivell i en més gran quantitat que en altres tipus de poblacions de l'època i la diferenciació social amb relació a altres indrets.*³

En el temps de l'imperi romà les ciutats estaven repartides arreu del territori i eren els grans centres del poder, però amb la caiguda de l'imperi els nuclis urbans van patir un fort retrocés. Per tant, si es compara el nombre de ciutats que hi havia cap al segle IV amb les que hi havia cap al segle VII, es pot veure com el nombre de ciutats que hi havia en època alt-medieval és molt inferior al d'època antiga.

Tot i la gran davallada de les ciutats, a l'alta edat mitjana encara hi havia alguna vella ciutat romana que perdurava com a *urbs*, com és el cas de Girona, Barcelona o Tarragona. A més, altre centres com Vic o *Urgellia* també eren considerades ciutats perquè tenien seus episcopals. No obstant, en d'altres casos és molt més complicat considerar si un nucli de població podia arribar a la categoria de ciutat o no, tot i tenir bisbat, com per exemple Empúries.

Empúries havia estat un dels enclavaments més importants d'època antiga, però en època carolíngia és difícil definir si encara es podia considerar ciutat o no. Les antigues *Palaiàpolis* i *Neàpolis* s'havien anat abandonant i la població es va concentrar a l'entorn del nucli de Sant Martí d'Empúries, amb una clara reducció de superfície urbana i de població. No obstant, en època tardo-antiga i alt-medieval va ser la capital d'un comtat carolingi i la seu del bisbat del mateix nom, fins que es va traslladar a Castelló d'Empúries cap al segle XI. (Aquilué, 2008, 101). Ja M. Almagro va escriure sobre el progressiu retrocés que va anar patint la ciutat, tal hi com deixa escrit: *Nuestra Ciudad, decaída extraordinariamente como todas las ciudades del Imperio, conservó, al menos espiritualmente, cierta jerarquía, pues fue sede episcopal (...) De la ciudad misma, como núcleo urbano, nada sabemos. Las excavaciones nos han probado que desde el siglo III quedó arrasada y no volvió a reorganizarse más como ciudad importante.*⁴ S'ha de tenir en compte que tot i que la ciutat anés perdent importància, les excavacions dels darrers vint anys han demostrat que les muralles i el port emporità segueixen plenament actius fins al segle VII.

³ Banks, Philip: Les ciutats i el seu paper, *Catalunya a l'època carolíngia. Art i cultura abans del romànic (segles IX i X)*. Museu Nacional d'Art de Catalunya 2000. P. 65

⁴ Almagro, Martin: Las fuentes escritas referentes a Ampurias. Monografias Ampuritanas I, Barcelona, 1951. P. 97

També existeixen casos de velles ciutats romanes que en les fonts escrites encara es defineixen com a ciutat però que en realitat no ho eren perquè les seves funcions les havia absorbit algun centre més gran, com Barcelona o Girona. Aquest és el cas de les ciutats d'*Iluro* o *Baetulo*, que durant la tardo-antiguitat havien anat perdent totes les funcions urbanes però per la vella tradició romana en els documents encara eren definides com a *civitas* o *vicus*, tot i que a la pràctica ja no ho eren.

La invasió musulmana no va provocar grans canvis en la xarxa urbana del territori del segle VIII, tot i que van fer un esforç per potenciar el poder militar dels grans centres del moment com Girona o Barcelona. A part de ser places fortes, les ciutats en època musulmana tan sols eren centres administratius.

En el període carolingi, les il·lustracions que ens han arribat fins als nostres dies sempre representen a les ciutats emmurallades, fet que remarca el seu paper com a places fortes. Per tant, la situació de frontera en què es trobaven els comtats carolingis de Catalunya era determinant en la fisonomia, creixement i desenvolupament de les ciutats fins ben entrat el segle X. A més, també van aparèixer nous assentaments que tenien un fort paper defensiu del territori, com es pot veure en el jaciment de l'Esquerda, a Roda de Ter. També es van repoblar vells assentaments que havien estat inhabitats des d'antic, com en el cas d'Ullastret, en què s'hi va edificar un castell al cim de les restes de l'antiga ciutat ibèrica per a tenir un major control del territori.

Les ciutats eren els llocs més importants del territori, aglutinant des d'època visigòtica el sistema administratiu i eren els centres del poder comtal i episcopal. Per exemple Girona, Barcelona i Empúries eren les capitals dels comtats que portaven el seu nom però en altres zones la residència del comte no queda tan ben definida, com en el cas de la Cerdanya. També s'ha de tenir en compte que el comte no solia tenir una residència fixe, sinó que molts cops una mateixa persona podia tenir més d'un títol de comte i per tant, havien d'anar itinerant pel territori.

Pel que fa al poder episcopal, els bisbes aglutinaven un gran poder a les seves mans perquè solien tenir un paper clau en la recaptació d'impostos. També tenien molts drets com a senyors de la seva diòcesi, les quals moltes es van anar ampliant amb la desaparició d'altres diòcesis com la d'Empúries o la d'*Egara*.

En matèria econòmica, les ciutats dels segles VIII i IX eren centres d'intercanvi de productes, normalment locals, però a partir del segle X començà a aparèixer l'encunyació de moneda, signe de recuperació econòmica. Per tant, aquest sistema monetari i les importants monedes d'or musulmanes van jugar un paper important per a la incentivació d'intercanvis a més gran escala, que es realitzava per terra o per mar. Les principals rutes d'intercanvi terrestres eren les antigues vies romanes, com la Via Augusta, ja que tot i que també es podien fer per mar, les terrestres eren molt més segures

Aquesta recuperació econòmica queda palesa en el fet de l'aparició de mercats a les ciutats com Barcelona, Girona o Vic. També hi ha constància d'artesans a les ciutats, tot i que s'ha de tenir en compte que la majoria de la població de les ciutats encara es dedicava a l'agricultura, tot i que cada vegada s'anirà especialitzant més.

Pel que a les institucions religioses, cal destacar que tots els membres que en formaven part tenien un estament social força més alt que el de la majoria de la població. A més, solien posseir béns, podien cobrar impostos i a partir de l'alta edat mitjana es van anar fundant monestirs a les ciutats més importants, com el cas de Sant Pere de Galligants a Girona. Les ciutats també eren llocs de veneració de Sants, com Sant Feliu a Girona o Santa Eulàlia a Barcelona, cosa que donava prestigi i poder al clergat.

Concloent, cal dir que les ciutats més importants als comtats carolingis en terres catalanes eren Barcelona i Girona. Ambdues tenen el seu origen en època romana, cosa que va marcar el seu traçat, ja que les cases es van anar adossant al es antigues muralles i en molts casos el traçat dels carrers era el mateix que el de les ciutats d'època antiga. El centre urbà es trobava a la catedral o al principal edifici religiós. En tota l'àrea urbana hi havia cases però solien estar fetes amb material pobre com la fusta i la tova, cosa que fa que no ens hagi quedat pràcticament cap registre arqueològic, tot i que hi ha casos en què s'ha pogut documentar estructures fetes amb pedra lligades amb fang. A més, per tota l'àrea urbana van aparèixer espais oberts que es deurién destinar com a espais per a fer-hi hort.

La resta de centres urbans eren de menor importància però seguien una estructura semblant als més grans, ja que al centre urbà s'hi trobava el temple. A més, es solien situar en turons, com en el cas de Peralada o Besalú i la seva principal funció era la de centre administratiu.

Pel que fa al món rural, la cosa canvia considerablement, ja que no existeix aquesta problemàtica de classificació. És cert que poden ser assentaments més o menys importants, però la gran majoria tenen l'agricultura com a base de la seva economia.

Al igual que succeeix al món visigot, el coneixement de què disposem avui en dia és molt escàs i fragmentat, tot i que cada vegada s'està ampliant més.

Comparant els assentaments rurals d'època carolíngia amb els d'època visigòtica s'observa que presenten uns certs canvis que podrien respondre a noves pautes d'explotació i control del territori. El primer que destaca és que hi ha un major nombre d'assentaments en zones elevades que presenten estructures defensives. Aquesta ja és una característica clarament diferent del període anterior ja que els assentaments visigots no presenten clares estructures defensives, a excepció del jaciment de Puig Rom. En molts casos els assentaments rurals carolingis es situen sobre llocs elevats i escarpats, fent possible que amb alguna estructura defensiva tipus muralla o fossat a

la part d'entrada i sortida del poblat n'hi hagués prou per a una bona defensa de l'assentament, ja que la resta del perímetre tenia defenses naturals.

Una altre característica important dels nous assentaments és que ja compten amb algun temple religiós, encara que sigui de petites dimensions. S'observa com el creixement del poble es fa al voltant de l'església i aquesta és el centre neuràlgic de la població. A més, s'hi troben necròpolis associades. Aquestes són unes altres característiques diferents respecte al període anterior, ja que, amb excepció del cas del Bovalar, en cap altre assentament visigot s'hi ha trobat un temple amb necròpolis associada.

Finalment, cal dir que les estructures que més abunden en aquesta tipologia d'hàbitat són les sitges, que es troben repartides arreu de l'assentament. Aquestes solen tenir unes capacitats semblants entre unes i altres, amb un perfil troncocònic o bitroncocònic amb el fons pla.

Una altre tipologia d'assentament rural és la que es caracteritza per situar-se a les planes o en petits promontoris, però sempre a prop d'algun curs d'aigua i en zones fèrtils per a la bona explotació de l'agricultura. Com en el cas dels assentaments situats en zones muntanyoses, aquests assentaments es caracteritzen per tenir un gran nombre de sitges, normalment de forma troncocònica. Cal destacar que molts dels assentaments carolíngis que coneixem avui en dia són gràcies a la troballa de les sitges, ja que al ser l'element més abundant és el que es troba més. A més, en molts jaciments amb una àrea d'excavació de reduïdes dimensions tan sols s'hi ha constatat la presència de sitges.

Tot i la presència d'un elevat nombre de sitges, aquests assentaments no solen ser de grans dimensions i presenten unes estructures molt degradades o inexistents, fet que dificulta la seva localització. Per aquest fet és tant important la localització de les sitges, ja que són els elements més útils per localitzar i datar assentaments d'aquesta cronologia.

La presència d'esglésies en els assentaments rurals és una cosa nova, ja que en època visigòtica no se n'han trobat. A partir d'època carolíngia es va anar construint una atapeïda xarxa d'esglésies repartides arreu del territori, les quals tenien necròpolis associades. Aquesta multiplicació d'esglésies pel territori va tenir uns efectes directes per a la població, ja que aquesta gran estructura exercia un control directe sobre la població. Es feia un seguiment a la persona des del seu naixement amb el ritual del bateig fins a la seva mort i sepultura, amb les inhumacions al voltant de les esglésies, el que a partir del segle XI s'anomenaran sagreres. A més, les esglésies també podien servir com a centres recaptadors d'impostos.

La principal característica de les esglésies és que eren de planta rectangular, fetes amb pedres lligades amb morter, disposades irregularment o en *opus spicatum* i coberta de

teules. Al seu voltant s'hi estenien les necròpolis, formades per tombes antropomorfes excavades al subsòl.

Com a conclusió dels assentaments rurals d'època carolíngia es pot dir que es caracteritzen per ser de reduïdes dimensions i amb unes restes molt minses. A diferència d'època visigòtica, en els assentaments carolingis ja no es localitzen retalls al subsòl en forma de cabana. Desapareixen els llocs de producció que es trobaven tant abundantment en el període anterior i els pocs que hi ha no es defineixen tant clarament. Per tant, tot i localitzar en algun lloc restes d'estructures de combustió no queda clar que aquests indrets fossin llocs de producció. No obstant, cal tenir en compte que en aquest període comencen a aparèixer les primeres rodes de molí hidràuliques.

També hi ha una disminució respecte al període anterior del material arqueològic que es recupera de les excavacions fetes en jaciments d'aquest període. Com detallaré en l'apartat següent, el material arqueològic que es recupera es caracteritza per un gran nombre de ceràmica reduïda de cuina pràcticament amb inexistència de decoracions i ceràmiques oxidades espatulades, tot i que en algun cas també s'ha localitzat ceràmiques reduïdes espatulades. Pel que fa al repertori de formes, aquest es resumeix en estris de cuina tipus olles, cassoles i una de les formes característiques d'aquest període són les sitres. Pel que fa als metalls, es redueixen a estris domèstics com els de cuina i eines per a les feines agrícoles. Desapareixen les sivelles tant característiques d'època visigòtica i els objectes d'orfebreria i vidre.

5.1 Comtat de Barcelona

Els jaciments arqueològics més importants del comtat de Barcelona en època carolíngia són:

- Barcelona (Barcelonès)
- Pla del Serrador (Les Franqueses del Vallès, Vallès Oriental)
- Castellar Vell (Castellar del Vallès, Vallès Occidental)
- Can Roqueta II (Sabadell, Vallès Occidental)
- Torrebonica (Terrassa, Vallès Occidental)
- Aiguacuit (Terrassa, Vallès Occidental)
- Església de Sant Salvador de Polinyà (Polinyà, Vallès Occidental)
- Can Gambús I (Sabadell, Vallès Occidental)
- Ca l'Estrada (Canovelles, Vallès Oriental)
- Sant Pau de Riusec (Sabadell, Vallès Occidental)
- Sant Iscle de la Salut (Sabadell, Vallès Occidental)

Barcelona

El nucli més important d'aquest comtat en època carolíngia era la ciutat de Barcelona.

Abans de començar, s'ha de tenir en compte que a Barcelona es coneixen poques restes d'època alt-medieval, ja que en la majoria de casos les restes es troben molt fragmentades i molt difícils d'interpretar. A més, moltes de les dades que tenim provenen de troballes molt recents, fet pel qual encara no hi ha hagut un procés de maduració que permeti saber com era la Barcelona d'aquella època.

Per entendre la ciutat alt-medieval, cal observar què passa en època tardo-antiga). Barcelona comença a assentar-se com a verdadera capital del territori després de la caiguda de l'imperi romà. No obstant, el seguit de canvis que va patir es van fer de manera molt gradual, amb una ocupació ininterrompuda dels espais urbans, ja que en època tardo-antiga es va establir com a centre administratiu, polític i religiós.

Al segle IV es van reforçar les antigues muralles i es va construir el primer palau episcopal. Al segle VI aquest conjunt episcopal es va reformar i ampliar i es va construir una església en planta de creu. Al segle VIII també hi va haver un seguit d'esdeveniments que van afectar la seu episcopal, ja que la ciutat fou conquerida pels musulmans, i tot i no disposar de dades fermes, casi es pot assegurar que el conjunt episcopal va resultar afectat.

A partir de la conquesta dels francs, l'antic espai ocupat pel conjunt episcopal va ser repartit entre el poder eclesiàstic i el civil, vinculant els dos poders tant a nivell de poder com en l'espai físic que ocupaven a la ciutat. Per l'antiga trama urbana conservada dels edificis episcopals d'època visigòtica, es pot arribar a endevinar la

ubicació dels edificis d'aquella zona dels segles IX i X. La catedral es va reformar perdent espais com el baptisteri, que es va convertir en zona de necròpolis, tot i que ni la ubicació de l'altar ni les dimensions de l'edifici van variar. En canvi, al nord-est de la catedral sí que hi van haver reformes, ja que va ser el lloc per on es va ampliar el primitiu palau comtal (Beltrán de Heredia, Nicolau, 2000, 102-104; Banks, 2003, 16). Pel que fa al palau episcopal, avui en dia encara hi ha disputes per la cronologia de les restes conservades, ja que mentre uns autors situen la seva construcció a la fi de l'imperi o en època visigoda, altres l'adscriuen a època carolíngia.

Diverses excavacions arqueològiques han pogut confirmar que l'espai que quedava davant del palau comtal, l'actual plaça del Rei, es va fer servir com a necròpolis en època visigòtica i cap altre construcció va ocupar aquest espai, ja que tan sols es va fer servir com a espai d'emmagatzematge, tal com ha confirmat la troballa de nombroses sitges amb material d'època carolíngia. A més, se sap que també hi havia altres cases que tenien façana en aquesta plaça.

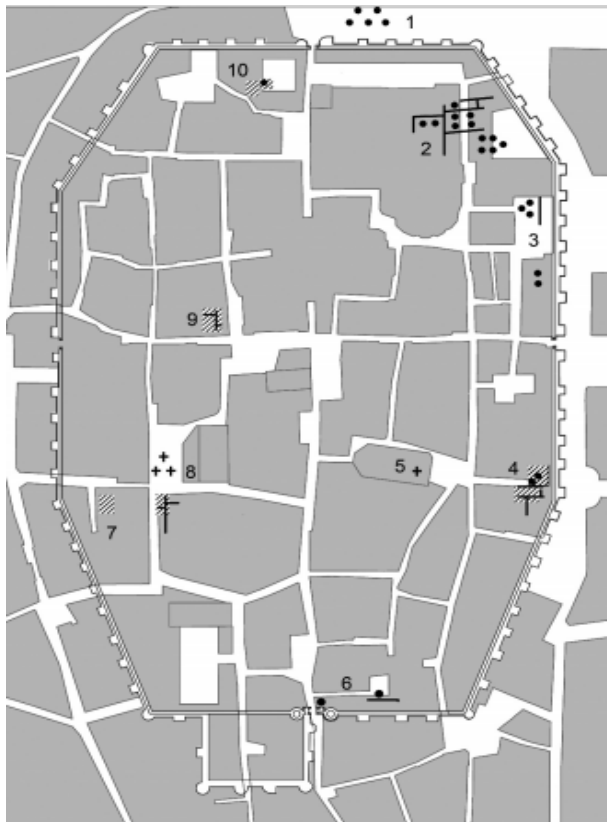

Fig. 5.1.1.: Restes arqueològiques dintre i al voltant del recinte emmurallat de Barcelona. Extret de: Riu-Barrera, E., 2012, "Barcelona entre els segles V i XI, de la desurbanització a la formació d'una capital", a *Barcelona Quaderns d'Història*, 130

Altres restes arqueològiques d'època carolíngia es troben entre el carrer Veguer i la muralla, a la casa Padellàs, on s'hi va excavar un gran nombre de sitges obliterades cap als segles IX o X. Un altre lloc on s'han pogut recuperar restes carolíngies és sota l'Arxiu Municipal Contemporani, en què, a part d'una gran *domus* romana, va aparèixer una gran edificació de planta rectangular de cap al segle VIII. Sota el casal dels Marc, al pati d'en Llimona, s'hi va excavar les restes d'un edifici rectangular a sota del qual hi havia una sitja amb ceràmica espatulada del segle X (Riu-Barrera, 2012, 130-136). Per tant, es pot veure com arreu del nucli antic de Barcelona van apareixent

restes de cronologia alt-medieval que permeten anar dibuixant la ciutat d'aquell moment.

Pla del Serrador (Les Franqueses del Vallès, Vallès Oriental)

El jaciment del Pla del Serrador es troba situat en un petit turó al marge del riu Congost, al municipi de les Franqueses del Vallès. Durant l'excavació arqueològica es

van localitzar un total de 77 estructures excavades al subsòl amb una cronologia que anava d'època episcardial fins a època moderna. A època alt-medieval pertanyien 67 estructures, un grup de 32 sitges datades entre els segles VII i VIII, un altre grup de 34 datades als segles IX i X i un petit grup de 9 estructures alt-medievals sense concretar.

De l'excavació es va recuperar un escàs conjunt ceràmic que tot i donar una mínima cronologia, es va fer servir la morfologia de les estructures excavades per a la datació. (Fortó *et alii*, 2009, 254)

Castellar Vell (Castellar del Vallès, Vallès Occidental)

El jaciment de Castellar Vell es troba al pla que forma una muntanya al seu cim, al terme municipal de Castellar del Vallès. Fins al moment s'han excavat 26 sitges de perfil troncocònic o bitroncocònic amb el fons pla repartides per tot l'assentament formant tres grups diferents (vegeu Annex 2). La seva obliteració es va fer entre els segles X i inicis de l'XI, perquè els materials recuperats així ho constaten. El material recuperat correspon a ceràmica espatulada, tant oxidada com reduïda, en forma d'útils de cuina com les olles o les sitges. A més, també s'ha localitzat una necròpolis d'aquesta època amb 30 tombes antropomorfes (Roig, 2009, 239).

Can Roqueta II (Sabadell, Vallès Occidental)

El jaciment de Can Roqueta II es troba al cim d'un turó, al terme municipal de Sabadell. En les excavacions es van localitzar un total de 29 sitges amb perfil troncocònic o cilíndric, sis cubetes i un retall indeterminat. Els materials recuperats es resumeixen en ceràmiques espatulades i reduïdes de cuina, típiques alt-medievals. (Rodríguez, Palomo, 2002, 445)

Torrebonica (Terrassa, Vallès Occidental)

El jaciment de Torrebonica es troba al terme municipal de Terrassa. En total es va excavar un conjunt de 47 sitges que es varen datar entre els segles IX i XI. El material arqueològic recuperat estava format per ceràmica espatulada oxidada, olles de ceràmica reduïda i sitges. A més, al voltant del jaciment es van localitzar 65 sitges més que es van datar entre els segles IX i XIII. (Antequera, Ferrer, 2006)

Aiguacuit (Terrassa, Vallès Occidental)

El jaciment d'Aiguacuit es troba en una zona planera del terme municipal de Terrassa. El jaciment està format per un total de 28 sitges i les restes de diverses construccions. Les sitges tenen perfil troncocònic i les estructures es redueixen a les restes de murs fets amb pedres de mida mitjana i petita lligades amb fang, que no acaben de definir cap espai concret. (Roig, 2009, 242)

Església de Sant Salvador de Polinyà (Polinyà, Vallès Occidental)

L'església de Sant Salvador de Polinyà es troba a la dreta de la riera de Caldes, a la cresta d'una petita muntanya dintre del terme municipal de Polinyà. Hi ha diverses fases d'ocupació, però d'època medieval s'identifica una reestructuració d'un edifici anterior, on es va rebaixar el nivell de circulació i es va pavimentar novament amb argila i s'hi van construir dues estructures de combustió. A més, es van documentar cinc forats de pal a l'interior de l'estança, un petit retall i a l'exterior es localitzaren diverses sitges.

El material recuperat estava format per un conjunt ceràmic format per ceràmica reduïda de cuina i ceràmica espatulada així com una notable quantitat de restes faunístiques. (Roig, Coll, 2002, 724-726)

Can Gambús I (Sabadell, Vallès Occidental)

El jaciment de Can Gambús I es troba a la llera d'una petita muntanya al terme municipal de Sabadell. Les excavacions arqueològiques van localitzar dos grups de sitges, un format per un total de 7 retalls i l'altre per 5.

Els materials arqueològics recuperats es redueixen a ceràmica de cocció reductora, principalment de cuina, i ceràmica oxidada del tipus gerres i sitres, fet que demostra que per la pobresa de material aquest seria un assentament de característiques molt modestes (Roig, 2009, 242)

Ca l'Estrada (Canovelles, Vallès Oriental)

El jaciment de Ca l'Estrada es troba a l'est del torrent d'en Fangues, al terme municipal de Canovelles. El jaciment presenta diverses cronologies, entre elles una fase d'ocupació d'època alt-medieval. D'aquest moment es van localitzar les restes de diverses sitges i fosses amb forats de pal associats.

Fig. 5.1.2.: Conjunt de Sitges al jaciment de Ca l'Estrada. Extret de: Fortó *et alii*, 2005, "el jaciment arqueològic de Ca l'Estrada (Canovelles)", a *Lauro, Revista del Museu de Granollers*", Granollers, 14

Els materials recuperats indiquen una cronologia alt-medieval, ja que es va trobar ceràmica grollera de cuina, on destacaven les olles i les gerres de pastes grolleres i les coccions poc acurades, sense documentar ceràmiques espatulades (Fortó *et alii*, 2005, 13-14)

Sant Iscle de la Salut (Sabadell, Vallès Occidental)

El jaciment de Sant Iscle de la Salut es troba a la serra de Sant Iscle, al nord-est del terme municipal de Sabadell. En una excavació arqueològica que s'hi va dur a terme es va poder localitzar la presència de set retalls al subsòl del tipus sitja. Aquests havien quedat afectats per una necròpolis que s'hi va disposar a sobre i per la construcció d'una capella preromànica al mateix indret. Pel material arqueològic recuperat les sitges es van datar entre els segles VIII i IX. A més, la dispersió d'aquestes estructures d'emmagatzematge i per la posterior necròpolis i capella, fa pensar que en un entorn immediat hi deuria existir algun tipus d'assentament però que encara no s'ha trobat (Roig, 2009, 244).

5.2. Comtat de Berga

Els jaciments més importants al comtat de Berga en època carolíngia són:

- El Vilar de Montclús (Santa Maria de Marlès, Berguedà)
- El Serrat dels Tres Hereus (Casserres, Berguedà)

El Vilar de Montclús (Santa Maria de Marlès, Berguedà)

El jaciment del Vilar de Montclús es localitza en un petit turó, dominant l'accés a un congost de la riera de Marlès, al nord del terme municipal de Santa Maria de Marlès, al Berguedà.

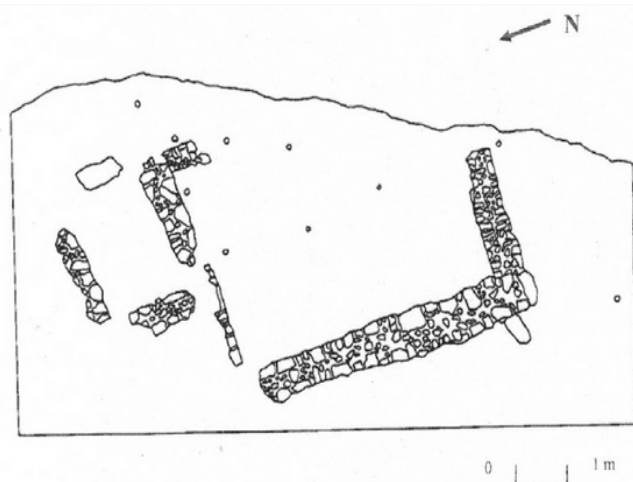

Fig. 5.2.1: Planta general del jaciment del Vilar de Montclús. Extret de: Folch, C.; Martí, R., 2006, "Excavacions arqueològiques al Vilar de Montclús (Sta. Maria de Merlès, Berguedà): un assentament rural del segle IX", a *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna de Catalunya*, Sabadell, 507

Pel que fa als treballs arqueològics, primerament es va fer una prospecció superficial per la zona per a determinar la possible existència d'un jaciment. Com que els resultats van ser positius, es va decidir fer-hi una excavació arqueològica. Primerament es van fer treballs de neteja de la vegetació, el qual va deixar al descobert un estrat superficial. Un cop retirat aquest, va aparèixer un nivell d'enderroc format per pedres grans i mitjanes al sud d'un sector i un altre estrat marronós amb pedres petites. Un cop excavats es va localitzar una estructura rectangular formada per tres murs fets de pedres lligades amb fang. Amb la retirada d'un estrat d'ocupació que cobria la roca mare, es va poder identificar la presència de vuit forats de pal a la roca natural. En el segon i darrer sector, es van localitzar diversos estrats amb material arqueològic alt-medieval (Folch, Martí, 2006, 506-509).

El material arqueològic recuperat està compost per ceràmica comuna de petites dimensions, destacant les olles sense decorar o amb línies incises. Cal destacar la presència de com a mínim dos vessadors pinçats, amb vora tetralobulada, que es daten en època alt-medieval. Pel que fa al material no ceràmic, destaquen les restes d'una mola de molí manual, una mà de morter de pedra i diversos metalls, entre els que hi ha ganivets i una petita podadora (Folch *et alii*, 2009, 292).

El Serrat dels Tres Hereus (Casserres, Berguedà)

El jaciment arqueològic del Serrat dels Tres Hereus es troba al capdamunt d'una elevació, en un altiplà allargassat amb terrasses naturals des d'on es controla gran part del territori del seu voltant, als termes municipals de Casserres i Avià, al Berguedà.

Tot i que principalment aquest és un jaciment amb restes d'època ibèrica i romana, en les excavacions arqueològiques es van localitzar restes pertanyents a l'alta edat mitjana. En dues cales es va poder localitzar un nivell d'enderroc i un altre amb carbons i materials alt-medievals. A part, també es va identificar una fossa revestida amb una capa argilosa afectada pel foc i farcida amb un estrat amb material d'aquesta mateixa època. Finalment, en una altra zona s'ha pogut documentar les restes d'un mur perimetral fet amb pedres lligades amb fang, altres murs fets amb la mateixa tècnica i un estrat amb un conjunt ceràmic d'aquesta època (Vegeu annex 3). (Folch *et alii*, 2006, 753)

La majoria del material recuperat és ceràmic, sobretot de cocció reductora amb diverses qualitats en les pastes. Destaquen les olles amb el llavi bisellat, arrodonit o en forma de "S" i el fons pla o arrodonit, on destaquen tres peces senceres. A més, es van recuperar moles de molí manual rotatori i diversos objectes metàl·lics (Folch *et alii*, 2006, 754-755).

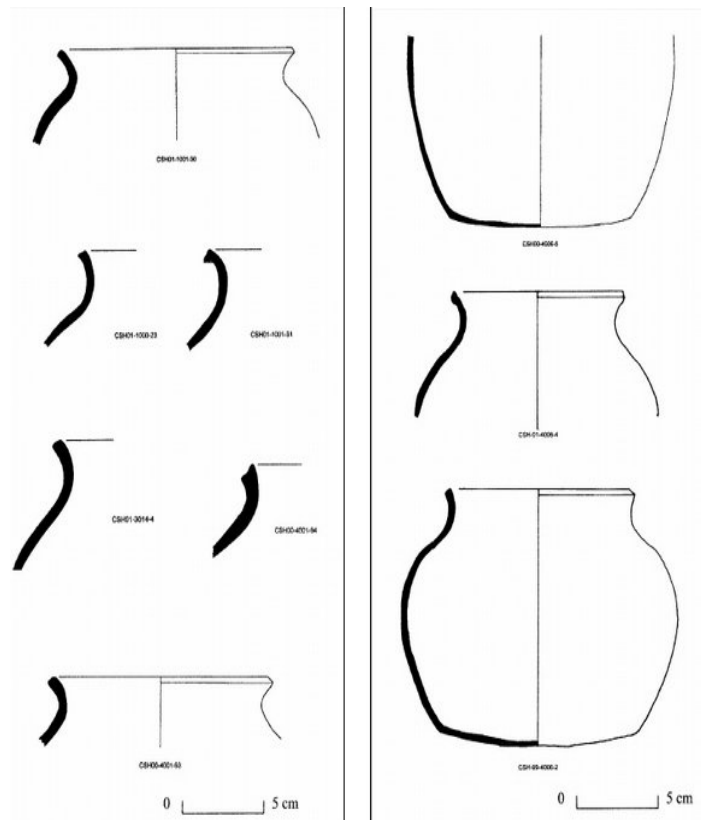

Fig. 5.2.2.: Part del conjunt ceràmic recuperat al jaciment del Serrat dels Tres Hereus (Casserres, Berguedà). Extret de: Folch, C. *et alii*, 2006, "L'ocupació de l'alta edat mitjana al jaciment del Serrat dels Tres Hereus", a *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, Sabadell, 755

5.3. Comtat de Besalú

Els jaciments més importants del comtat de Besalú en època carolíngia són:

- Besalú (La Garrotxa)
- L'Aubert (La Vall d'en Bas, la Garrotxa)
- Palol Savaldòria (Vilafant, Alt Empordà)

Besalú (la Garrotxa)

Besalú era la capital de l'antic comtat del mateix nom i es situa sobre una plana al·luvial de la conca mitjana del riu Fluvià, on conflueixen els rius Capellada, Junyell i Garganell, afluents del Fluvià. El nucli històric es troba sobre el turó de Santa Maria, que juntament amb tres dels carrers més enlairats, formaven l'antic *castrum* o recinte fortificat. A sota d'aquest nucli es trobava el *vicus*, que va acabar esdevenint el centre de la vila. (Sagrera, 2010, 9)

L'urbanisme de Besalú venia definit pel carrer del Pont i per l'actual carrer Major i es trobaven a la plaça principal. Al nord-est de la vila hi havia l'església de Sant Vicenç on s'hi desenvolupà una necròpolis al seu voltant i al 977 el comte Miró Bonfill i bisbe de Girona va fundar el monestir benedictí de Sant Pere al lloc anomenat el Prat, on va començar a desenvolupar-se un barri extramurs al seu voltant (Sagrera, 2010, 10).

Les restes arqueològiques d'època alt-medieval que s'han excavat es troben al pati de la casa de la Moneda, a la Devesa i a l'Era d'en Xiua.

El pati de la casa de la Moneda està delimitat per la muralla que va al carrer Rocafort, per l'escorxador municipal i pel pati de la casa nº 26 del carrer Bernat Tallaferró. Un cop rebaixat l'estrat superficial que cobria el pati, varen aparèixer les restes d'una antiga trama urbana que com a mínim constava de tres moments diferents, dos dels quals dataven d'època carolíngia. Les restes més antigues pertanyien a una estança delimitada per gruixuts murs fets amb còdols lligats amb fang i gairebé sense fonamentació. Associat al mur s'hi va trobar un paviment de còdols on es van poder recuperar materials que arribaven fins al segle VII i una vora de

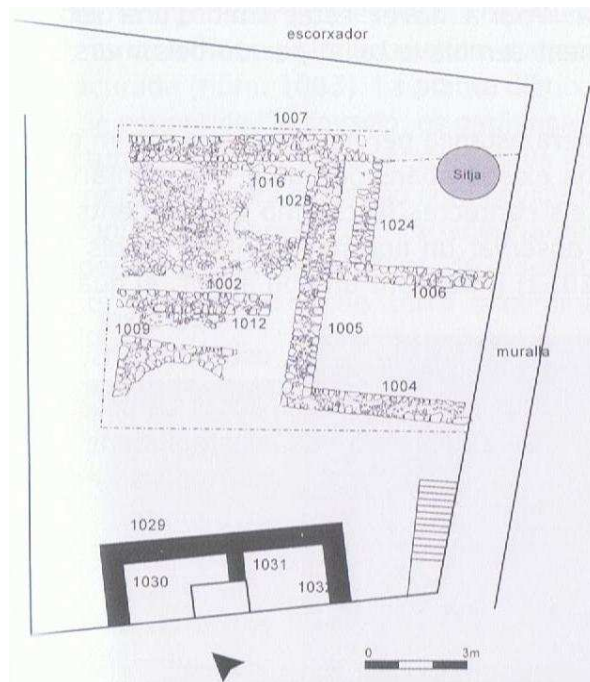

Fig. 5.3.1.: Planta general del pati de la Casa de la Moneda de Besalú. Extret de: Sagrera, J., 2010, *Les Muralles de Besalú. Restitució cartogràfica, Besalú, 21*

ceràmica reduïda d'una sitra carolíngia. En una reforma posterior els antics murs van ser pràcticament arrasats i l'espai es va dividir en un mínim de tres estances diferents, amb una tècnica constructiva molt semblant a la de la primera fase. També va aparèixer un nou paviment de còdols que delimitava un quart àmbit i un altre mur que tan sols conservava una filada però que és destacable per dibuixar una forma rectangular exterior i absidiat a l'interior. Finalment, en una última reforma es veu com es varen abandonar i amortitzar tots els espais, trobant una estructura molt mal conservada a sobre del mur absidiat però que no es va poder datar. A més, es va excavar una sitja amb material ceràmic dels segles XII-XIII, feta quan el lloc la seria un pati (Miquel, Sagrera, 2004, 378-379; Sagrera, 2010, 19-24).

El segon jaciment conegut, l'era d'en Xiua, es troba en una esplanada al vessant est del turó de Santa Maria i conté restes des d'època tardo-ibèrica fins al segle XX. Pel que al període alt-medieval, es va trobar un conjunt de cinc sitges amb una cronologia compresa entre els segles X i XIII. Algunes d'aquestes sitges es trobava sota de murs baix-medievals, fet que no va permetre una excavació total de les sitges per motius de seguretat. Tipològicament eren diferents entre elles i tan sols en dos de les cinc es van poder recuperar materials d'època alt-medieval, ja que les altres van ésser obliterated posteriorment. La primera sitja tenia unes dimensions molt grans, amb un diàmetre d'uns dos metres i més de dos metres i mig de profunditat, en la que s'hi van identificar tres estrats diferents, els dos primers amb ceràmica dels segles XI i XII i l'últim amb ceràmica grisa dels segles VIII-IX. La segona sitja tenia un diàmetre ovalat d'uns 1,40 metres, amb les parets rectes i el fons pla. En l'excavació es van recuperar materials dels segles X i XI i d'altres baix-medievals (Frigola, 2010, 408).

Finalment, el darrer jaciment conegut d'època alt-medieval es situa a la Devesa. Aquest jaciment es troba al vessant nord del turó de Santa Maria, en una esplanada en un terraplè. El jaciment té restes que van des de l'edat del ferro fins a època contemporània. Pel que fa al període alt-medieval, es van localitzar dues zones diferenciades. En la primera zona es va localitzar un enderroc, quatre murs fets amb pedra lligada amb morter de calç i tres fogars de planta circular i dos forats de pal. Tres parets tan sols conserven una filada de pedres i la quarta tenia una petita fonamentació i estava formada per dos paraments formant un angle. El segon sector alt-medieval correspon a un camp de nou sitges de planta circular i secció en forma de "U". El material de les sitges estava compost per ceràmica reductora i oxidada, majoritàriament olles amb la vora exvasada, arrodonida i de cos globular amb el fons recte, fauna, ferro, dues agulles d'os i una moneda de plata d'Abd al-Rahman III al Nasir, califa entre els anys 929 i 961 (Busquets, Fàbregas, 1998, 157).

Per tant, analitzant les restes alt-medievals de Besalú es pot veure com el poblament es desenvolupava al voltant del turó de Santa Maria amb una densa ocupació de l'espai format majoritàriament per estructures d'hàbitat i sitges.

L'Aubert (La Vall d'en Bas, la Garrotxa)

El jaciment de l'Aubert es troba en un vessant a l'est del riu Fluvià, a tocar l'antic camí que unia la Garrotxa amb Vic, a uns 100 metres de l'actual mas de l'Aubert, al terme municipal de la Vall d'en Bas (Folch, Gibert, 2010, 349).

Les diverses excavacions arqueològiques que s'han anat duent a terme a l'Aubert en els últims anys han permès identificar fins a quatre sectors diferents (Vegeu annex 4). El primer sector correspon a l'espai identificat com a hàbitat principal, format per un conjunt de tres habitacions successives rectangulars amb un espai total d'uns 37m².

Fig. 5.3.2.: Fotografia de les habitacions centrals del jaciment arqueològic de l'Aubert durant la seva excavació. Extret de: Folch, C., Gibert, J., 2009, "Segles VIII-X, un assentament rural a L'Aubert", a *Sis mil anys vivint a la vora dels aiguamolls de la vall d'en Bas*. Besalú. 101

Aquestes estructures estan fetes amb murs bastits amb pedres sense treballar lligades amb fang formant un sòcol sobre el que hi hauria parets de tàpia i cobertes fetes amb materials peribles. A l'habitació central s'hi va trobar un fogar circular que retallava lleugerament el subsòl i dos forats de pal per a sostenir la coberta. També es varen identificar els paviments de les tres estances, fet a partir de terra piconada (Folch, Gibert, 2009, 100).

Hi ha un segon espai format per altres dues habitacions i dues cabanes. La primera habitació era de planta quadrada, també estava feta amb murs de pedra lligada amb fang, un paviment de terra piconada i tenia una superfície útil d'uns 4m². Per la recuperació de dos fragments de ceràmica de dos grans contenidors l'espai es va identificar com a lloc d'emmagatzematge. Al nord-est es va identificar una altre habitació rectangular feta amb la mateixa tècnica constructiva però d'uns 8m² i a prop també es varen identificar dos fons de cabana amb una planta ovalada, una de les quals conservava un gran fogar (Folch *et alii*, 2009, 292; Folch, Gibert, 2009, 101).

Al sector tres del jaciment s'hi va identificar una zona d'emmagatzematge formada per onze sitges i quatre retalls indeterminats. La majoria de les sitges presentaven plantes circulars, perfils acampanats o troncocònics i fons aplanats o còncaus. Finalment, al quart i darrer sector s'hi va trobar les restes d'un mur que probablement correspondria a una antiga feixa de conreu però sense poder determinar-ne la cronologia per la falta d'excavació (Folch, Gibert, 2012, 371-372).

El material arqueològic recuperat principalment està format per ceràmica de diverses coccions, passant per les reduïdes, les oxidades i d'altres amb una cocció heterogènia. Pel que fa a la decoració de les peces, destaquen les línies incises horitzontals o en

forma de dent de serra a l'espatlla o al coll. També s'han trobat alguns fragments decorats amb una línia negra feta a partir de l'aplicació d'òxid de manganès, decoració que acostuma a ser rara i poc abundant. Finalment també s'ha trobat ceràmica espatulada. A més, s'han recuperat diversos fragments de moles de molí manuals, una pedra d'esmolar, un notable conjunt de claus, ganivets i un braçalet de bronze, objecte molt poc freqüent en jaciments d'aquesta cronologia. A part, s'han recollit restes de fauna. (Folch, Gibert, 2009, 102-104).

Palol Sabaldòria (Vilafant, Alt Empordà)

El jaciment de Palol Sabaldòria es troba a la ribera esquerra del riu Manol, en una zona enlairada envoltada per un meandre del riu, al terme municipal de Vilafant, a l'Alt Empordà.

El jaciment està format per les restes de l'església preromànica de Sant Miquel, un castell medieval i el Mas Palol, datat al segle XVI. Les restes d'un possible hàbitat que han sortit durant les excavacions arqueològiques es resumeixen en un mur situat a la zona de la capçalera de l'església. No queda clar si era la banqueta de fonamentació d'un mur perimetral o d'un mur anterior al conjunt. En l'excavació no es va trobar cap altre mur amb una fonamentació igual que el mur en qüestió, fet que fa pensar que es podria tractar d'una estructura anterior a l'església (Augé, 2012, 377). Finalment, es varen localitzar tres sitges a la nau de l'església de les quals tan sols se'n va poder excavar una. Aquesta presentava una planta circular amb el perfil lobular i el fons còncav i es varen recuperar diversos fragments de ceràmica espatulada, datant l'obliteració de la sitja entre els segles X i XI (Augé, 2010, 508).

5.4. Comtat de Cerdanya

Els jaciments més importants del comtat de Cerdanya en època carolíngia són:

- Castell de Llivia (Llivia, la Cerdanya)
- Castellot de Bolvir de Cerdanya (Bolvir de Cerdanya, la Cerdanya)

Castell de Llivia (Llivia, la Cerdanya)

El castell de Llivia es troba a la part més alta del Puig del Castell, al terme municipal de Llivia. El lloc presenta una ocupació des d'època romana fins al segle XIX i XX tot i que els primers indicis clars d'ocupació daten dels segles IX-XII, ja que d'època romana tan sols hi ha restes puntuals i molt escasses. Aquestes primeres restes medievals es situen a la part sud del recinte i corresponen a restes d'habitatges d'època alt-

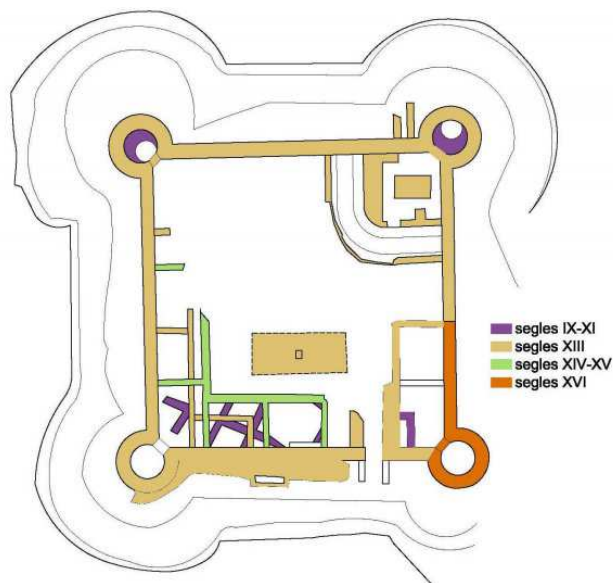

Fig.5.4.1.: Planta general del castell amb les estructures de les diverses fases. Extret de: Bayona, LL., Buscató, LL., 2013, "La recuperació del Castell de Llivia", a *A Carn! Publicació electrònica d'història militar catalana* 23, Tarragona, 14

medieval, instal·lades en aquest indret per la presència d'una fortificació al voltant, tal hi com ho ha constatat l'arqueologia amb la troballa de dues estructures semicirculars sota de dues torres del castell baix-medieval (Aliaga *et alii*, 2002, 314).

Els habitatges presenten una orientació diferent al castell del segle XIII, quedant clar que són estructures anteriors. Aquestes estructures estan compostes per diversos espais rectangulars delimitats per murs fets amb pedres petites disposades en sec (Aliaga *et alii*, 1998, 230). A més, s'ha pogut localitzar la presència de paviments de terra piconada i s'ha recuperat ceràmica grisa reductora i algun fragment de ceràmica oxidada brunyida, típicament alt-medieval.

Castellot de Bolvir de Cerdanya (Bolvir de Cerdanya, la Cerdanya)

El Castellot de Bolvir de Cerdanya es troba en un petit altiplà anomenat la Corona, al terme municipal de Bolvir de Cerdanya, a la Cerdanya. L'indret va estar ocupat en època ceretana-ibèrica (entre els segles IV i III a.C.), en època iberoromana republicana i en època alt-medieval.

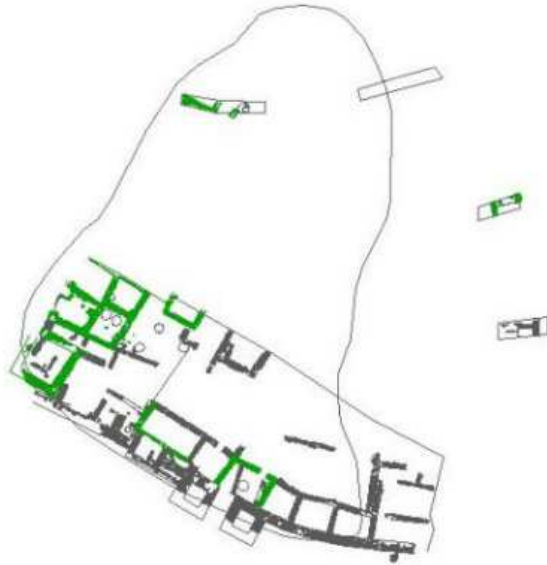

Fig. 5.4.2.: Planta general del Castellot de Bovir (la Cerdanya). En verd, les estructures alt-medievals. Extret de: Morera *et alii*, 2010, "El Castellot de Bolvir (la Cerdanya): Ocupacions ceretana, iberoromana i altmedieval. Campanyes de 2008 i 2009, a *Desenes Jornades de les Comarques de Girona*, Arbúcies, 155

d'una llar en caixa de lloses en un dels seus angles. Els murs que defineixen els diversos espais d'hàbitat estan fets amb lloses de pedra i còdols posats en *opus spicatum* (Morera *et alii*, 2010, 154-155).

Les restes alt-medievals es componen per una torre i un mínim de tres cases. La torre és un gran cos fortificat amb uns murs gruixuts que controla el territori del seu voltant. No obstant, els autors no pensen que la vil·la que hi ha en aquesta època s'originés a redós d'algun recinte fortificat, ja que no s'han trobat tancaments perimetrals. Dels tres hàbitats documentats, el primer té entrada per l'est i està format per dues estances que es comuniquen per l'interior. Les altres dues cases estan adossades a la primera per la seva cara nord i estarien formades per una sola estança. Cal remarcar que en els tres hàbitats s'ha documentat la presència

5.5. Comtat d'Empúries

Els jaciments més importants del comtat d'Empúries en època carolíngia són:

- Sant Martí d'Empúries (Alt Empordà)
- Peralada (Alt Empordà)
- Castelló d'Empúries (Alt Empordà)
- Roses (Alt Empordà)
- Casa de la Reina Sibil·la (Fortià, Alt Empordà)
- Plaça Maristes (Pontós, Alt Empordà)
- Sant Esteve de Vilacolum (Sant Miquel de Fluvià, Alt Empordà)
- El Serradar (Sant Pere Pescador, Alt Empordà)
- Can Norat (Pau, Alt Empordà)
- Nucli històric d'Ullastret (Ullastret, Baix Empordà)
- Panissars (La Jonquera, Alt Empordà)

Sant Martí d'Empúries (Alt Empordà)

Per ordre d'importància, el nucli més significatiu de l'època és Sant Martí d'Empúries. Aquest a estat objecte de nombroses excavacions en els últims anys que han proporcionat dades molt interessants per al coneixement d'aquest indret en època franca. Per a entendre la importància de Sant Martí en època carolíngia, primer cal explicar què succeí en època tardo-antiga.

Amb l'abandonament de la *Palaiàpolis* i *Neàpolis*, la població es va anar concentrant al petit nucli de Sant Martí d'Empúries. No obstant, no hi havia un centre urbà clarament definit, ja que existien diversos indrets repartits per la zona que conformaven la població total de l'Empúries tardo-antiga.

El nucli més important era el petit turó de Sant Martí perquè comptava amb un port que permetia mantenir la seva importància comercial. A més, cap al segle V aquest nucli es va fortificar amb unes muralles fetes amb *opus quadratum* per a protegir el port. Per tant, per la seva proximitat amb el port i la facilitat per a la defensa, Sant Martí va ser el lloc central, però existia un poblament periurbà, amb com a mínim dos altres centres de prou importància: Santa Margarida i Santa Magdalena.

Es creu que al conjunt de Santa Margarida s'hi trobaria el conjunt episcopal emporità, que es mantingué en aquell indret fins a època franca. Se sospita que l'episcopat seria allà perquè s'ha trobat un gran baptisteri que funcionaria, també, com a capella funerària dels bisbes. Per les excavacions, s'ha datat una primera fase cap al segle IV o V amb la presència d'una necròpolis aïllada. Cap al segle VI s'aixecaria el conjunt episcopal, amb un primer baptisteri, que posteriorment es reformà. En la següent fase es varen fer grans reformes, ja que va desaparèixer la piscina baptismal i es construí un

edifici de nau quadrada. Finalment, en una de les darreres fases, que dataria cap al segle X, a l'estructura principal se li va afegir un absis de ferradura.

Per altra banda, el conjunt de Santa Magdalena hauria estat un antic mausoleu que cap al segle VI s'hauria transformat en una capella funerària de planta rectangular i nau única per a acollir als membres d'alguna família. Cap al segle VIII es va reformar l'estructura i s'hi va afegir un absis carrat i una cambra funerària a cada extrem que van acabar donant a l'església planta de creu llatina. Finalment, cap al segle X si hauria construït un campanar i hi havia una important necròpolis. Estudiant les importants reformes del temple i la necròpolis associada s'arribà a la conclusió que aquella església estaria mantinguda per alguna família benestant que viuria per la zona i que era la que promocionava les obres i s'enterrava en aquell espai.

A més, s'han trobat altres àrees funeràries tardo-antigues pel territori de l'antiga Empúries, fet que fa pensar que hi hauria tota una xarxa de cases a prop però separades del nucli central de Sant Martí d'Empúries que tindrien prou importància com per a poder mantenir i promocionar capelles o conjunts funeraris familiars (vegeu annex 5).

Per tant, en època tardo-antiga hi ha un panorama diferent del d'època romana. No hi ha un nucli clarament definit, ja que mentre l'antiga illa de Sant Martí té port i centralitza el comerç, Santa Margarida seria el nucli del poder episcopal i, com a mínim, part de l'aristocràcia del moment viuria escampada pel territori, sense estar en cap nucli urbà definit.

Aquesta importància minvà en època franca, quan el bisbat va desaparèixer per raons que encara es desconeixen. Potser algun dia s'aclarirà a partir de les excavacions que es pugin fer al conjunt de Santa Magdalena, ja que s'observa com en època franca el gran baptisteri es redueix considerablement i s'han localitzat tombes infantils molt poc acurades.

En canvi, el nucli de Sant Martí d'Empúries va continuar essent una potent fortalesa amb un port actiu. L'indret era la residència del comte i, el palau juntament amb una petita església dedicada a Sant Martí amb una necròpolis al nord, definien l'entramat urbà intramurs.

Observant les diverses excavacions que s'han portat a terme al nucli de Sant Martí, trobem que d'aquesta època hi ha unes restes molt minses. Tan sols s'han conservat uns estrats d'anivellament que datarien dels segles VIII i IX i un conjunt de sitges tant a la plaça Petita com a la plaça Gran que contenien ceràmiques espatulades del segle X però que no s'han pogut posar en relació amb cap altre estructura. (Aquilué et alii, 1999).

Peralada (Alt, Empordà)

Un altre assentament important d'aquesta època però de característiques diferents al cas d'Empúries és Peralada. En època ibèrica el lloc que ocupa l'actual Peralada estava ocupat per un poblat ibèric. No obstant, en època romana l'indret estava deshabitada i no va ser fins a època visigòtica que es va tornar a poblar, tal hi com ho demostren diverses excavacions arqueològiques efectuades al nucli antic.

Pel que fa a època visigòtica, tan sols s'ha localitzat una petita necròpolis. En canvi, una de les fases d'ocupació millor representades és la d'època carolíngia. Es sap que ja com a mínim des d'època franca Peralada era el centre del *Territorium Petralatense* i més endavant va esdevenir capital de comtat, fet que va provocar un gran creixement del nucli.

D'època carolíngia s'han trobat diverses restes. Una de les més importants és la localització d'una fortificació. Com a seu comtal, era gairebé indispensable que hi hagués un castell que funcionés com a residència del comte. Les restes de dita fortalesa s'han localitzat a la part més alta del turó on hi ha l'actual poble (Llinàs *et alii*, 1992, 73).

Altres excavacions dutes a terme a Sant Bartomeu van permetre descobrir els murs perimetrals est i oest d'una estructura de planta quadrada d'una gran solidesa. Aquests murs eren fets amb la tècnica constructiva de doble paret amb farcit intern amb còdols petits i mitjans lligats amb fang i una fonamentació (Llinàs *et alii*, 1998, 93). A més, en una paret vista hi havia filades de còdols i lloses que semblava que estaven mínimament treballats.

També s'hi ha localitzat una necròpolis amb una vintena de tombes, que hauria crescut a l'entorn del castell i de l'església de Sant Martí. Les tombes eren de caixa de lloses o fosses simples. A més, algunes tombes van aparèixer amb un ressalt del crani entre dos còdols, fet bastant rar en aquesta època ja que la majoria apareixen sense aquest ressalt (Llinàs *et alii*, 1992, 73).

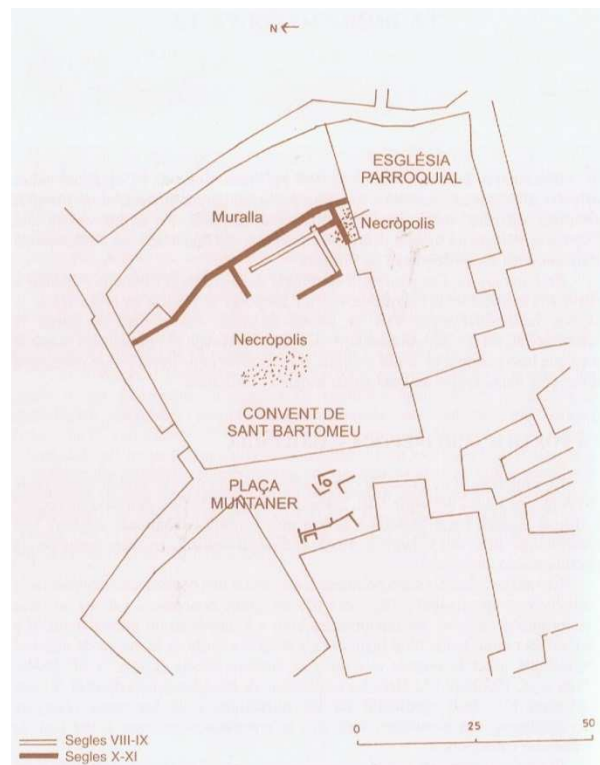

Fig. 5.5.1.: Planta del nucli antic de Peralada amb les diverses restes localitzades d'època alt-medieval. Extret de: Llinàs, J. *et alii*, 1998, *La Peralada ibèrica i Medieval segons l'arqueologia. Les excavacions de 1989 a 1995; Figueres, 90*

Finalment, una de les troballes més importants de les excavacions que s'han dut a terme al casc antic de Peralada ha estat la localització dels hàbitats de la població des del segle VIII fins al XV. De la primera fase dels segles VIII i IX es van localitzar les restes de diverses sitges i de varies estructures d'hàbitat. Es van excavar unes estructures que com a mínim definien dos àmbits diferenciats. Els murs estaven fet amb còdols lligats amb fang i sense fonaments. En una segona fase, cap als segles X i XI, es van poder excavar les restes de diversos murs que formaven dues estances. Una estança tan sols es delimitava per una cantonada i en l'altre habitació s'hi varen localitzar tres murs amb un bon nivell de circulació format per un paviment de lloses de pissarra sobre morter de calç (Linàs *et alii*, 1999, 109). També es van localitzar altres estructures que formarien ampliacions i remodelacions posteriors d'aquestes estances.

La tècnica constructiva d'aquests espais d'hàbitat és molt senzilla, ja que pràcticament no tenen fonamentació, tenen sòcols de pedres de mida petita i mitjana lligades amb fang sobre paviments de terra premsada amb morter de calç i còdols de riu (Linàs *et alii*, 1994, 148)(Miró *et alii*, 2002). A diferència del període anterior, en aquesta etapa ja s'hi va poder documentar l'ús de la teula àrab per a les cobertes.

Finalment, a la zona coneguda com les costes, s'hi va localitzar una zona d'emmagatzematge formada per tres sitges i dos retalls. Les sitges estaven molt arrasades però es va poder recuperar un conjunt ceràmic format per ceràmiques grises, sobretot olles amb la vora amb perfil en "S" i ceràmiques espatulades. Els altres dos retalls documentats, de característiques afines, no s'hi va poder concretar la funció però sí que es van poder donar, donant com a cronologia un al segle X i l'altre al XIII (Miquel *et alii*, 2008, 453).

Castelló d'Empúries (Alt Empordà)

Castelló d'Empúries, tot i que a partir del segle XI va esdevenir seu comtal, sembla que durant l'alta edat mitjana no va tenir gaire importància. Gràcies a la documentació conservada es pot considerar que la vil·la ja era un centre prou important cap al segle X, però les excavacions arqueològiques no ho han pogut confirmar perquè d'aquest període tan sols s'ha localitzat una tomba de lloses del segle VIII.

Roses (Alt Empordà)

El cas de Roses forma una realitzat diferent a la de Peralada, ja que les restes més ben conservades d'època tardo-antiga i alt-medieval són les d'època visigòtica.

D'època visigòtica es va poder localitzar un extens assentament al voltant de la primitiva església de Santa Maria. A sota de l'església romànica es varen excavar les restes d'una església de nau rectangular i absis ultrapassat i al voltant d'aquest primer temple també es va trobar una necròpolis associada. De l'assentament visigot es van

documentar diversos murs obrats amb pedra disposades en *opus spicatum*, un dipòsit i un pou.

Durant la ocupació franca sembla que el lloc va quedar deshabitat, però l'arqueologia no ho ha pogut confirmar del tot. El que sí que s'ha pogut documentar és que a partir del segle X el lloc tornà a estar habitat perquè s'han localitzat diversos àmbits que reutilitzen les velles estructures tardo-antigues. A més, s'ha localitzat part d'una muralla i l'església d'aquest període. Per tant, es veu com cap al segle X Roses ja era una vila organitzada amb una església, estructures d'hàbitat i una muralla que ho protegia. A més, aquesta cronologia ve reafirmada per l'acta de consagració del monestir, que data del segle X, i per la troballa arqueològica de ceràmica espatulada, típica d'època carolíngia.

Pel que fa a assentaments de menor importància, també s'han localitzat diverses restes que constaten l'existència d'aquests repartits arreu del territori del comtat.

Casa de la reina Sibil·la (Fortià, Alt Empordà)

Un primer exemple és el cas de l'excavació que es va dur a terme a la casa de la reina Sibil·la de Fortià. En les excavacions efectuades a l'interior d'aquest casal s'hi ha identificat un gran conjunt d'estructures tipus sitja de gran volum i altres estructures indeterminades. Per la seva tipologia, predominen les que tenen la secció troncocònica i les lobulars i del material recuperat, el major conjunt està format per restes de ceràmica i de fauna. El major nombre de fragments ceràmics són els de coccio reductora, típicament medieval, i un notable conjunt de ceràmica espatulada en la que s'hi ha identificat algun fragment de sitra. (Rosillo, 2012, 412)

Plaça Maristes (Pontós, Alt Empordà)

Un altre assentament localitzat és troba a la Plaça Maristes de Pontós. En motiu d'unes obres de remodelació de l'espai es van fer moviments de terra que van comportar control arqueològic. L'excavació va donar un total de dinou sitges i, tot i que es trobaven molt arrasades, es va poder determinar que les parets eren còncaves i tenien el fons pla. A més, també es van localitzar dues altres estructures excavades al subsòl però de dimensions més grans, que es van definir com a escombreres.

Pel que fa als materials recuperats, majoritàriament són restes de ceràmica, fauna i escòries. La majoria de les ceràmiques són reduïdes en forma d'olla, gerres i tapadores. Tot i que hi ha alguna forma que presenta una vora que data de cap al segle V i VI, la pasta i la mala fabricació va portar a pensar que serien posteriors. Per tant, tots aquests retalls s'han datat entre els segles VIII i IX (Colomeda, 2004, 366).

Església de Sant Esteve de Vilacolum (Torroella de Fluvià, Alt Empordà)

A l'església de Sant Esteve de Vilacolum, al terme municipal de Torroella de Fluvià, s'hi varen localitzar un total de nou sitges. A partir de la ceràmica recuperada en el seu interior, que principalment és reduïda i espatulada, l'amortització d'aquests retalls s'ha datat entre els segles X i XI. Aquestes restes juntament amb l'església formarien un petit assentament rural del qual no s'han conservat o localitzat les estructures d'hàbitat (Vieyra, 2002, 442).

El Serradar (Sant Pere Pescador, Alt Empordà)

El jaciment del Serradar es troba a la carretera GI-V-6216, entre Castelló d'Empúries i Sant Pere Pescador. En aquest indret s'hi va localitzar una necròpolis i un espai d'hàbitat.

La necròpolis estava formada per un conjunt de 12 tombes de caixa de lloses o cistes amb una ordenació més o menys regular. La primera datació del conjunt es va adjudicar al segle XI, però al no recuperar material arqueològic i la localització d'un hàbitat alt-medieval fa pensar que la datació es pot recular fins a aquesta època.

A partir de dos sondejos per la zona al voltant de la necròpolis es va localitzar un espai d'hàbitat. La superfície descoberta voltava els 110m² i es van localitzar diversos murs que formaven quatre àmbits diferenciats. La tècnica constructiva es limitava a murs de còdols amb algun bloc de pedra que semblava estar mínimament treballat i sense fonamentació.

Fig.5.5.2.: Fotografia de l'espai d'hàbitat localitzat al jaciment del Serradar (Sant Pere Pescador). Extret de: Fuertes, M., Montalbán, C., 2007, "El Serradar, una necròpolis i un hàbitat de l'antiguitat tardana a Sant Pere Pescador", a *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 37, Figueres, 296

Pel material localitzat, que es redueix a ceràmica de cocció reductora de cuina o a torn lent i per la inexistència de materials d'importació del tipus àmfora o vaixel·la fina, s'ha proposat una datació que s'emmarcaria cap al principi del període alt-medieval.

Can Norat (Pau, Alt Empordà)

Al jaciment de Can Norat, a Pau, s'hi va trobar una estructura de combustió que dataria d'època carolíngia. L'estructura estava formada per una fossa excavada al subsòl amb les parets verticals. El rebliment estava format per un sediment heterogeni amb nòduls de coure i escòries. A sota hi havia un atuell circular d'argila sense coure i al voltant hi havia fragments de teula per a falcar la base. Per la ceràmica recuperada,

l'estructura es pot datar al segle X perquè es va trobar ceràmica espatulada. (Agustí *et alii*, 1996, 315).

Nucli històric d'Ullastret (Baix Empordà)

Es van fer quatre sondejos al solar de l'Ajuntament i al del seu costat on les excavacions van identificar part d'una necròpolis medieval, restes d'un habitatge alt-medieval i diverses sitges.

A la necròpolis es van localitzar tres tombes excavades al subsòl que no van donar suficients materials com per a poder donar una cronologia precisa. En canvi, l'edifici sí que es va poder datar. Aquest es troba a uns 25 metres de l'església parroquial, aixecat en un fort desnivell de la roca natural. Era de planta trapezoïdal, ja que es van localitzar els murs nord, sud i est, i tenia unes dimensions aproximades d'uns 65m² repartits en quatre àmbits diferents. L'espai estava dividit en un accés a una gran sala que comunicava dos àmbits annexos, i un d'aquests comunicava amb un altre espai ben delimitat.

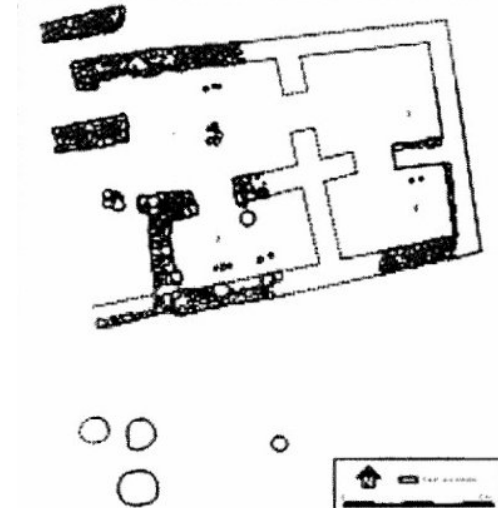

Fig.5.5.3.: Planta de l'edifici i de les sitges localitzades al nucli històric d'Ullastret. Extret de: Codina, F. *et alii*, 2006, "Intervencions arqueològiques al nucli històric d'Ullastret", a *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Roses, 433

Pel que fa a la tècnica constructiva, la majoria dels murs no tenien fonamentació ja que es fonamentaven directament sobre la roca natural, fets amb blocs de mida mitjana de gres local lligats amb fang. Les pedres estaven disposades en *opus spicatum*, i en alguns casos presentaven revestiments fets amb fang. Els paviments eren de morter de calç o la roca natural (Codina *et alii*, 2006, 428).

Al sud de l'edifici es va localitzar un conjunt de 4 sitges amb el perfil còncau i el fons pla o còncau. Pel material ceràmic que va proporcionar tant l'excavació de les sitges com de l'edifici va ser principalment ceràmica reduïda de cuina amb olles en perfil de "S" (Codina *et alii*, 2006, 429). Per la forma de la ceràmica i per l'absència de ceràmica vidrada el conjunt es va datar en època alt-medieval.

Panissars (La Jonquera, Alt Empordà)

Finalment, un darrer exemple d'assentament al comtat d'Empúries és troba a Panissars, a la Jonquera. Aquest assentament té el seu origen en època romana però hi ha activitat en època alt-medieval perquè s'hi ha pogut documentar la presència d'un conjunt de sitges i una necròpolis formada per 16 tombes. Aquesta necròpolis estaria associada a un petit llogarret que hauria nascut cap al segle IX o X (Nolla *et alii*, 1994, 95).

5.6. Comtat de Girona

Els jaciments més importants del comtat de Girona són:

- Girona (el Gironès)
- Hort d'en Bach (Maçanet de la Selva, la Selva)
- Les Goges (Sant Julià de Ramis, el Gironès)
- Can Geli II (Caldes de Malavella, la Selva)
- Can Simon (Santa Coloma de Farners, la Selva)
- Can Pelet Ferrer (Llagostera, el Gironès)
- *Castellum* de Sant Julià de Ramis (Sant Julià de Ramis, el Gironès)
- Can Viader (Vilobí d'Onyar, la Selva)
- Caulers (Caldes de Malavella, la Selva)

Girona (Gironès)

L'assentament més important del comtat de Girona és la ciutat de Girona ja que és l'única ciutat d'aquesta època al comtat gironí.

A l'any 785 els habitants de *Gerunda* van lliurar pacíficament la ciutat a les tropes franques. A partir d'aleshores, la ciutat de Girona va passar a ser, fins al 801 quan es conquereix Barcelona, la ciutat fortificada sobre l'antiga Via Augusta i la primera ciutat que havia de defensar l'imperi carolingi dels atacs del sud.

La Girona del 785 encara era majoritàriament la ciutat de l'antiguitat tardana, sense grans canvis. Els pocs canvis que es van fer van ser la revitalització de la zona de Sant Feliu i el reforçament en època tetràrquica de les velles muralles fundacionals, però sense canviar-ne el traçat original. Pel que fa a l'espai intramurs, a la zona baixa del fòrum s'hi edificà un edifici cap al segle VI, tal hi com s'ha descrit en l'apartat d'hàbitat en època carolíngia, i el vell temple romà es mantingué però va perdre la seva funció.

En època carolíngia es fa una primera reforma del traçat de les muralles, ja que Girona tenia un paper estratègic per a la defensa de l'imperi carolingi. La reforma va comportar l'ampliació del recinte emmurallat en uns 5.000m² cap al nord de l'antic fòrum, on actualment hi ha el claustre i diversos edificis de la catedral (Nolla *et alii*, 2010, 22).

La tècnica constructiva de les noves muralles era *d'opus caementicium* a base de blocs petits i llargs units amb morter de calç. A més, tant els nous trams com els vells es van doblar per a reforçar-los, es van bastir fins a 25 noves torres de planta circular i quadrada i d'altres es van reformar, com les dues de sobreportes, que van ser retocades convertint-se en torres de planta poligonal. Els pisos interiors de les torres eren fets amb *opus signinum* i voltes d'*opus caementicium* (Nolla *et alii*, 2000). A més,

a l'extrem est de la ciutat es va aixecar el castell de Gironella, de planta lleugerament triangular amb una torre circular, una autèntica alcassaba, que va servir per a fortificar la zona de llevant de la ciutat. En excavacions recents s'ha pogut localitzar diverses estructures, una de les quals era la fonamentació d'un petit absis associat a un mur, fet amb pedres lligades amb morter assentant-se directament sobre la roca natural (Palahí i Vivó, 2012, 282).

De la trama urbana de la ciutat es sap que no va ser gaire modificada només en casos puntuals, amb l'excepció del nou barri aparegut a la part occidental amb l'ampliació de les muralles (vegeu annex 6). Sembla que per a urbanitzar el nou sector es va optar per fer-ho a partir de terrasses a causa del fort desnivell de l'indret, que, tot i comportar grans moviments de terra per a terraplenar el terreny, resultava fàcil per a defensar.

Aquest nou espai es va estructurar a partir de la vella porta del fòrum i d'un carrer que el connectava amb l'espai foral. Bona part d'aquest sector va ser ràpidament urbanitzat (Nolla *et alii*, 2009, 23). Van construir-se cases adossades a la muralla amb una tècnica constructiva molt senzilla, a base de parets de pedra lligades amb morter o fang i paviments de terra piconada. A més, una altra zona es va destinar a espai d'emmagatzematge tal hi com ho demostra les troballes de diverses sitges de notables dimensions.

Per dades documentals conservades, se sap que moltes cases tenien un espai a cel obert que ajudava a la distribució de les diverses estances. En diverses excavacions portades a terme a la zona intramurs de Girona, s'han localitzat restes d'habitatges d'època carolíngia. En una excavació al carrer Alemany s'hi ha documentat un gran nivell de farciment d'època baix-medieval que cobria un gran estrat d'anivellament del segle X, el qual cobria unes restes romanes (Fuertes *et alii*, 2010, 305). A més, també es van excavar tres fosses alt-medievals. En una altra excavació en aquest mateix carrer es varen localitzar les restes de la muralla carolíngia i una habitació definida per un mur de pedra lligada amb fang i un paviment d'argila compactada. A més, en aquesta habitació s'hi va documentar les restes d'una llar de planta circular. (Sagrera i Palahí, 2012, 289). Tot aquest conjunt es va datar en època carolíngia. A més, en una altra excavació realitzada a la plaça del Pallol, s'hi va localitzar un forn metal·lúrgic dels segles IX-XI que conservava el sistema de conduccions de l'aire calent, excavada al subsòl. Si va recuperar ceràmica reduïda, amb olles en perfil de "S" i fons pla. (Augé i Frigola, 2012, 641). Es creu que el forn hauria format part d'un mas que hi hauria a l'indret.

A la part alta del fòrum es va consagrar la catedral de Santa Maria, on hi havia hagut l'antic temple romà, ja que l'església catedral de Sant Feliu resultava vulnerable al trobar-se a fora de les muralles de la ciutat. També es va aixecar el palau del bisbe just al costat de la nova catedral. Aquest es va assentar sobre un antic casal que va créixer amb rapidesa. Es sap que el nou palau comptava com a mínim amb diversos patis,

cuina i primer pis. Finalment, cap al segle X es va establir un *xenodochium* en aquesta mateixa zona. A més, a les escales d'accés a la catedral s'hi deurien haver aixecat habitatges adossats a aquestes.

La part baixa del fòrum també es va reformar, ja que es documenten diverses reformes a la residència del comte. En aquesta època es va construir un soterrani en el que s'hi ha trobat una vintena de sitges, fet que fa pensar que l'indret serviria com a espai d'emmagatzematge del cobrament d'impostos i tributs.

Als costats de tramuntana i migdia de la vella plaça foral també cal situar-hi dues capelles que van existir fins a època moderna. Al nord n'hi havia una dedicada a Santa Maria de les Puelles, que s'accedia des del sud i tenia un presbiteri a l'est, i al sud de la plaça hi havia una altre capella dedicada a Sant Genís, que molt probablement deuria ser la capella del palau comtal (Nolla, 2014, inèdit).

Finalment, al sector sud de la ciutat, a fora de les muralles, s'hi va aixecar una església dedicada a Sant Martí de Tours i a l'altre costat a tocar la riera Galligants, també hi va aparèixer una capella i una necròpolis associada.

Hort d'en Bach (Maçanet de la Selva, la Selva)

Entre els jaciments de menor importància, el primer esmentar és l'Hort d'en Bach. Aquest és un jaciment arqueològic situat dintre del nucli urbà de Maçanet de la Selva. Té els seus orígens en una vil·la romana i té continuïtat de poblament fins als nostres dies. Primerament hi ha l'establiment romà, va tenir una gran reforma en època baix-imperial, després va tenir una ocupació alt-medieval i finalment al lloc va aparèixer el Palau de Foixà, del qual la primera menció en els documents data de 1147.

Pel que fa la període alt-medieval, es va poder excavar un muret que es lliurava contra un gran mur de l'edifici romà i diversos estrats d'aquesta cronologia. Aquest mur estava fet amb pedres de mida petita i mitjana sense morter ni fonamentació, ja que s'assentava directament sobre un nivell de terra piconada d'època romana (Llinàs, 1998,

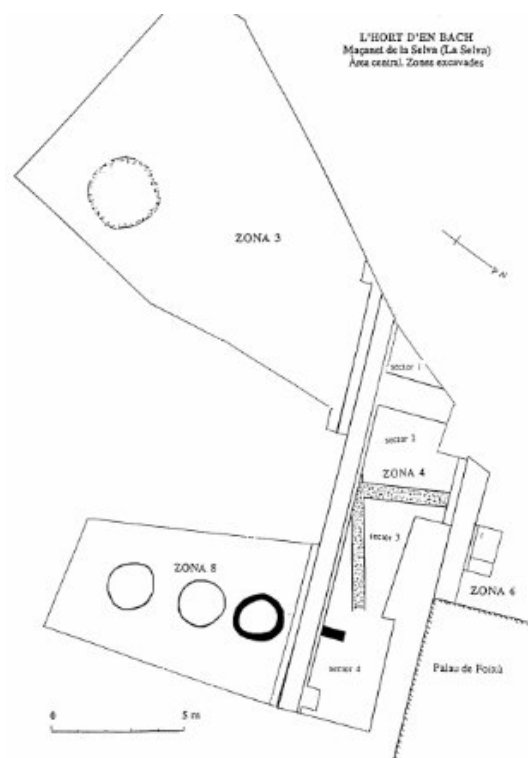

Fig. 5.6.1.: Planta de l'àrea central del jaciment de l'Hort d'en Bach (Maçanet de la Selva). En negre les estructures alt-medievals. Extret de: Llinàs, J. et alii, 1998, "Darreres excavacions a l'hort d'en Bach (Maçanet de la Selva, la Selva)", a *Quartres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Figueres, 201

199). El més significatiu va ser que aquest mur es lliurava contra els fonaments d'un mur baix-imperial, cosa que suposava un rebaix del nivell de circulació (Llinàs *et alii*, 2000, 150). A més, també es van documentar un retall circular folrat amb còdols de mida petita i mitjana i quatre sitges. Finalment es va documentar el desmantellament d'un mur d'època romana per a poder conrear la terra sense topar-hi. Per tant, amb els desmantellament d'aquest mur es va poder veure com l'assentament alt-medieval seria més petit que el d'època romana.

Els materials recuperats a l'habitació i al seu nivell de circulació van proporcionar una cronologia al voltant del segle X, ja que es va trobar ceràmica reduïda de cuina i espatulada. Pel que fa al retall i a les sitges, es van datar anteriors al segle XIII però sense més precisió.

Les Goges (Sant Julià de Ramis, Gironès)

A les Goges, l terme municipal de Sant Julià de Ramis, en una terrassa elevada uns 20-25 metres a l'esquerra del riu ter va aparèixer una extensa necròpolis formada per 207 fosses orientades amb la capçalera a l'oest que es van datar entre els segles VII i IX. La majoria de les tombes tenien forma de banyera tot i que n'hi havia alguna amb forma rectangular. Excepcionalment també es va localitzar alguna inhumació en fossa revestida amb pedres treballades delimitant tot l'espai. (Agustí i Mataró, 2000, 111)

Actualment es desconeix l'hàbitat a on vivia la gent que es va sepultar allà, tot i que la situació del cementiri en un lloc pròsper per a l'agricultura i la ramaderia per l'abundància d'aigua fa sospitar que es tractaria d'un assentament rural. No obstant, es sap que un cop abandonada aquesta necròpolis, el nou cementiri va passar a ser el del costat de l'església de Sant Julià, que ha perdurat fins fa molt poc temps.

Can Geli II (Caldes de Malavella, la Selva)

El jaciment de Can Geli II es troba al terme municipal de Caldes de Malavella, a 127m.s.n.m., sota la influència del camp de Caldes, amb un relleu pla on predomina el cultiu agrícola.

En l'excavació arqueològica que s'hi va dur a terme, s'hi van localitzar quatre estructures amb tendència a la planta circular, tot i estar força arrasades. Es pensa que les estructures podrien ser escombreres, ja que com a mínim dues tenen un diàmetre al voltant dels 4 metres. Per la diferència de mides entre la part superior i la part inferior, es va considerar que aquells retalls podrien haver estat sitges que es varen reutilitzar com a abocador de deixalles (Medina, 2006, 603).

El material arqueològic recuperat es resumeix en ceràmica amb un repertori que es limitava a ceràmica a torn lent de cocció reductora amb predomini d'olles sense gaire decoració. Per aquestes característiques i per l'absència de ceràmica espatulada, es va

adjudicar una cronologia alt-medieval. (Medina, 2006, 604). Per tant, per les característiques de les estructures i pel material recuperat, aquest jaciment deuria ser un assentament agrícola d'època alt-medieval.

Can Simon (Santa Coloma de Farners, la Selva)

El jaciment es localitza al polígon industrial de Can Simon, a Santa Coloma de Farners. En la intervenció arqueològica que s'hi va dur a terme s'hi varen localitzar cinc sitges però només se'n van excavar quatre, de les quals dues eren de fons còncav i les altres dues eren de fons pla.

El rebliment era format per argiles i blocs de sauló amb molt poca presència de material arqueològic. Tot i aquesta mancança, el material que va proporcionar una sitja es va poder classificar i estudiar. Principalment es composava per ceràmica grollera de cuina on destacava una olla globular còncava de vora exvasada i dos fragments d'una altre olla de ceràmica reduïda amb carena. (Fuertes i Punseti, 2000,272). La mala factura d'aquests materials ceràmics, amb un desgredant molt gros, ha portat a datar-los a època alt-medieval. Finalment es van recuperar diversos fragments de teula tipus *imbrex*.

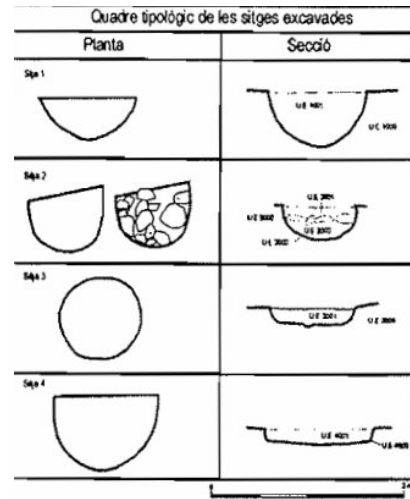

Fig.5.6.2.: Tipologia de les sitges excavades a Can Simon (Sta. Coloma de Farners). Extret de: Fuertes, M., Punseti, D.,2000 "Intervenció a les sitges de Can Simón (Santa Coloma de Farners, la Selva)", a *Cinquenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, Olot, 272*

Can Pelet Ferrer (Llagostera, Gironès)

El jaciment de Can Pelet Ferrer es troba a prop del mas d'aquell nom, al P.K. 1+200, al terme municipal de Llagostera. En l'excavació arqueològica es van poder documentar fins a 29 estructures excavades al subsòl. A més, una àrea a uns 35 m de distància cap al S-E es van localitzar materials en superfície i una fossa retallada al talús. (Palomo *et alii*, 2000, 278-279).

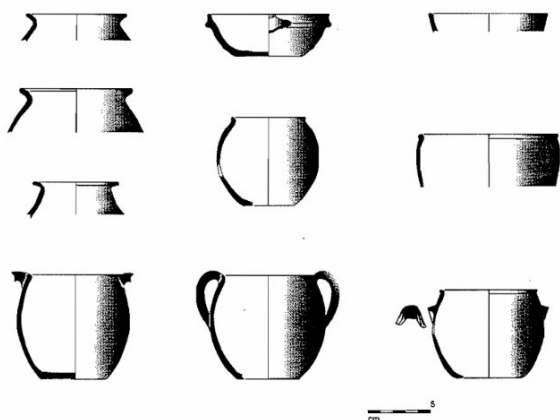

Fig. 5.6.3.: Material ceràmic recuperat duant l'excavació de Can Pelet Ferrer (Llagostera). Extret de: Palomo, A. *et alii*,2000, "Treballs arqueològics del condicionament de la carretera GI-681 Llagostera-Tossa de Mar del P.K. 0+000 al 7+500 (Gironès i la Selva)", a *Cinquenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, Olot, 279*

Totes les estructures localitzades eren fosses de planta circular i petits forats associats, diferenciant-se entre cilíndriques i esfèriques, tot i que moltes estaven en mal estat de conservació. El colgament de les 23

fosses que es van excavar estava format per una capa de pedres i una altre amb argila i restes orgàniques. De les excavades, 18 van proporcionar material arqueològic, tot i que un gran nombre era material residual d'època ibèrica i romana. Aquest material estava format per ceràmica grisa destacant principalment les olles i gerres amb el perfil en "S", fons pla i sense decoració. No obstant, la pista més fiable per a la correcta datació del conjunt la va proporcionar la troballa d'una moneda de Lluís el Pietós (Palomo *et alii*, 2000, 280). Per tant al no haver-hi materials tardo-antics ni ceràmica espatulada el conjunt es pot emmarcar cronològicament entre els segles VIII i IX.

Castellum de Sant Julià de Ramis (Sant Julià de Ramis, Gironès)

El *castellum* es troba a la muntanya de Sant Julià, a prop de l'actual església dels Sants Metges, al terme municipal de Sant Julià de Ramis.

El poblament d'aquest indret té els seus orígens en època ibèrica, amb la constitució d'un *oppidum*. Els romans també s'hi van establir fins al seu trasllat a la nova fundació, Girona, i en època visigòtica el lloc va estar ocupar per un fortificació, un *castellum*.

Pel que fa a l'època alt-medieval, les excavacions han pogut adscriure un seguit d'estructures a aquesta època. Un cop abandonat el *castellum* es va iniciar el seu desmuntatge, reaprofitant els carreus amb què estava fet per a construir nous edificis. Quan encara es conservava part de l'antiga fortificació visigòtica, al lloc s'hi van edificar unes petites estructures a l'interior de l'edifici principal i se'n van aprofitar unes altres. Al nord de la nau central es van construir tres estances definides per murs de pedra lligada amb fang i coberta de teules i al sud-est s'hi va construir una petita estructura ovalada també feta amb murs de pedres lligades amb fang, la qual podria ser un abeurador.

Can Viader (Vilobí d'Onyar, la Selva)

El jaciment de can Viader es troba al sud-oest del municipi de Vilobí d'Onyar, a uns 250 metres del mas de Can Viader.

L'excavació va proporcionar un total de 23 estructures negatives, de les quals 19 eren sitges, 2 forats de pal i 2 estructures de combustió. Totes les sitges eren de planta circular, amb les parets còncaves amb el fons pla o còncau. Les estructures de combustió també estaven excavades al subsòl, una de planta ovalada i l'altre de planta circular però sense material arqueològic per a poder datar-les. Finalment, en l'excavació dels dos forats de pal tampoc es va recuperar prou ceràmica com per a poder fer una datació fiable. Per tant, tan sols es va recuperar material de l'excavació de l'interior d'alguna de les sitges, que es resumia en petits fragments de ceràmica reduïda de cuina amb formes en perfil en "S" i llavis senzills, fet pel qual es va establir una datació d'aquest conjunt d'estructures al voltant dels segles XI-XIII, ja que no s'hi va recuperar material vidrat (Augé *et alii*, 2012, 171).

Caulers (Caldes de Malavella, la Selva)

El poblat de Caulers es troba situat al cim de la muntanya de Caulers, al terme municipal de Caldes de Malavella. Tot i que les excavacions de què es disposen són molt antigues, van permetre documentar un poblat alt-medieval format per una església amb una necròpolis associada i diverses estructures d'habitació fetes amb murs de pedra lligada amb fang (Folch, 2012, 463). Per les seves característiques, el conjunt de Calulers s'ha datat entre els segles IX i XIV, sense poder precisar més a falta d'una excavació arqueològica que determini la seva cronologia.

5.7. Comtat d'Osona

Els principals jaciments carolingis del comtat d'Osona són:

- Vic (Osona)
- L'Esquerda (Roda de Ter, Osona)
- Les Feixes de Monistrol (Gaià, Bages)
- Cal Ticó (Castellnou de Bages, Bages)
- Vil·la romana de Sant Amanç (Rajadell, Bages)

Vic

La ciutat de Vic, situada a la plana que porta el seu nom, va ser el centre administratiu i religiós del comtat d'Osona en època carolíngia. Pel seu emplaçament condiciona la ciutat com a lloc de pas entre les Pirineus i la costa, fet que ha marcat la seva història.

Fundada pel romans al segle I amb el nom d'*Auso*, ocupava la zona d'un petit turó entre els rius Mèder i Gurri, i a la seva zona periurbana s'hi estenien tot un seguit de vil·les que explotaven els recursos agrícoles (Ollich, 2000, 89).

Per les excavacions arqueològiques, sembla que l'arribada dels visigots no va afectar gaire a la fisonomia de la ciutat romana ja que de moment no s'han localitzat nivells de destrucció d'aquesta època. A més, l'emplaçament de la seu episcopal en època visigòtica encara és un misteri, ja que no s'ha localitzat, tot i que es sospita que estava a sobre de l'antic temple romà, a la part alta del turó. No obstant, l'arribada dels musulmans va portar una forta desorganització del sistema establert i va provocar que molta població emigrés cap a les muntanyes, deixant que la població de la ciutat es va reduir considerablement. En canvi, a partir de la conquesta carolíngia, el comte Guifré el Pilós va fer una política de reorganització administrativa i de repoblació de la ciutat (Ollich, 2000, 91).

La seu episcopal de Vic no es va restaurar fins al 855 i al 888 es van consagrar les tres esglésies dedicades a Sant Pere, Santa Maria i Sant Miquel, però en un lloc diferent de l'antic espai sagrat, ja que en aquell lloc s'hi va aixecar el castell dels Montcada i la seu episcopal es va situar a la part baixa de la ciutat. Per tant, tot l'actual nucli antic de Vic estava ocupat per la vella ciutat carolíngia, tal com ho va demostrant l'arqueologia. No obstant, amb el gran nombre de reformes i restauracions fa pensar que les primeres esglésies estaven fetes amb materials de poca qualitat, que perdurà fins a les noves construccions en època de l'abat Oliva (Molas *et alii*, 2008, 720-721).

L'Esquerda (Roda de Ter, Osona)

Amb la conquesta de les terres d'Osona per part dels carolingis, l'emplaçament de l'Esquerda pren una importància rellevant. El jaciment de l'Esquerda es troba enmig de

la plana de Vic, a sobre d'un meandre que forma el riu Ter i que proporciona al jaciments unes potentíssimes defenses naturals.

El lloc va ésser ocupat des del bronze final fins a època ibèrica amb la construcció d'un *oppidum* amb una gran muralla al nord de l'assentament. No obstant en època romana sembla que el lloc quedà abandonat, ja que la població es va distribuir en altres indrets com la nova *Auso* (actual Vic) o vil·les dispersades pel territori.

Amb la primera conquesta dels carolingis en terres catalanes, el Ter passà a ser un lloc clau per a la defensa dels nous territoris, ja que era la via natural més directa per anar fins als Pirineus. Els carolingis van voler fer una primera frontera fortament defensada, per això el Ter pren una gran importància, ja que fins que no es va conquerir la ciutat de Barcelona al 801, el Ter deuria ser la principal línia de frontera. (Ollich, 2000, 84).

En aquest context és on entra la ciutat de Roda o l'Esquerda, ja que al estar situada a sobre d'un meandre del riu Ter esdevenia un punt clau tant de defensa com de vigilància. A més, en ser un vell *oppidum* ibèric, a part de les pròpies defenses naturals del territori es podien reutilitzar les velles ibèriques. Les principals característiques que proporcionava l'Esquerda eren un control visual del sud i oest de la plana de Vic, un control directe sobre el Ter, el control d'una de les principals vies de comunicació (*strata francisca*), una excel·lent protecció natural a causa del meandre format pel riu i comptava amb una forta muralla ibèrica que es podia reaprofitar (Ollich, 2000, 85).

Als documents de l'època ja surt esmentada l'Esquerda com la ciutat de Roda o *Roda civitate*, fet prou important. El que és segur, i s'ha pogut demostrar a través de les excavacions arqueològiques, és que a principis del segle X l'Esquerda comptava amb un petit nucli de cases entorn de la primera església de Sant Pere, de la qual tant sol ha perdurat l'absis, construït amb pedra tosca. Els habitatges eren llocs de reduïdes dimensions, de planta quadrangular i els murs eren fets amb carreus. A més, s'ha localitzat una necròpolis de tombes antropomorfes d'aquest període.

Les Feixes de Monistrol (Gaià, Bages)

El jaciment arqueològic de les Feixes de Monistrol està situat al pendent d'un turó a prop d'un riu, al terme municipal de Gaià. En les excavacions arqueològiques s'ha pogut documentar diverses fases, però d'època medieval correspon un gran recinte definit per un mur perimetral en el què se li adossen tres cossos de planta rectangular a cadascuna de les cantonades. El

Fig. 5.7.1.: Fotografia de l'excavació del jaciment de les Feixes de Monistrol (Gaià). Extret de: Folch, C. *et alii*, 2009, "Asentamientos rurales de la Alta Edad Media en Catalunya vella (siglos VIII-XI). Resultados preliminares de un proyecto de investigación", a *The Archaeology of early medieval villages in Europe*, Bilbao, 297

costat sud i est d'aquest gran recinte seria una gran àrea oberta, però el costat nord estaria ocupat per diverses estructures quadrangulars definides per murs de pedra lligats amb fang. A més, s'han excavat cinc retalls al subsòl (Gibert, 2011, 526-530).

Pel que fa al material arqueològic, principalment destaquen les olles reduïdes amb llavi i fons pla, gerres amb vessador i sitres.

Cal Ticó (Castellnou de Bages, Bages)

El jaciment de Cal Ticó es situa en un meandre elevat de la riera d'Argençola, al terme municipal de Castellnou del Bages. En l'excavació arqueològica es van realitzar tres sondejos, en dos dels quals es van localitzar diverses estructures i nivells arqueològics. Es van poder excavar dos retalls al subsòl, un amb forats de pal associats i un fogar i un altre amb un bon nivell de circulació, pel que s'ha considerat que són fons de cabana. Pel s materials arqueològics recuperats, es veu com l'estructura s'amortitza entre els segles X i XI Folch *et alii*, 2009, 293).

Vil·la romana de Sant Amanç (Rajadell, Bages)

El jaciment arqueològic de la vil·la romana de Sant Amanç es troba a la vessant sud d'un serrat, al terme municipal de Rajadell. Tot i ser un assentament principalment d'època romana, també té restes d'època ibèrica i alt-medieval.

Dintre d'un conjunt d'estructures d'època romana es varen localitzar restes d'època alt-medieval. Aquestes restes eren parets molts arrasades, ja que en la majoria de casos tan sols conservaven la fonamentació. Sobre un estrat d'argila d'època ibèrica, hi ha les restes de dos *lacus* rectangulars, un més gran que l'altre, per a l'emmagatzematge del vi. A la part oest del conjunt es varen localitzar un conjunt de tres habitacions delimitades amb murs fets de pedra lligada amb fang. En un moment posterior hi ha una reforma i les tres estances passen a ser una de sola, però la reforma més important és quan tota la zona dels *lacus* i el seu costat oest es terraplenen i s'edifiquen dues habitacions amb els murs fets amb la tècnica de l'encofrat de morter.

A l'extrem oest del jaciment, a sobre d'estrats de reble d'època romana, es varen localitzar un altre conjunt de restes alt-medievals. El conjunt està format per un seguit de murs fets de pedra seca amb carreus grans, els quals podrien tenir uns pilars per una de les seves cares. També s'ha localitzat una estructura soterrada el·líptica recoberta de carreus però de funció desconeguda. (Martín, 1997, 127-128)

5.8. Comtat d'Urgell

Els jaciments més importants del comtat d'Urgell són:

- La Seu d'Urgell (Alt Urgell)
- Sant Esteve d'Olius (Olius, Solsonès)
- Collet dels Clapers de Segués (Pinós, Solsonès)
- El Roc d'Enclar (Santa Coloma, Andorra la Vella)
- Camp Vermell (Sant Julià de Lòria, Andorra)

La Seu d'Urgell (Alt Urgell)

La Seu d'Urgell té els seus orígens en època ibèrica i romana, a sobre del turó de Castellciutat. No és fins al segle VI que es pot constatar que és seu d'un bisbat, tot i que es desconeixen les raons per les qual es va establir allà i no pas a *Julia Lybica*, l'actual Llívia, que havia estat molt més important fins aleshores. La nova seu va contribuir a augmentar la importància de la Seu d'Urgell, a augmentar el nombre de població i va afectar al seu creixement. No obstant, no hi ha fermes indicis per saber com era la catedral visigòtica, ni tan sols on estava ubicada exactament.

Sembla ser que l'arribada dels musulmans no va afectar en gran manera la fisonomia ni el funcionament de la ciutat, ja que la tolerància dels nou governants va permetre conservar les estructures tant civils com religioses. No obstant, la ciutat va ser conquerida pels francs entre el 788 i el 789, cosa que va provocar un atac d'Abd al-Malik al 793 que va destruir part de la ciutat, entre les quals s'hi deuria trobar la catedral. Els carolingis van construir una nova catedral dedicada a Santa Maria a la part baixa de la ciutat i al seu voltant. A més, al voltant de la nova seu si va anar formant un *vicus* o barri que acabarà esdevenint el nucli central de la població (Baraut, 2000, 73-74).

L'estudi de l'urbanisme pot ajudar a conèixer com deuria ser l'entramat urbà d'Urgell en època alt-medieval. Tal hi com s'ha demostrat en excavacions arqueològiques en altres ciutats com per exemple Vic, les trames urbanes alt-medievales encara poden conservar part del seu traçat avui en dia, tot i que una reconstrucció de com deuria ser la ciutat en aquella època encara resulta molt complicat. S'ha de tenir en compte que la Seu d'Urgell pot conservar restes arqueològiques que aportin llum sobre com era l'urbanisme en època alt-medieval però cal esperar a que s'efectuïn més intervencions arqueològiques per a poder arribar a definir com era l'urbanisme, la catedral i els espais d'hàbitat a l'Urgell alt-medieval.

Sant Esteve d'Olius (Olius, el Solsonès)

El jaciment de Sant Esteve d'Olius es troba en un cingle que domina el riu Cardener, al terme municipal d'Olius, al Solsonès. Tot i que hi ha restes d'època ibèrica, s'han pogut

identificar diverses restes d'època alt-medieval. En les excavacions arqueològiques es van poder identificar un conjunt de 40 sitges repartides per tot el jaciment, tot i que hi ha una major concentració cap al nord de l'assentament. No obstant, moltes d'aquestes sitges resten a l'espera d'una excavació que confirmi la seva cronologia, ja que en aquest indret també s'hi troben sitges ibèriques i d'altres de medievals amb una cronologia posterior al segle X, relacionades amb l'església del lloc (Roig, 2009, 241).

Collet dels Clapers de Segués (Pinós, Solsonés)

El jaciment del Collet dels Clapers de Segués es troba en un collada del mateix nom, a la serra de Pinós, al terme municipal de Pinós, al Solsonès. En les excavacions arqueològiques que s'hi han pogut identificar les restes d'un hàbitat rural amb una cronologia entre la tardo-antiguitat i l'alta edat mitjana.

A l'indret on es situa el jaciment hi havia un nombre considerable d'apilonaments de pedres en forma circular, Clapers. L'excavació d'un d'aquests clapers va permetre documentar les restes de diversos àmbits definits per murs de pedres lligades amb fang. En total el conjunt està format per un recinte amb quatre àmbits diferents. En dos d'aquests àmbits es varen localitzar les restes d'un enllosat que conservaven dues bases de premsa, una a cada àmbit. Dels dos altres àmbits, un s'adossava al mur perimetral i a una de les habitacions de premsat, mentre que l'altre era de dimensions molt més grans, fet que fa pensar que es tractaria d'un espai a cel obert tancat pel mur perimetral i els tres àmbits restants. Per tant, l'estudi d'aquest recinte s'ha interpretat com un lloc de premsat d'oli o vi perquè no s'han trobat ni restes d'hàbitat ni de sitges, tot i que hi ha una necròpoli d'aquesta època molt a prop que constata la presència d'algun assentament en aquell entorn (Guàrdia, 1998, 234).

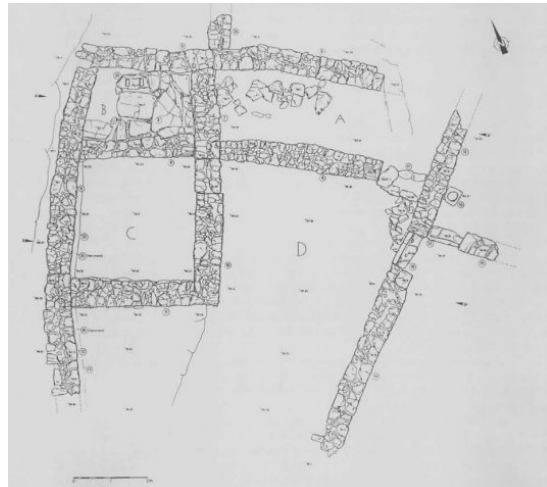

Fig. 5.8.1.: Planta general del jaciment del Collet dels Clapers de Segués (Pinós). Extret de: Guàrdia, J., 1998, "El Collet dels Clapers de Segués: un hàbitat alt-medieval al Solsonès", a *I Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, Igualada, 235

El Roc d'Enclar (Santa Coloma, Andorra la Vella)

El jaciment del Roc d'Enclar es troba en un petit altiplà prop d'un estret lloc de pas, controlant la vall central d'Andorra, al poble de Santa Coloma, a la parròquia d'Andorra la Vella.

A partir de les excavacions arqueològiques efectuades s'han pogut determinar cinc fases d'ocupació amb un ventall cronològic que va des del bronze antic fins al segle

XIX. Pel que fa a l'etapa alt-medieval, que es troba dintre de la tercera fase, és la que coincideix amb l'establiment d'un nucli de població en alçada. En aquest moment es va construir una església d'una sola nau de planta rectangular i absis quadrat a l'interior del recinte del Roc d'Enclar, amb advocació a Sant Vicenç i al seu voltant s'hi va establir un cementiri amb inhumacions en fossa simple o fossa de pedres. Pel que fa a l'hàbitat, al voltant de l'església es va anar desenvolupant un entramat urbà del qual de moment s'han pogut localitzar i excavar dues cases de planta rectangular, amb les parets de pedra i materials peribles i segurament amb cobertes vegetals a dues aigües. Aquests dos habitatges es trobaven un a tocar l'església i l'altre a uns 12 metres. La del costat de l'església tenia uns 46m² amb tres subdivisions interiors i l'altre tenia unes dimensions d'uns 30m² sense divisions interiors. Cal destacar que durant les excavacions es va trobar una possible eina de terrissaire, fet que porta a plantejar si en aquell indret s'hi feia ceràmica (Bosch, 2000, 107-109).

Camp Vermell (Sant Julià de Lòria, Andorra)

El jaciment del Camp Vermell es troba al nucli antic de Sant Julià de Lòria, al fons d'una vall delimitada pel riu Valiria i per pendents muntanyoses, a la parròquia de Sant Julià de Lòria, a Andorra.

El jaciment té una cronologia que va des del segle II fins al segle XII. Pel que fa a l'etapa alt-medieval, en les excavacions arqueològiques s'hi varen documentar les restes de dos fons de cabana, dos fosses, quatre tombes i part d'un camí pavimentat (vegeu annex 7). La primera cabana era un espai semi-excavat de planta absidial amb una superfície d'uns 37m². En algun punt es va localitzar les restes d'un mur perimetral, però en molt mal estat. A més, hi havia una paret en mig de l'espai que dividia l'estructura en dos. També es van poder identificar fins a tres reformes d'aquest espai, la primera caracteritzada per la presència d'una llar delimitada amb lloses verticals, la segona identificada per la pavimentació dels espais amb lloses de pedra i ampliant un mur perimetral dues estructures de combustió del tipus llar però més senzilla que la de la primera fase i finalment la darrera fase es caracteritzava pel cobriment de l'enllosat amb una capa d'argila i sense restes d'estructures de combustió (Fortó, Vidal, 2009, 258).

La segona cabana era de planta quadrangular amb una superfície útil d'uns 15m², en la què també s'hi varen identificar diversos moments d'ocupació. El primer es definia per una llar de foc al centre de l'estructura i una fossa de funció desconeguda. En una segona fase es varen cobrir aquestes dues estructures amb una capa d'argila i pedres i s'hi va documentar les restes d'una llar de foc. A més, cal destacar la localització de part d'un camí que passava pel costat de les estructures d'hàbitat documentades i de quatre tombes de caixa de lloses. Finalment cal dir que el material arqueològic recuperat es redueix a ceràmica, majorment reduïda, amb formes del tipus olles i gerres amb la vora exvasada, vessadors i fons arrodonits (Fortó, Vidal, 2009, 259).

Conclusions de l'hàbitat carolingi

Per a concloure l'apartat d'hàbitat en època carolíngia cal esmentar les principals característiques dels hàbitats exposats al llarg del present treball.

El primer que cal deixar clar és que en època carolíngia la Catalunya Vella es composava de dotze comtats i en aquestes pàgines només hi ha exposats els jaciments de vuit d'ells. Cal dir que els comtats que resten, és a dir, el comtat de Ribagorça, el de Pallars, el de Conflent i el de Rosselló sí que deuen tenir els seus jaciments que daten d'època carolíngia, però no estan tant estudiats. Els comtats de Pallars i Ribagorça són dos comtats que mai han tingut gaire població, per la qual cosa no existeixen tants jaciments com en altres indrets. A més, aquests dos comtats no han patit un gran procés d'especulació urbanística, fet pel qual molts dels jaciments que pugin existir encara no s'han localitzat. Pel cas del Conflent i el Rosselló, sí que tenen més població però no he aconseguit localitzar jaciments arqueològics d'aquesta època. Tan sols hi ha el jaciment de Ruscino al comtat de Rosselló però que al tenir restes d'època romana les troballes alt-medievals són menys conegudes.

Pel que fa a les característiques dels hàbitats carolingis, arreu responen a uns mateixos patrons d'assentament, de dimensions i de tècniques constructives.

Els jaciments d'aquest període o bé es localitzen en les antigues seus episcopals que existien ja en època visigòtica com Girona, Barcelona o Empúries, en antics llocs ocupats en època antiga o són noves fundacions les quals algunes d'elles aniran creixent i donaran origen a part de les actuals poblacions.

La trama urbana de la majoria d'aquests pobles i ciutats es desconeix, tot i que en alguns llocs ha estat possible reconstruir part del seu urbanisme a partir de l'estudi del traçat de carrers, com en el cas de Vic o Barcelona. A més, molts dels espais que en època antiga estaven ocupats per edificis intramurs de les ciutats en època carolíngia desapareixen i l'indret és utilitzat com a horts o espais d'emmagatzematge, sobretot com a camp de sitges, com a la plaça del Rei de Barcelona. No obstant, no tots els edificis es desmantellen, ja que hi ha molts casos en què les velles estructures romanes s'aprofiten i es remodelen amb nous usos, com en el cas de les capelles de Sant Genís i Santa Maria de les Puelles de Girona o l'Hort d'en Bach de Massanet de la Selva, en què les estructures alt-medievals es fonamenten i lliuren en estructures romanes.

En època carolíngia es pot veure com hi ha una gran fortificació del territori ja que el territori que comprenia la Catalunya Vella era el lloc de frontera entre Al-Àndalus i l'imperi carolingi. El cas de Girona és significatiu, ja que al ser la primera plaça forta reconquerida al sud dels Pirineus, es va portar a terme un reforçament de les velles muralles romanes i es van ampliar al nord de l'antic fòrum.

A més, molts dels petits assentaments carolingis que es coneixen avui en dia estan situats en llocs estratègics pel domini visual del territori, com les Feixes de Monistrol de Gaià, el Vilar del Montclús de Santa Maria de Merlès o el Roc d'Enclar, a Andorra. Un bon exemple és el cas de Vic, ja que mentre Vic s'afirmava com a centre polític i administratiu, a uns pocs quilòmetres de distància va fortificar-se l'assentament de l'Esquerda de Roda de Ter per a controlar el territori de la plana de Vic i el riu Ter.

No obstant, també existeixen assentaments que estan situats en zones que són més aptes per a l'agricultura, ja que la base econòmica de la majoria d'aquests era l'agricultura i en un segon terme la ramaderia. En són bons exemples l'assentament de l'Aubert, a la Vall d'en Bas o Can Geli II, a Caldes de Malavella.

Pel que fa a les edificacions d'aquests assentaments, les que més destaquen són els temples. Destaquen perquè des d'època romana no se'n trobaven en contextos urbans, a excepció de les capitals episcopals. En època visigòtica als assentaments rurals no tenien temples a les zones d'hàbitat i les necròpolis es trobaven en alguna zona aïllada a prop del poblat. Tan sols existeix l'excepció del jaciment del Bovalar, a Serós, el qual té un temple al centre del poble des d'on s'articula tot l'assentament. En canvi, en època carolíngia els temples són els edificis principals dels assentaments, ja que des d'aquest s'articula tot l'entramat urbà. Des de les grans ciutats com Barcelona i Girona fins a la majoria de petits assentaments agrícoles hi ha algun lloc de culte dintre o molt a prop dels llocs d'hàbitat. Aquests poden ser centres amb una gran importància com Barcelona, Girona o la Seu d'Urgell, però la majoria són d'àmbit rural. Aquests petits temples solen tenir planta de creu llatina i àbsis quadrat o en forma de ferradura. A més, les necròpolis comencen a estar associades a aquests llocs de culte i la majoria d'inhumacions són en fossa excavada al subsòl o en caixa de lloses.

Pel que fa als llocs d'hàbitat, aquests es caracteritzen per ser edificacions de petites dimensions, ja que rarament superen els 45 m². Acostumen a ser edificis de planta rectangular o trapezoïdal i solen presentar entre una i tres o quatre estances diferenciades. A més, hi ha indicis per pensar que algun d'aquests espais d'hàbitat era un espai a cel obert que distribuïa la resta d'estances.

La tècnica que més s'emprava per a la construcció d'aquests hàbitats era la de fer murs de pedra lligades amb fang. Les pedres solien procedir de l'entorn immediat de l'assentament, acostumaven a ser de mida petita i mitjana i solien estar sense treballar. A més, aquests murs acostumen a assentar-se sobre la mateixa roca mare o en nivells de terra, ja que rarament presenten fonamentació. Aquests murs serien el sòcol de pedra per a aguantar tot un alçat de paret fet a partir de la tècnica de la tàpia, tot i que en llocs on abunda la pedra es pot donar el cas en què tot l'alçat estigués fet amb pedres. A més, la disposició de les pedres pot ser de manera irregular, tot i que en molts casos, ja sigui en els temples o en els hàbitats, la posició de les pedres és d'una inclinació d'uns 45º, és a dir, estan disposades en fileres d'*opus spicatum*.

Pel que fa als paviments interiors de les estances, aquests solen ser de terra piconada, sense més tractament. No obstant, també existeixen els paviments fets amb còdols com a la Casa de la Moneda de Besalú o els de lloses, com els que es van trobar a Peralada.

A l'interior dels hàbitats s'hi acostuma a trobar llars de foc. Aquestes solen ser de planta circular i estan semi-excavades al sòl. Algunes poden presentar alguna preparació per a encabir la llar, com un forre de lloses o còdols, tot i que la majoria de les que s'han excavat tan sols es detecten per la gran presència de carbons acumulats i per l'argila rubefectada. A més, en alguna de les llars s'han trobat forats de pal al seu voltant que servirien per a subjectar alguna estructura a on es dipositaria les olles que anaven al foc. No obstant, no tots els forats de pal excavats van associats a les llars de foc, ja que se n'han documentat d'altres que servirien per a subjectar les cobertes o per a encabir-hi algun mobiliari.

Les cobertes d'aquests hàbitats serien de materials peribles, ja que en la majoria de casos no s'han trobat restes de les teulades. Segurament serien teulades fetes a partir de cobertes vegetals lligades amb fang, tal hi com ho confirma la troballa en diversos jaciments de tubots amb empremtes vegetals. No obstant, cap al segle X ja comença a aparèixer la teula àrab i hi ha algun lloc on s'ha documentat la seva utilització.

També s'han localitzat alguns fons de cabana com els d'època visigòtica. No obstant, en aquests ja no s'hi sol documentar la presència de llars de foc pel qual es pensa que tindrien un paper secundari respecte a les estructures fetes amb pedres. Per tant, s'ha plantejat que aquestes cabanes serien llocs d'emmagatzematge.

Finalment, les estructures que més abunden en els jaciments d'aquesta època són els retalls del tipus sitja. Les sitges són presents en gairebé tots els jaciments carolíngis i és una de les millors maneres de detectar i datar els jaciments. Les sitges solen ser tenir la boca circular i la secció troncocònica, amb el fons pla o còncau. Les mides poden variar molt, ja que se n'han trobat de petites dimensions, sense superar el metre, fins a algunes de grans dimensions, amb més de dos metres i mig de profunditat, com a l'Era d'en Xiua de Besalú. A més, en moltes excavacions s'han trobat altres retalls però que al no presentar unes profunditats tant grans com les de les sitges no s'han pogut determinar les seves funcions. Per tant, la gran presència de sitges i retalls delata que la base econòmica principal dels assentaments d'època carolíngia era l'agricultura.

Per tant, tal hi com es pot veure, els jaciments carolíngis presenten unes característiques comunes. L'urbanisme dels assentaments solen estar organitzats a partir d'un temple amb una necròpoli associada, els hàbitats solen ser de planta quadrada o trapezoïdal amb una, dues o tres estances i estan fets amb murs de pedra lligada amb fang i cobertes vegetals. Puntualment també es documenten cabanes com les d'època visigòtica. A més, les estructures més abundants dels jaciments d'aquesta època són les sitges, les quals delaten una base econòmica basada en l'agricultura.

6. Materials d'època carolíngia

En les excavacions es recuperen un seguit de materials arqueològics que serveixen per a la correcta datació dels jaciments. Per tant, és gairebé indispensable fer un darrer apartat dedicat a l'estudi dels materials exhumats de les intervencions arqueològiques.

Per a poder definir les principals característiques de la ceràmica carolíngia, cal fer esment a la ceràmica immediatament anterior, és a dir, la que es troba al segle VII en terres catalanes. En aquest període la ceràmica romana deixa de ser predominant i comença a haver-hi un gran nombre de ceràmiques de cocció reductora. Aquestes solen presentar pastes grolleres i fràgils, fetes a torn lent i amb una coloració que va des del negre fins al marró i les principals formes d'aquesta tipologia de ceràmica solen ser les olles i les cassoles.

Pel que fa a la ceràmica oxidada d'aquest període, acostuma a presentar unes coloracions que van del taronja al ocre, amb unes pastes més acurades que les grolleres i les principals formes són les gerres. A més, encara es produeixen ceràmiques locals imitant les formes de la ceràmica romana, tot i que com a diferència principal cal dir que les locals presenten les vores bisellades o encaixos per a tapadores i la *terra sigillata* Africana D i les àmfores d'importació acaben desapareixent.

Per tant, les ceràmiques d'època carolíngia són hereves de les d'època visigòtica. Les

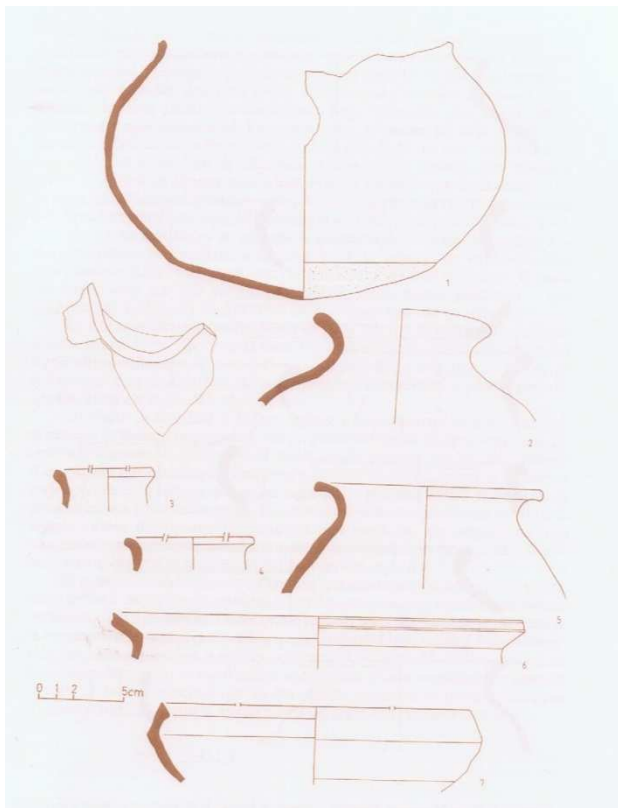

Fig.7.1.: Ceràmica alt-medieval procedent de Peralada. Extret de: Llinàs, J. et alii, 19988, La Peralada ibèrica i medieval segons l'arqueologia, Figueres, 122

ceràmiques més abundants en època franca continuen essent les de cocció reductora, tot i que també existeixen les oxidades, les que presenten les dues coccions a la vegada, és a dir, les òxidoreductores, i apareix un nou tipus ceràmic denominat espatulat, típicament d'aquest període.

Les ceràmiques de cocció reductora presenten diverses qualitats, tant en la pasta com en la cocció. Pel que fa a la cocció, aquestes poden anar des de les que tenen una bona cocció reductora, és a dir, les que presenten una superfície amb un color entre negre i gris, fins a d'altres amb una mala cocció sense tenir una superfície uniforme pel que fa a la coloració. Hi ha altres peces que presenten una cocció òxido-reductora, és a dir, que

la cuita d'aquestes peces es va fer tant afegint com traient aire al forn. Aquestes peces presenten unes coloracions variades, amb taques de diversos colors que van des del negre i gris de la cocció reductora fins al marró a causa de la cocció oxidada.

També hi ha diferències en la qualitat de les pastes. Aquestes poden anar des de les que presenten un acurat fi, amb un desgreixant petit i amb una gran resistència, fins a les que presenten una pasta de molt més mala qualitat, amb un desgreixant molt gran, perfectament visible a simple vista, i amb una alta fragilitat a causa de no tenir una pasta tant compacta.

Tanmateix, es poden diferenciar entre les ceràmiques pertanyents al segle VIII o al segle IX o al X. Les principals formes del segle VIII són les olles amb la vora bisellada i les olles i gerres amb la vora arrodonida. Pel que fa al segle IX, són molt característiques les olles amb la vora arrodonida en perfil en "S", tal hi com s'ha documentat en diversos jaciments, com en el cas de Peralada, i desapareixen els perfils bisellats tot i que les que tenen la vora arrodonida encara perduren. També hi ha les olles amb la vora arrodonida i el perfil globular i olles amb un perfil gruixut respecte la resta de la peça (Folch, 2005, 245).

Finalment cal tenir present que una de les ceràmiques que més bé daten els jaciments entre els segles IX i X és la ceràmica espatulada. Aquesta sol ser de cocció reductora i té uns acabats polits fets amb una espàtula i presenta unes tonalitats entre el marró i el vermellós. A més, la forma més característica que té és la sitra, una mena de gerra amb un broc molt prominent, típicament d'època carolíngia. (Riu-Barrera, 1998, 35) No obstant, també existeixen sitres sense espatular tot i que són més rares. Per tant, no queda clar si les sitres i les ceràmiques espatulades tenen una aparició conjunta o no, tot i que tant les sitres apareixen cap al segle IX i les dues desapareixen al segle XI.

Fig.7.2.: Vessadors de sitres, dues espatulades i una reduïda. Extret de: *Catalunya a l'època carolíngia. Art i cultura abans del romànic*, Barcelona, 2000, 312

Pel que fa a les decoracions de la ceràmica, aquestes són molt escasses. Les decoracions es reduïxen a línies incises paral·leles o petits cercles fets amb algun objecte rodó a la part de la vora o el coll. A més, també hi ha exemples de decoració impresa a rodeta, la qual sol deixar línies de punts en forma de dents de serra. Finalment, destaquen les ceràmiques reduïdes amb una decoració feta a partir d'una o diverses línies negres pintades amb òxid de manganès, que acostumen a vincular-se a jaciments dels segles VIII i IX (Folch; Gibert, 2009,102).

Fig.7.3.: Fragment de ceràmica reduïda amb decoració impresa a rodeta. Extret de: Beltran de Heredia, 2006, *Los contextos altomedievales de la Plaza del Rei de Barcelona: la ceràmica de tradició carolíngia (siglos IX-X)*, *Quarthis*, Barcelona, separata

En les excavacions també es troben objectes no ceràmics. Després del material ceràmic, el que més sol abundar en els jaciments arqueològics és la fauna. Aquesta proporciona una gran informació sobre la dieta de la població de l'època i sobre la seva economia. Per aquesta època la ramaderia es fonamentava en l'explotació d'ovicaprins, de bòvids i en darrer terme els suïds i l'avifauna, així com algun animal salvatge que es va caçar. Per tant, les principals restes de fauna recuperades procedeixen d'aquests animals.

També s'han recuperat materials petris, que es resumeixen en bases de moles de molí, morters de mà o pedres d'esmolar, objectes que delaten una activitat agrícola d'aquesta societat.

Finalment, cal destacar els objectes de metall, no gaire abundants. Els principals objectes que es recuperen en els jaciments carolíngis es resumeixen en estris de cuina com els ganivets o les culleres i eines per a treballar el camp.

Finalment, cal dir que objectes més valuosos com el vidre o l'orfebreria són pràcticament inexistents. És un fet curiós perquè fins a època visigòtica són elements que solen trobar-se en un cert nombre, com els collarets o les sivelles. En canvi, en els jaciments d'època franca no s'han recuperat objectes de vidre ni gairebé cap objecte d'orfebreria. Finalment cal fer un últim esment a les monedes. En aquest període no solen ser abundants però existeixen jaciments on se n'han trobat. Principalment són monedes dels reis francs o de procedència àrab i serveixen per donar una cronologia força precisa per al conjunt del jaciment.

7. Conclusions finals

Com a conclusió el primer que cal destacar és que el món carolingi a la Catalunya Vella és un dels períodes menys coneguts arqueològicament parlant. És cert que en els darrers anys aquesta investigació ha avançat molt i actualment ja compta amb un nombre força important de vies d'investigació però encara queda molt camí per recórrer. De jaciments d'època franca en tenim un nombre força reduït i la majoria dels que ens han arribat es troben en molt mal estat de conservació a causa de les grans reformes baix-medievals, però cal dir que cada cop hi ha un nombre més ampli de jaciments arqueològics amb restes carolíngies. A més, a part de l'arqueologia existeixen altres vies que poden ajudar a identificar els jaciments carolíngis, com pot ser la toponímia o la recerca documental.

No obstant, encara manquen publicacions monogràfiques que abordin el tema de l'hàbitat carolingi, a diferència del que succeeix amb els hàbitats d'altres èpoques, que sí que compten amb publicacions especialitzades sobre aquests. Per tant, a falta de publicacions monogràfiques o especialitzades sobre aquest tema, a la hora de la realització del present treball ha calgut remetre's a molts articles i publicacions diverses que parlin sobre restes arqueològiques carolíngies en general i agafar els apartats que tractin sobre l'hàbitat. Aquest fet explica el nombrós conjunt d'articles consultats a la hora de fer el treball. A més, la majoria de la recerca sobre aquest àmbit és molt recent, cosa que ha fet que la majoria d'articles i publicacions consultades hagin estat publicades fa molt poc.

Per tant, per a poder extreure les principals característiques dels hàbitats carolíngis ha calgut agafar les característiques dels diversos habitatges que han anat sorgint en totes les excavacions arqueològiques realitzades per a poder posar totes les dades en comú i poder extreure'n un conjunt de característiques comunes.

Cal tenir en present que, tot i que s'hagin exposat les característiques d'aquests hàbitats de manera més o menys concreta, encara no hi ha gaires jaciments d'aquesta època amb llocs d'hàbitat excavats al complet. Agafant les publicacions que existeixen es pot veure que les excavacions arqueològiques on s'han documentat restes d'hàbitat solen ser sondeigs o excavacions de petita entitat. Per tant, no hi ha grans excavacions en extensió que descobreixin estructures d'hàbitat, fet que provoca que manquin planimetries completes de les estructures d'hàbitat, ja que les que es coneixen solen representar una o un petit conjunt d'habitacions però sense dibuixar l'hàbitat complet. Aquest fet dificulta molt el coneixement de la distribució d'aquests hàbitats i això ha provocat que en el treball no s'hagi pogut parlar gairebé res sobre la distribució de les estances d'aquestes cases. No obstant, amb totes les dades recopilades de les diverses excavacions que s'han realitzat o que s'estan duent a terme ha estat possible, com a mínim, poder definir les principals tècniques constructives d'aquests hàbitats, a partir de l'estudi dels murs i dels paviments.

En canvi, les estructures que més bé es coneixen sobre aquesta època són les sitges. Aquestes es conserven bé perquè estan excavades al subsòl i un cop s'obliteren queden protegides de la degradació del pas del temps i de les inclemències meteorològiques. A més, solen ser les estructures que proporcionen més material.

Amb l'estudi dels hàbitats alt-medievals és important destacar el fet que sembla que hi hagi un retrocés en les tècniques constructives respecte a època antiga. Aquest fet ja es veu en època visigòtica, en què els hàbitats solen ser estructures semi-excavades al subsòl amb estructures fetes amb materials peribles, a excepció de casos puntuals. En època carolíngia sí que hi ha un nivell més alt en les tècniques constructives, ja que les cases solen comptar amb estructures amb sòcols de pedra i diversos espais interns, però així hi tot és sorprenent veure aquest gran canvi en les tècniques constructives respecte a època antiga.

Amb un estudi acurat de la distribució de les estructures dels jaciments es pot veure com aquests presenten una certa distribució, tot i que en un primer moment no ho sembli. Ja en època visigòtica separen els llocs d'hàbitat dels llocs destinats a la producció o de les zones de necròpolis. Aquest planejament urbanístic també es veu en època carolíngia, ja que el nucli principal dels assentaments són els llocs de culte i els assentaments solen créixer al voltant seu. A més, hi ha una trama urbana amb espais centrals, les necròpolis es situen al voltant de les esglésies i les zones de producció deurien ser apartades dels nuclis de població, ja que tot i trobar pedres de molí i moles en alguna habitació, no s'han trobat grans zones productives.

A més, és significatiu destacar la reducció de material arqueològic de qualitat dels jaciments carolíngis. Fins a època visigòtica encara es troben ceràmiques d'importació i produccions locals que intenten imitar les produccions romanes, a més d'objectes de ferro, de vidre i un nombre força important d'objectes d'orfebreria, destacant les sivelles. En canvi, en època carolíngia desapareixen les importacions i les imitacions de ceràmiques romanes i el repertori es resumeix en produccions locals de cocció reduïda i/o oxidada i ceràmica espatulada, amb unes formes característiques formades per olles, cassoles i gerres. A més, hi ha una total absència de vidre, fet curiós perquè segur que es deuria conèixer, ja que en jaciments d'altre llocs d'Europa sí que se n'han trobat, com en el palau reial de Paderborn, datats entre els segles VIII i IX.

Com a conclusió es pot dir que tot i que l'hàbitat al món carolíngi és un tema força desconegut, cada cop hi ha més estudis que aporten noves dades sobre aquest tema. A més, tot i que sembla que és un període amb un cert retrocés pel que fa al nombre i a la qualitat de les estructures, un estudi detallat de la seva distribució posada de manifest que existeix una planificació urbana. Finalment, els materials arqueològics recuperats són de més mala qualitat que els de períodes anteriors, tot i que hi ha l'aparició d'una nova tipologia ceràmica, l'espatulada, que demostra que aquest període no és d'estancament i hi ha una certa evolució i innovació.

8. Bibliografia

Abadal, 1986:

R. d'Abadal, *Catalunya carolíngia. El domini carolingi a Catalunya. (Vol. 1)*; Barcelona (Institut d'Estudis Catalans)

Agustí, Casellas, 1996:

B. Agustí; S. Casellas, "Restes d'una necròpolis medieval a Can Norat (Pau, Alt Empordà)", a *Terceres Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona*, Santa Coloma de Farners, 315-322

Agustí, Mataró, 2000:

B. Agustí, M. Mataró, "Les Goges. Un cementiri entre els segles VII i IX (Sant Julià de Ramis, Girona)", a *Catalunya a l'època carolíngia. Art i cultura abans del romànic*, Barcelona, 111-113

Aliaga et alii, 1998:

S. Aliaga, G. Caballé, C. Subiranas, "La intervenció arqueològica al Castell de Llivia (la Cerdanya)", a *IV Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Figueres, 228-233

Aliaga et alii, 2000:

S. Aliaga, G. Caballé, C. Subiranas, "La intervenció arqueològica al Castell de Llivia (la Cerdanya). Campanyes 1998-1999", a *Cinquenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Olot, 211-215

Aliaga et alii, 2002:

S. Aliaga, G. Caballé, C. Subiranas, "Intervencions arqueològiques al Castell de Llivia. (Campanyes 2000-2001). Darreres interpretacions", a *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*, Sant Joan de les Abadesses, 313-318

Almagro, 1951:

M. Almagro, *Las fuentes escritas referentes a Ampurias*; Barcelona (Col·lecció Monografias Ampuritanas I), Barcelona

Antequera, Ferrer, 2006:

F. Antequera, C. Ferrer, "El camp de sitges alt-medieval i el mas d'època moderna del jaciment de Torrebonica (Terrassa, Vallès Occidental)", a *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna de Catalunya*, Sabadell, 484-498

Aquilué et alii, 1999:

X. Aquilué et alii, *Intervencions arqueològiques a Sant Martí d'Empúries (1991-1996). De l'assentament precolonial a l'Empúries actual*, Girona (Col·lecció Monografies Emporitanes, 9)

Aquilué, 2008:

X. Aquilué, "Cent anys d'excavacions arqueològiques a Empúries: Empúries en l'antiguitat tardana. El pas del món antic al món medieval", a *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres, 101-114

Augé, 2010:

A. Augé, "Primera intervenció arqueològica a l'església de Sant Miquel de Palol Sabaldòria (Vilafant, Alt Empordà)", a *Desenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Arbúcies, 505-509

Augé, 2012:

A. Augé, "Les campanyes d'excavació de 2010-2011 a Palol Sabaldòria (Vilafant, Alt Empordà)", a *Onzenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Girona, 375-380

Augé, Frigola, 2012:

A. Augé i J. Frigola, "La plaça del Pallol de Girona. Troballes arqueològiques des del segle I-II dC fins al segle XIX-XX", a *Desenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Arbúcies, 639-647

Augé et alii, 2012:

A. Augé, O. Usaciovas, D. Valldaura, "Can Viader i Camps de Can Palau: dos jaciments arqueològics trobats al desdoblament de l'eix transversal a Vilobí d'Onyar (la Selva)", a *Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Girona, 169-172

Banks, 2000:

P. Banks, "Les ciutats i el seu paper", a *Catalunya a l'època carolíngia. Art i cultura abans del romànic (segles IX i X)*, Barcelona, 65-71

Banks, 2003:

P. Banks, "El creixement físic de Barcelona, segles X-XI", a *Barcelona Quaderns d'Història*, Barcelona, 11-33

Baraut, 2000:

C. Baraut, "Urgell. La ciutat i el bisbat durant l'època carolíngia", a *Catalunya a l'època carolíngia. Art i cultura abans del romànic (segles IX i X)*, Barcelona, 73-76

Barrasetas, Járrega, 2007:

M. E. Barrasetas; R. Járrega, *La Solana: Memòria de l'excavació arqueològica al jaciment (Cubelles, el Garraf)*, Barcelona (Col·lecció del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació)

Bayona, Buscató, 2013:

LL. Bayona, LL. Buscató, "La recuperació del Castell de Llivia", a *A Carn! Publicació electrònica d'història militar catalana 23*, Tarragona, 5-20

Beltrán de Heredia, Nicolau, 2000:

J. Beltrán de Heredia, A. Nicolau, "Barcelona: Topografia dels espais de poder a l'època carolíngia. El conjunt episcopal i la residència comtal", a *Catalunya a l'època carolíngia. Art i cultura abans del romànic*, Barcelona, 100-106

Beltrán de Heredia, 2006:

J. Beltrán de Heredia, "Los contextos altomedievales de la Plaza del Rei de Barcelona: la ceràmica de tradició carolíngia (siglos IX-X)", a *Quarthis*, 108-139

Bolòs, Hurtado, 1999:

J. Bolòs; V. Hurtado, *Atles dels comtats d'Empúries i Peralada (780-991)*, Barcelona (Col·lecció Atles dels Comtats de la Catalunya Carolíngia)

Bolòs, 2010:

J. Bolòs, "Cartografía, toponimia e historia medieval", a *Toponimia e cartografía* a cura de X. Sousa, Santiago de Compostela, 40-71.

Bosch, 2000:

J. M. Bosch, "El Roc d'Enclar. El poblat fortificat d'època carolíngia", a *Catalunya a l'època carolíngia. Art i cultura abans del romànic (segles IX i X)*, Barcelona, 107-110

Busquets, Fàbregas, 1998:

C. Busquets, M. Fàbregas, "L'excavació d'urgència del jaciment de la Devesa (Besalú, la Garrotxa)", a *Quartas Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Figueres, 149-170

Buxeda, Cau, 2006:

J. Buxeda, M. A. Cau, "Caracterització arqueomètrica de les ceràmiques espatulades de la Plaça del Rei de Barcelona", a *Quarthis, nº II*, Barcelona, 140-151

Buxó, 2009:

J. Roig, "Asentamientos rurales y poblados tarodantiguos y altomedievales en Catalunya (siglos VI al X)", a *The Archaeology of early medieval villages in Europe* a cura de J. A. Quirós, Bilbao, 206-251

Canal *et alii*, 2004:

J. Canal; E. Canal; J.M. Nolla; J. Sagrera, *Girona, de Carlemany al feudalisme (785-1057). El trànsit de la ciutat antiga a l'època medieval (II)*, Girona, (Col·leció Història Urbana de Girona. Reconstrucció cartogràfica, 6)

Casas *et alii*, 1995:

J. Casas; P. Castanyer; J.M. Nolla; J. Tremoleda, *El món rural d'època romana a Catalunya. (L'exemple del nord-est)*, Girona (Col·lecció Sèrie Monogràfica del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, núm. 15)

Claramunt *et alii*, 1992:

S. Claramunt; E. Portela, M. González; E. Mitre, *Historia de la Edad Media*, Barcelona (editorial Ariel S.A.)

Codina *et alii*, 2006:

F. Codina, J. Margall, G. De Prado, "Intervencions arqueològiques al nucli històric d'Ullastret", a *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Roses, 427-433

Colomeda, 2004:

N. Colomeda, "Intervenció arqueològica d'urgència a Plaça Maristes (Pontós, Alt Empordà)", a *Setenes jornades d'arqueologia de les comarques gironines*, a cura de Gerard Cruset, La Bisbal d'Empordà, 365-366

Enrich *et alii*, 1995:

J. Enrich; J. Enrich; Ll. Pedraza, *Vilaclara de Castellfollit del Boix (El Bages). Un assentament rural de l'antiguitat tardana*, Igualada (Col·lecció Sèries Interfícies, 1)

Folch, 2005:

C. Folch, "La ceràmica de la Alta Edad Media en Cataluña (s. VIII-IX d.C.): el estado de la cuestión", a *Arqueologia y territorio medieval: Revista de Arqueología del Área de Historia Medieval*, Jaén, 237-254

Folch, Martí, 2006:

C. Folch, R. Martí, "Excavacions arqueològiques al Vilar de Montclús (Sta. Maria de Merlès, Berguedà): un assentament rural del segle IX", a *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, Sabadell, 506-512

Folch *et alii*, 2006:

C. Folch, J. Gibert, J. Martín, E. Rodrigo, "L'ocupació de l'alta edat mitjana al jaciment del Serrat dels Tres Hereus", a *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, Sabadell, 753-757

Folch, Gibert, 2009:

C. Foch, J. Gibert, "Segles VIII-X, un assentament rural a L'Aubert", a *Sis mil anys vivint a la vora dels aiguamolls de la vall d'en Bas*, Amics de Besalú i el seu comtat, 89-107

Folch *et alii*, 2009:

C. Folch, J. Gibert, R. Martí, "Asentamientos rurales de la Alta Edad Media en Catalunya vella (siglos VIII-XI). Resultados preliminares de un proyecto de investigación", a *The Archaeology of early medieval villages in Europe*, Bilbao, 288-301

Folch, Gibert, 2010:

C. Folch, J. Gibert, "L'Aubert (la Vall d'en Bas, la Garrotxa): un assentament rural de l'Alta Edat Mitjana (segles VIII-X d.C.)", a *Desenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Arbúcies, 349-354

Folch, 2012:

C. Folch, *Tesi doctoral. Els territoris del Nord-Est de Catalunya durant l'Alta edat Mitjana (segles VI-XI d.C.): Organització territorial i arqueologia del poblament* a cura de Ramón Martí, Barcelona

Folch, Gibert, 2012:

C. Folch, J. Gibert, "Excavacions arqueològiques a l'Aubert (la Vall d'en Bas, la Garrotxa). Campanyes 2010-2011", a *Onzenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Girona, 369-373

Fortó *et alii*, 2005:

A. Fortó, P. Martínez, V. Muñoz, "El jaciment arqueològic de Ca l'Estrada (Canovelles)", a *Lauro, Revista del Museu de Granollers*, Granollers, 5-16

Fortó, Vidal, 2009:

A. Fortó, A. Vidal, "En los orígenes de Sant Julià de Lòria (Andorra). Las evidencias de ocupación durante la antigüedad tardía y la alta edad media (ss. V-XII s.C.)", a *The Archaeology of early medieval villages in Europe*, Bilbao, 252-262

Fortó *et alii*, 2009:

A. Fortó, P. Martínez, V. Muñoz, "Los yacimientos del Pla del Serrador (Les Franqueses del Vallès) y de Ca l'estrada (Canovelles), dos ejemplos de asentamiento agrícola entre los siglos V i XIII dC en el entorno de Granollers (Vallès Occidental, Barcelona)", a *The Archaeology of early medieval villages in Europe* a cura de J. A. Castillo, Bilbao, 252-263

Francès, 2007:

J. Francès, *Els Mallols. Un jaciment de la plana del Vallès entre el neolític i l'antiguitat tardana (Cerdanyola del Vallès, Vallès Occidental)*; Barcelona (Col·lecció Excavacions arqueològiques a Catalunya, núm. 17)

Frigola, 2010:

J. Frigola, "La intervenció arqueològica de l'any 2009 a l'Era d'en Xiua (Besalú, la Garrotxa): la Torre Lardera", a *Desenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Arbúcies, 407-411

Fuertes i Punseti, 2000:

M. Fuertes i D. Punseti, "Intervenció a les sitges de Can Simón (Santa Coloma de Farners, la Selva)", a *Cinquenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Olot, 271-273

Fuertes *et alij*, 2004:

M. Fuertes, C. Montalbán, "Resultat previs de la intervenció arqueològica a les obres de condicionament de la carretera GIV-6216, tram Sant Pere Pescador-Castelló d'Empúries (Alt Empordà)", a *Setenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*, a cura de G. Cruset, La Bisbal d'Empordà, 325-328

Fuertes i Montalbán, 2007:

M. Fuertes, C. Montalbán, "El Serradar, una necròpolis i un hàbitat de l'antiguitat tardana a Sant Pere Pescador", a *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 37, Figueres, 291-299

Fuertes *et alij*, 2010:

M. Fuertes, A. Augé, D. Codina, C. Montalbán, "Intervenció arqueològica al carrer dels Alemanys, 5 de Girona", a *Desenes Jornades de les Comarques de Girona*, Girona, 303-307

García *et alij*, 2002:

G. García, J.M. Nolla, Ll. Palahí, M. Sureda, "Excavacions als soterranis de la Catedral de Girona", a *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*, Sant Joan de les Abadesses, 285-292

García, 2004:

G. García, "Excavacions a la plaça de la Catedral de Girona", a *Setenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*, La Bisbal d'Empordà, 347-354

García i Palahí, 2006:

G. García i Ll. Palahí, "Excavacions als soterranis de la catedral de Girona", a *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Roses, 381-394

Gibert, 2011:

J. Gibert, *Tesi doctoral. L'Alta edat Mitjana a la Catalunya Central (segles VI-XI). Estudi històric i arqueològic de la conca mitjana del riu Llobregat*, a cura d e Ramón Martí, Barcelona

Gibert, 2012:

J. Gibert, "L'Alta edat Mitjana a la Catalunya Central (segles VI-XI). Estudi històric i arqueològic de la conca mitjana del riu Llobregat", a *Butlletí de la Societat Catalana d'estudis Històrics*, XXIII, Barcelona, 353-385

Guàrdia, 1998:

J. Guàrdia, "El Collet dels Clapers de Segués: un hàbitat alt-medieval al Solsonès", a *Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, Igualada, 230-236

Gurt, 2005:

J. M. Gurt, "Les transformacions en els assentaments i en el territori durant l'antiguitat tardana", a *Cota Zero*, 20, Vic, 87-98

Heers, 1984:

J. Heers, *Historia de la Edad Media*; Barcelona (Editorial Labor S.A.)

Llinàs et alii, 1992:

J, Llinàs; J. Merino; M. Miró; M.J. Pedron, "Excavacions arqueològiques a la plaça gran de Peralada", a *Primeres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Girona, 71-76

Llinàs et alii, 1994:

J. Llinàs, M. Miró, C. Montalban, Ll. Palahí, J. Sagrera, "Excavacions d'urgència a la Plaça Ramon Muntaner (Peralada, Alt Empordà)", a *Segones Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Torroella de Montgrí, 147-155

Llinàs *et alii*, 1998:

Llinàs, J; Merino, J; Miró, M; Montalbán, C; Palahí, Ll; Sagrera, J, *La Peralada ibèrica i Medieval segons l'arqueologia. Les excavacions de 1989 a 1995*; Figueres (Col·lecció Monografies Empordaneses 4)

Llinàs *et alii*, 1998:

J. Llinàs, C. Montalbán, A. Ramírez, "Darreres excavacions a l'hort d'en Bach (Maçanet de la Selva, la Selva)", a *Quartres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Figueres, 193-202

Llinàs *et alii*, 2000:

J. Llinàs, C. Montalbán, A. Ramírez, M. Sureda, *L'hort d'en Bach, del segle II abans de Crist a l'any 2000*, Maçanet de la Selva (Col·lecció Estudis i Textos, 7, Taller d'història de Maçanet de la Selva, Centre d'Estudis Selvatans)

Martin, 1997:

A. Martín, "La vil·la romana de Sant Amanç de Viladés (Rajadell, Bages)", a *Tribuna d'Arqueologia 1996-1997*, Barcelona, 117-130

Medina, 2006:

E. Medina, "Excavació arqueològica al jaciment de Can Geli II (Caldes de Malavella, la Selva)", a *Vuitenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Roses, 603-604

Miquel, Sagrera, 2004:

I. Miquel, J. Sagrera, "Excavacions a la Casa de la Moneda (Besalú, Garrotxa)", a *Setenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*, la Bisbal d'Empordà, 377-382

Miquel, Llinàs, 2004:

Miquel, I; Llinàs, J, "Seguiment arqueològic i excavació del solar de les Costes (Peralada, Alt Empordà) durant l'any 2006", a *Novenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, L'Escala, 453-456

Miró, Llinàs, 2002:

N. Miró; J. Llinàs, "Excavació al convent de Sant Domènec (Peralada, Alt Empordà)", a *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*, Sant Joan de les Abadesses, 133-136

Molas *et alii*, 2008:

M. D. Molas, I. Ollich, A. Caballé, "De l'Auso romana al *Vicus Ausonensis* medieval", a *Revista Ausa*, XXIII, Vic, 719-723

Montalbán, Llinàs, 2004:

C. Montalbán, J. Llinàs, "Darreres aportacions a la Peralada ibèrica i medieval (Peralada, Alt Empordà): L'excavació de la casa de les Bombes", a *Setenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*, La Bisbal d'Empordà, 329-334

Morera *et alii*, 2010:

J. Morera *et alii*, "El Castellot de Bolvir (la Cerdanya): Ocupacions ceretana, iberoromana i altmedieval. Campanyes de 2008 i 2009", a *Desenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Arbúcies, 147-157

Nolla i Rodà, 1994:

J.M. Nolla, I. Rodà, "Excavacions a Santa Maria de Panissars. Una visió de conjunt", a *Segones Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Torroella de Montgrí, 93-99

Nolla, Sagrera, 1999:

J. M. Nolla, J. Sagrera, "Girona. La ciutat carolíngia", a *Catalunya a l'època carolíngia. Art i cultura abans del romànic*, Barcelona, 77-79

Nolla, Palahí, 2009:

J.M. Nolla, Ll. Palahí, "Girona. L'arqueologia; eina per a la restitució urbanística. Del fòrum a la catedral", a *Arqueología, patrimonio y desarrollo urbano. Problemática y soluciones*, Girona, 7-29

Nolla, 2010:

J.M. Nolla, "La Catalunya Vella: de la caiguda de l'Imperi Romà a la fi del domini carolíngi. Una visió des de l'arqueologia", a *IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, Tarragona, 27-45

Nolla, 2014:

J.M. Nolla, "Empúries i Girona, entre el baix imperi i l'època feudal. Dos models diferents de ciutat", Inèdit

Palol, 2004:

P. de Palol, *El Castrum del Puig de les Muralles de Puig Rom (Roses, Alt Empordà)*; Girona (Col·lecció Museu d'Arqueologia de Catalunya, Sèrie Monogràfica, núm. 22)

Ollich, 2000:

I. Ollich, "Roda: L'Esquerda. La ciutat carolíngia", a *Catalunya a l'època romànica. Art i cultura abans del romànic (segles IX i X)*, Barcelona, 84-88

Ollich, 2000:

I. Ollich, "Vic. La ciutat a l'època carolíngia", a *Catalunya a l'època carolíngia. Art i cultura abans del romànic (segles IX i X)*, Barcelona, 89-94

Palahí *et alii*, 2000:

Ll. Palahí, P. Freixas, J.M. Nolla, J. Sagrera, M. Sureda, "Les excavacions a la Catedral de Girona (1998-1999)", a *Cinquenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Olot, 233-238

Palomo *et alii*, 2000:

A. Palomo, M. Buch, M. Carbó, S. Comellas, J. Llinàs, "Treballs arqueològics del condicionament de la carretera GI-681 Llagostera-Tossa de Mar del P.K. 0+000 al 7+500 (Gironès i la Selva)", a *Cinquenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Olot, 277-280

Riu-Barrera, 1998:

E. Riu-Barrera, "La ceràmica espatulada i les sitres de la Catalunya Vella (c.s. IX-XI), a més d'unes quantes aportacions sobre l'arqueologia, la ceràmica i la història", a *Ceràmica medieval i postmedieval: circuits productius i seqüències culturals*, Barcelona, 21-37

Riu-Barrera, 2012:

E. Riu-Barrera, "Barcelona entre els segles V i XII, de la desurbanització a la formació d'una capital", a *Barcelona Quaderns d'història, núm. 18* a cura de Ramón Grau, Barcelona, 113-146

Rodríguez, Palomo, 2002:

A. Rodríguez, A. Palomo, "Les estructures medievals de Can Roqueta II (Sabadell, Vallès Occidental)", a *II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, Sant Cugat del Vallès, 443-450

Roig, Coll, 2002:

J. Roig, J. M. Coll, "Intervenció arqueològica a l'església de St. Salvador de Polinyà (Vallès Occidental): de la vila Pauliniano a la parròquia de St. Salvador", a *II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, Sant Cugat del Vallès, 2002, 721-734

Roig, 2009:

J. Roig, "Asentamientos rurales y poblados tardoantiguos y altomedievales en Catalunya (siglos VI al X)", a *The Archaeology of early medieval villages in Europe* a cura de J. C. Castillo, Bilbao, 206-251

Rosillo, 2012:

R. Rosillo, "Resultats de l'excavació arqueològica a la casa de la reina Sibil·la (Fortià, Alt Empordà)", a *Onzenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Girona, 409-416

Roura, 1987:

G. Roura, *Girona Carolíngia. Comtes, vescomtes i bisbes (Del 785 a l'any 1000)*; Girona (Col·lecció Quaderns d'història de Girona)

Roure, Castanyer, Nolla, Keay, Tarrús, 1988:

A Roure; P. Castanyer; J.M. Nolla; S. J. Keay; J. Tarrús, *La vil·la romana de Vilauba (Camós). Estudi d'un assentament rural (Campanyes de 1979-85)*, Girona (Col·lecció Sèrie Monogràfica del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, Núm. 8)

Sagrera, 2010:

J. Sagrera, *Les muralles de Besalú. Restitució cartogràfica*, Besalú (Edita Ajuntament de Besalú)

Sagrera i Palahí, 2012:

J. Sagrera i Ll. Palahí, "Carrer dels Alemanys núm. 14 (Girona)", a *Onzenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Girona, 287-289

Salrach, 2004:

J. M. Salrach, *Catalunya a la fi del primer mil·lenni*; Vic (Col·lecció Biblioteca d'Història de Catalunya)

Tremoleda et alii, 2012:

J. Tremoleda, P. Castanyer, M. Santos, X. Aquilué, "Les necròpolis tardoantigues i altmedievals d'Empúries (l'Escala, Alt Empordà)", a *Arqueologia funerària al nord-est peninsular (segles VI-XII)*, Monografies d'Olèrdola 3.2, Barcelona, 2012, 331-357

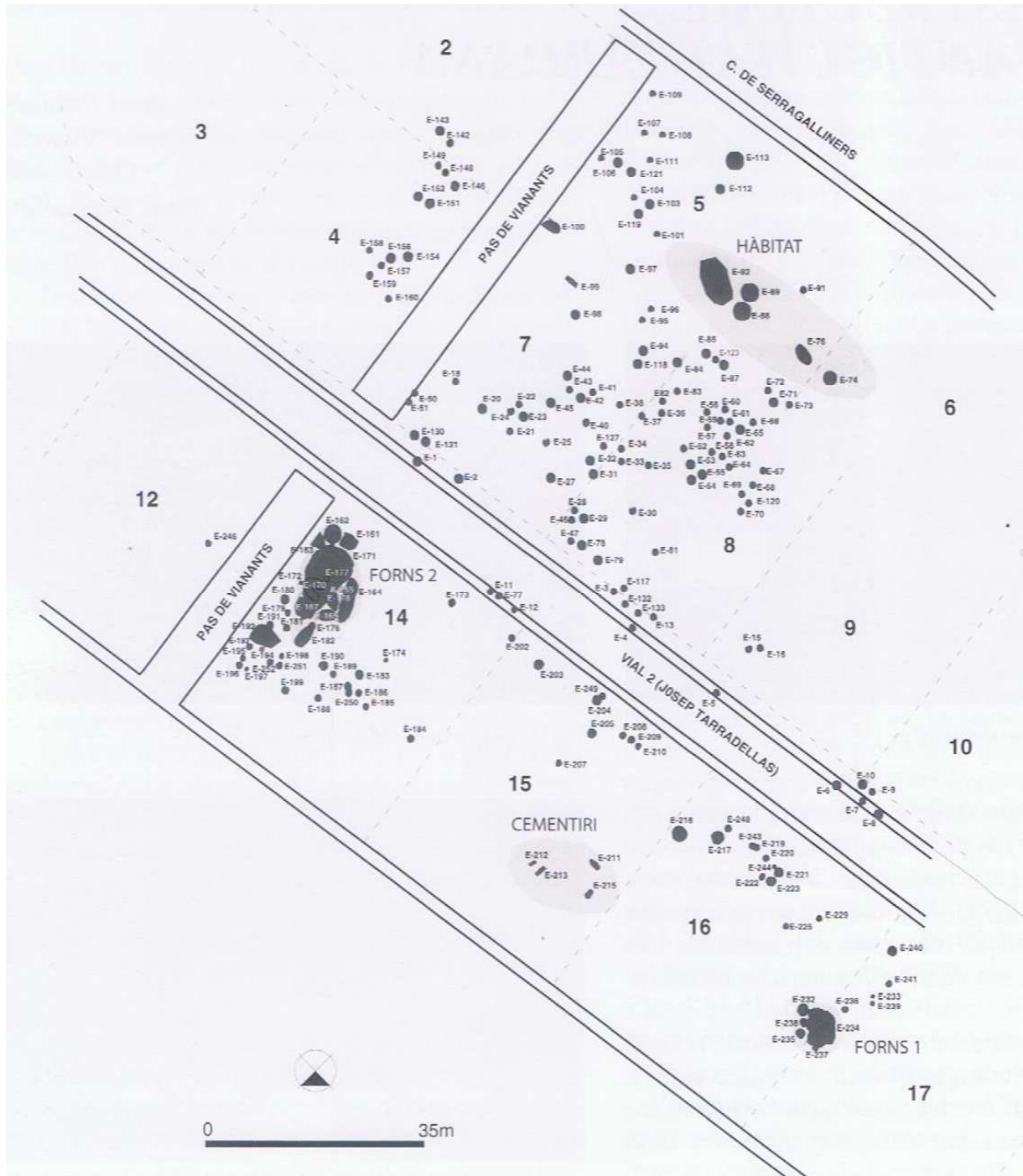
Vieyra, 2000:

Vieyra, G, *Memòria d'excavació: Sant Esteve de Vilacolum*, Torroella de Fluvià

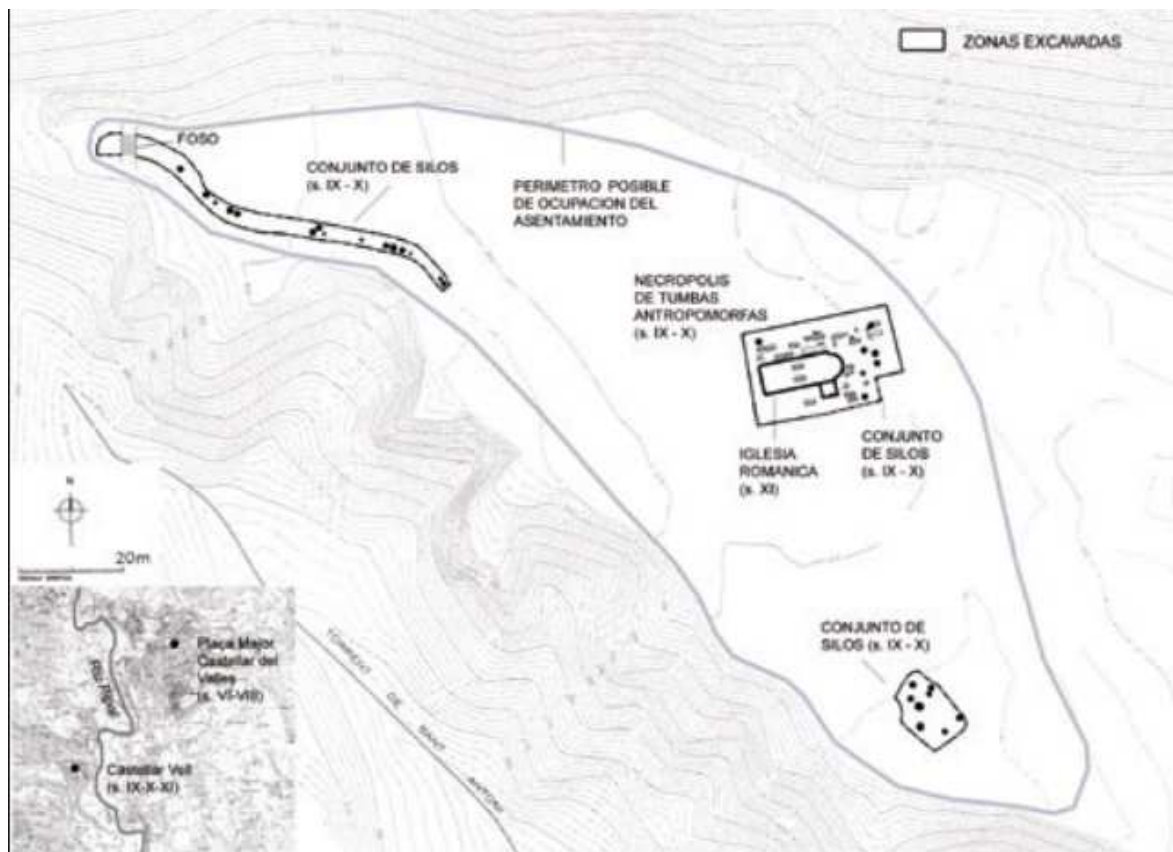
Vieyra, 2002:

G. Vieyra, "Sant Esteve de Vilacolum. Intervencions 2000-2001", a *Sisenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*, Sant Joan de les Abadesses, 441-444

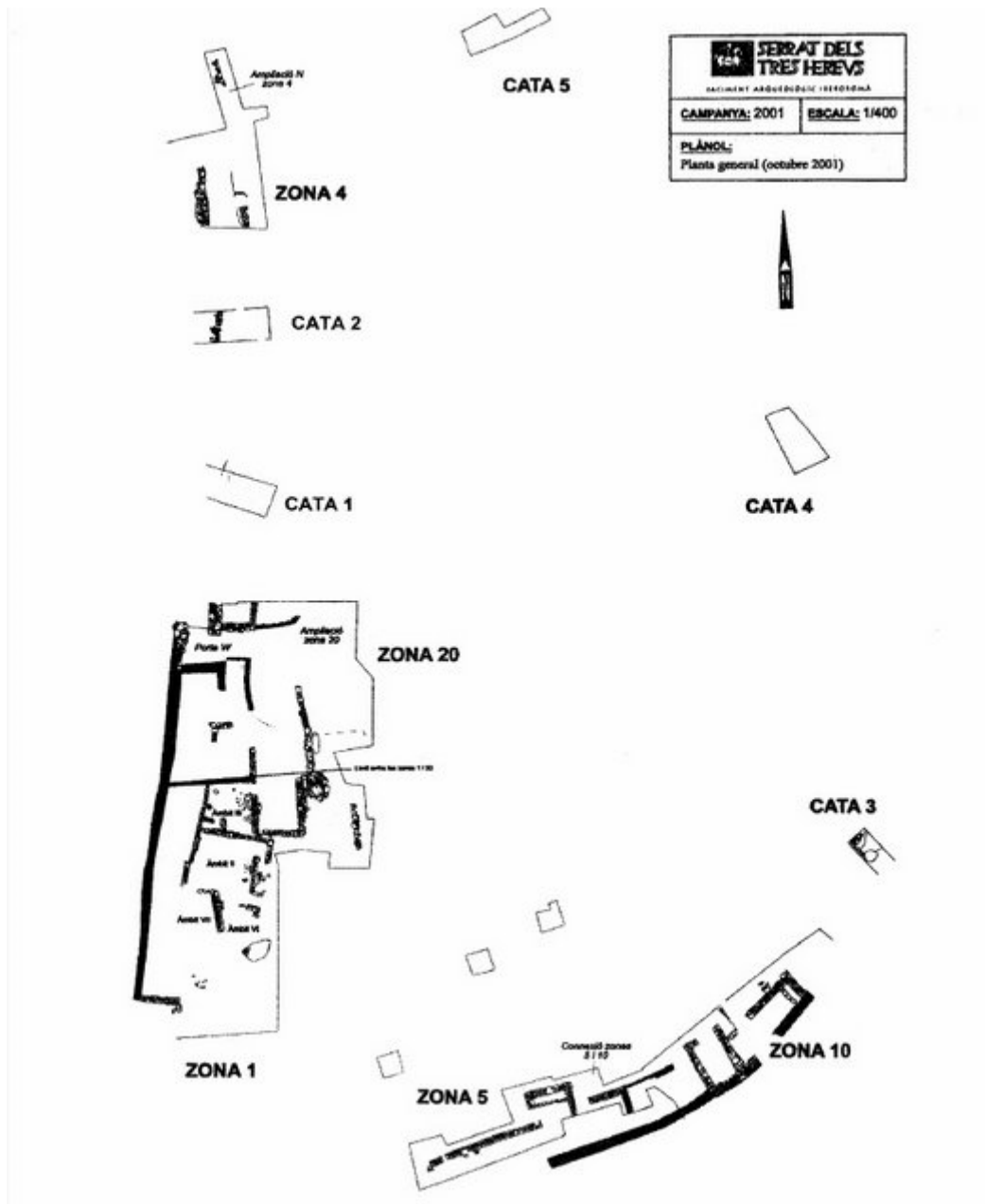
9. ANNEXOS

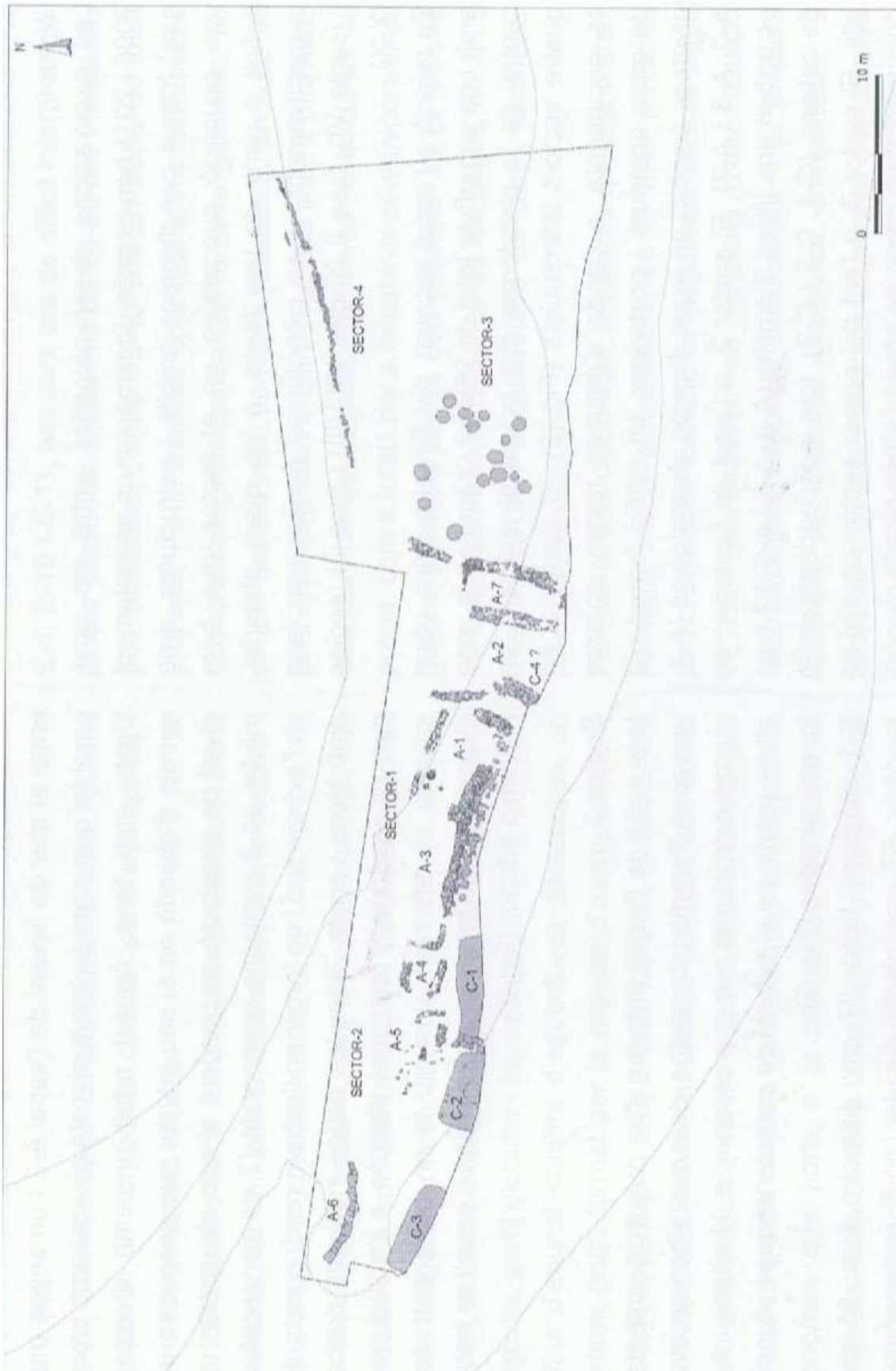
Annex 1: Planimetria del jaciment dels Mallols. En aquesta imatge es poden apreciar les principals característiques del jaciment, característiques que defineixen a la majoria d'assentaments visigots. Extret de: Francès, J., *Els Mallols. Un jaciment de la plana del Vallès, entre el neolític i l'antiguitat tardana.* (Cerdanyola del Vallès, Vallès Occidental). Excavacions arqueològiques a Catalunya, núm. 17, Barcelona, 2007, 72

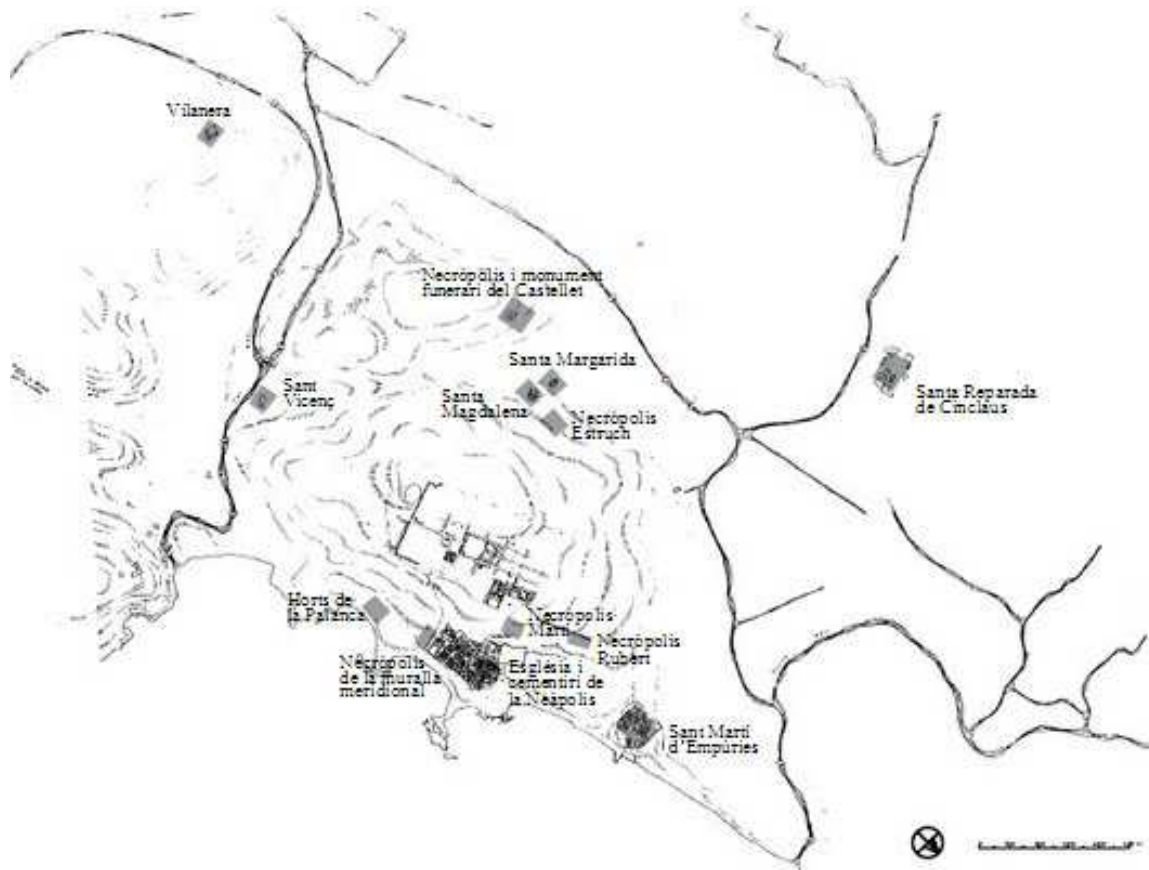
Annex 2: Planta del jaciment de Castellar Vell (Castellar del Vallès). En la imatge es veu els tres conjunts de sitges repartides pel jaciment, l'església romànica i la necròpolis alt-medieval del seu voltant. Extret de: Roig, J., "asentamientos rurales y poblados tardoantiguos y altomedievales en Catalunya (siglos VI al X)", a *Archaeology of early medieval villages in Europe* a cura dde J. C. Castillo, Bilbao, 2009, 241

Annex 3: Planta del jaciment del Serrat dels Tres Hereus (Casserres, Berguedà). Extret de: Folch, C. et alii, "L'ocupació de l'alta edat mitjana al jaciment del Serrat dels Tres Hereus", a *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, Sabadell, 2006, 754

Annex 4: Planta general del jaciment de l'Aubert (La Vall d'en Bas, la Garrotxa). Extret de: Folch, C., Gibert, J., "Excavacions arqueològiques a l'Aubert (la Vall d'en Bas, la Garrotxa). Campanyes 2010-2011", a *Onzenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Girona, 2012, 369

Annex 5: Mapa de l'entorn d'Empúries amb les principals esglésies i necròpolis d'època tardo-antiga i alt-medieval. Extret de: Tremoleda, J. et alii, "Les necròpolis tardoantigues i altmedievales d'Empúries (l'Escala, Alt Empordà)", a *Arqueologia funerària al nord-est peninsular (segles VI-XII)*, Monografies d'Olèrdola 3.2, Barcelona, 2012, 331-357

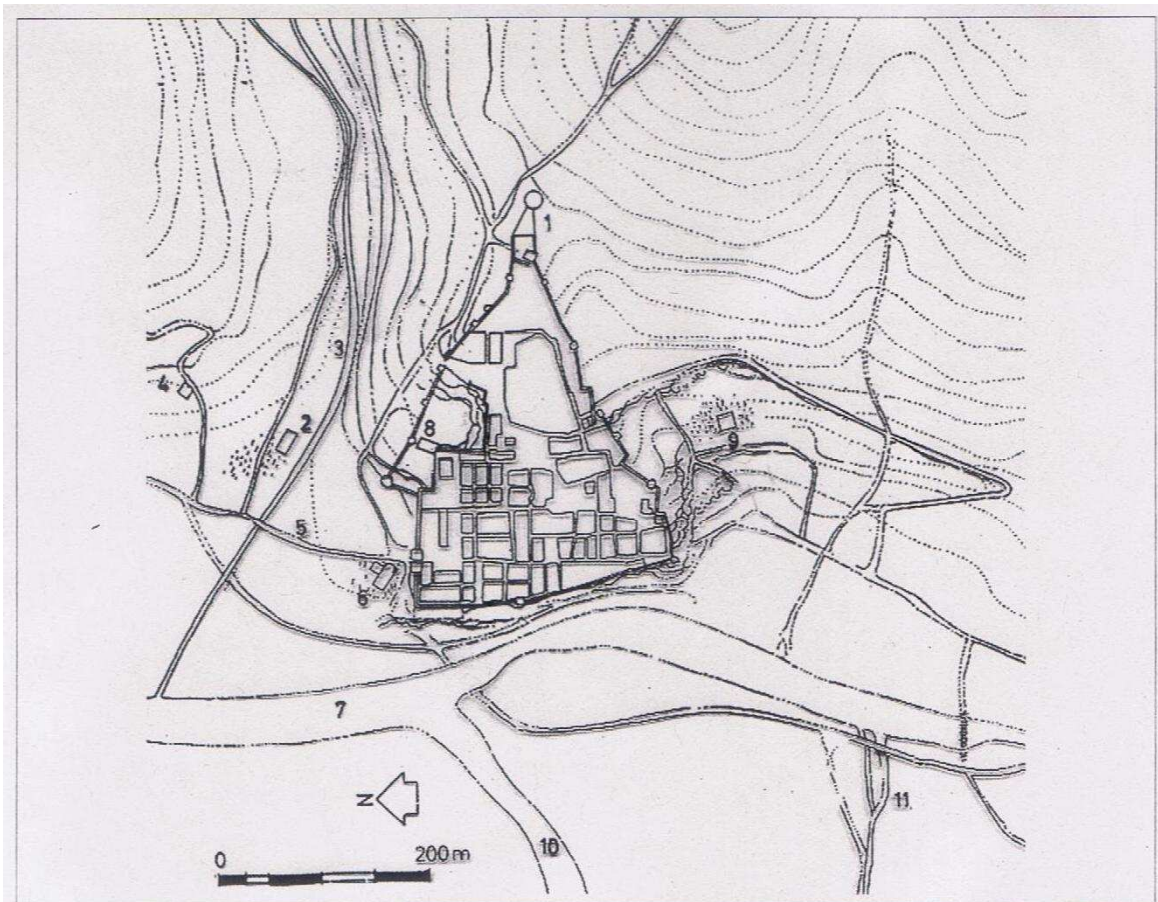

Figura 12: planta de Gerunda a època carolíngia. 1) Castell de Gironella. 2) Àrea funerària de Sant Nicolau. 3) Camí de Sant Daniel i de les Gavarres. 4) Camí vers Montjuïc i Campdorà. 5) Via Pública. 6) Sant Feliu. 7) Riu Onyar. 8) Eixample carolíngi. 9) Església funerària de Sant Martí Sacosta. 10) Riu Güell. 11) Rec Monar (o Rec Corntal).

Annex 6: Mapa de la Girona carolíngia assenyalant els principals llocs de l'època. Extret de: Nolla, J.M., "La Catalunya Vella: de la caiguda de l'Imperi Romà a la fi del domini carolíngi. Una visió des de l'arqueologia", a IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya, Tarragona, 2010, 36

